

AIDAI

1952

NR. 2

TURINYS

February, 1952

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine. Subscription $5.00 yearly in U. S. A.; single copy 50c.; Canada $5.50, single copy 55c.; Foreign $6.00.
Entered as second class matter at Kennebunk Port, Maine. Office of publication Kennebunk Port, Maine. Application for additional entry pending at Brooklyn, N. Y.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1952 METAI VASARIO MĖNUO NR. 2 (46)

KOMUNISTINIO IMPERIALIZMO ŠAKNYS

ANTANAS MUSTEIKIS

I

Įvadas į rusų politinės ir socialinės minties raidą

Sekdami Vakarų Europos politinės ir socialinės minties raidą, mes palyginti nesunkiai pastebime ir išskiriame ne tik didesnius valstybinius bei visuomeninius pakitimus ir bangavimus, bet ir smulkesnius individinius vingius, atitolstančius nuo daugumos praminto kelio. Palikę senovės Mezopotamiją ir Egiptą nuošalėje ir pradėdami senovės graikais, toliau sustodami ties romėnais, o vėliau ties viduramžių mąstytojais, mes įžengsime į naujųjų laikų valstybininkų bei filosofų siauresnius ar platesnius akiračius, ir visur mes suvoksime gana aiškiai, kaip įvairiais laikais buvo suprasta ideali valstybė, valdžia ir visuomenė bei jų tarpusavio santykiai. Dar daugiau — tai, ką mes dabar vadiname moderniąja demokratija, jau pasiekta ar dar pasiektina, yra ne kas kita, kaip ilgos ir nuolatinės Vakarų politinės ir socialinės patirties išdava. Patirtis šiuo atveju suvoktina dviejų veiksnių sankryžoje, kur asmuo ir situacija vienas antrą sąlygoja. Vakarų politinės minties atstovai negali būti suprasti be jų laiko situacijos, kuri būtinai sukeldavo didesnius ar vos pastebimus pakitimus, atsitikimus ir prisitaikymus valstybinėj teorijoj ir praktikoj. To pasėkoje politikų ir filosofų raštuose mes nuolat užtinkame šviežią jų laikų pulsavimą ir besikaitaliojantį bangavimą, kurie šimtmečių grandinėj yra suvokiami kaip nuolatinės pažangos raida ar bent jos iliuzija. Šitų dalykų mes kaip tik ir pasigendame rusų politinės ir socialinės minties plėtotėje.

Pirmiausia, iki pat devynioliktojo šimtmečio rusuose mes beveik visai neužtinkame valstybininkų ar filosofų, kurie būtų palikę kokį nors įnašą politiniuose moksluose. Daugumas turėjusių ryšį su socialiniais klausimais, kaip Radiščevas dar Kotrinos II laikais, nėra tiesiogiai priskirtini politinių mokslų sričiai. Taip pat ir visa eilė žymiųjų devynioliktojo amžiaus rusų, kurių raštuose mes užtinkame apstaus domėjimosi visuomeniniais reikalais, yra poetai, rašytojai. Tiesa, jų daugelis ir rašė todėl, kad norėjo taisyti visuomenę, tačiau socialinė ir politinė mintis kaip tik dėl to literatiškumo dažnai ir neliko politinių mokslų įnašu.

Antra, rusų politinės ir socialinės minties raida, nors ir suvokiama dviejų veiksnių sankryžoje, yra labiau apspręsta asmens, bet ne situacijos. Šitai krinta į akį tais atvejais, kai Rusijos ir Vakarų Europos situacijos atrodo visai lygiagrečiai panašios, tačiau pakitimų, atitikimų ir prisitaikymo skalė rusuose buvo daug siauresnė, negu vakariniuose europiečiuose.

Trečia, ryšium su aukščiau minėtos skalės siaurumu rusų socialinės ir politinės minties, o taip pat ir visos kultūros raida suponuoja vyraujantį statikos principą. Rusijos gyvenimas kito labai lėtai, ir ne vienam stebėtojui atrodo, kad, pvz., rusų kaimietis iki paskutinių laikų dar tebegyvena Europos viduramžius.

Po šių įvedamų pastabų mes galime nertis į rusų kultūros faktus, turinčius tiesioginio ar netiesioginio ryšio su mūsų tema. Šiuo metu, artinantis krizei, Rytų ir Vakarų nesutaikomi prieštaravimai dažną stebėtoją palenkia vienon ar kiton šalin, ir yra sunku nagrinėti problemą su olimpišku ramumu, t. y. "gryno" mokslo objektyvumu. Štai dėl ko, tik žvilgterėję, mes galime atskirti dvi ryškias pažiūras: komunistinę ir antikomunistinę, atremtas į skirtingas pasaulėžiūras. Įdomu pastebėti, kad jos viena kitai griežtai prieštarauja tik tais klausimais, kurie tiesiog liečia Sovietų Sąjungos vidinę santvar-

ką, teisę, bažnyčią, darbą, spaudą, laisves ir t.t. Tačiau vertindami caristinę Rusiją, jųjų šalininkai sąmoningai ar nesąmoningai randa bendrą kalbą. Dėl to caristinis imperializmas, komunistų ir antikomunistų nuomone, yra visai natūralus istorijos etapas, kurį, atrodo, privalėtume surasti ir kitose Vakarų Europos valstybėse. Tačiau pastaruoju metu, kaip tai aiškiai matyti iš amerikietiškų publicistinių straipsnių, nauja — trečioji — pažiūra iškyla viešumon. Ji nesutinka su nė viena iš pirmųjų pažiūrų. Kadangi jos atstovai yra kilę iš tų tautų, kurios gyveno ir tebegyvena Rusijos pašonėje ir kurios "ant savo kailio" patyrė galingos kaimynės kėslus ir skriaudas, ši naujoji pažiūra yra kritiškesnė bent vienu atveju, būtent: ji nėra rusiškojo etnocentrizmo įtakoje. O etnocentrizmas, kaip žinome, yra kiekvienos tautos sąmonėje ar pasąmonėje, tik rusuose jis yra ypatingai stiprus. Pagal šią pažiūrą, visa rusų istorija yra žengusi skirtingu, uždaru keliu, kurs ją atskyrė nuo Europos ir leido susiformuoti ypatingai kultūrai, kuri ir yra raktas į mūsų problemą.

Rusija, ar turime galvoje senąją ar naująją (komunistinę) Rusiją, dažnai yra palyginama su sfinksu. Antropologai galėtų dažnai sutikti su įvairiais Rusiją pažinusiais keleiviais, kurie tą kraštą vadina egzotišku, nors jis ilgus amžius gyveno vakarų kultūros pašonėje. Kai skaitome nepropagandines knygas apie Rusiją, mes esame pagauti neįprasto jausmo, kad atitrūkstame nuo savos kasdienybės ir sustojame prie nuošalios ir keistos salos. Intuityviai mes tuoj pat suvokiame, kad ruso poelgių skalė yra labai plati ir būtinai išsiskaidžiussi į du kraštutinumus. Kaip Dostojevskis viename savo romane išsireiškė, yra negalima numatyti, ką rusų mužikas, stovįs ir mąstąs, sekantį momentą padarys: ar jis pradės naują bažnyčią statyti ar šoks senosios griauti. Šiuos rusų polinkius svetimtaučiai dar aštriau charakterizuoja. Vokiečiai juos pavadintų genialumo ir beprotybės pasireiškimais (Plg. eilinę Leo Matthias apybraižą: "Genie und Wahnsinn in Russland", 1921). Šie kraštutinumai yra pastebimi visoje rusų kultūroje. Maždaug tuo pat metu rusų caras Nikalojus I buvo visai pagrįstai vadinamas Europos žandaru, o Turgenevas atidengė rusų mužiko žmoniškumą ir Dostojevskis surado dievišką kibirkštėlę didžiausiame rusų nusikaltėlyje.

Nors mokslas dabartiniame žemės rutuly neranda grynų rasių ar vienos kurios nors tautybės rasinės pirmenybės, tačiau kiekvienas kraštas su savo gyventojais dažnai turi bendras ypatybes, kurios juos išskiria iš kitų. Kyla klausimas, kiek aukščiau minėta rusų kultūros charakteristika yra savita, tai yra skirtinga nuo kitų, ir kiek ji galėjo turėti įtakos rusiškojo imperializmo plėtotėj? Toliau, kokios sąlygos padėjo jai susiformuoti? Ar naujųjų laikų sąlygos (situacijos) sutrikdė ankstyvesnį procesą? Aplamai kalbant, pagrindinis klausimas yra šis: ar rusų politinės ir socialinės minties raida yra daugiau ar mažiau nuolatinės tąsos ar aštrių posūkių bei sutrikimų išdava? Šios problemos išsprendimas išaiškins ir kitą su šiuo susijusį klausimą: ar galima laikyti didžiąją rusų revoliuciją vien tik istorinio atsitiktinumo, nelyginant kaprizo, padariniu, kuris negalėtų dominuoti ilgesnį laiką, o ir dominavęs, nepaliktų ryškesnių pėdsakų rusų kultūroj?

Atsakydami į aukščiau pateiktus klausimus, mes paseksime rusų socialinės ir politinės minties raidą keturių ryškiausių rusų istorijos laikotarpių grandinėje, kurią galime pradėti nuo Jono Žiauriojo, per Petrą Didįjį į devynioliktojo šimtmečio Aleksandrų-Nikalojų dinastinę tąsą ir baigti vadinamąja proletariato diktatūra.

II

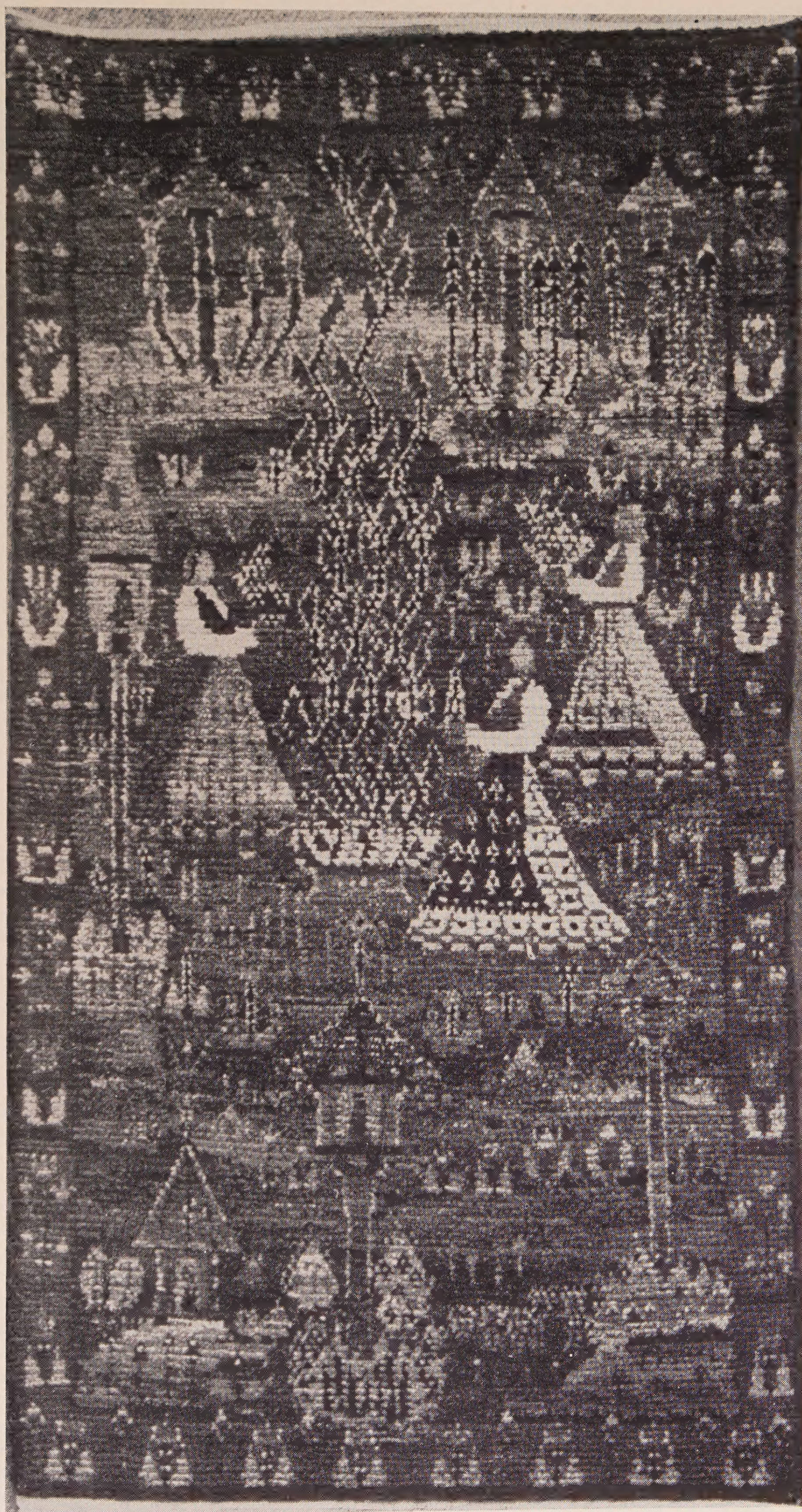
Jonas Žiaurusis — Jono Kalitos Žibinto Sargas

Jonas Žiaurusis (1533-1584) yra laikytinas ryškiausiuoju atstovu tos Rusijos, kurios pirmuoju paveldėtoju buvo Jono Kalitos sūnus Simonas Išdidusis. Šisai po priesaika įpareigojo savo sūnų, kad ateityje didysis Maskvos kunigaikštis "nepamirštų savo tėvų ir kad jų žibintas neužgestų". Ypatingai Jonas III, šalia kitų didžiųjų aukščiau minėto Simono Išdidžiojo testamento vykdytojas penkioliktajame šimtmety. Visų didžiųjų kunigaikščių tikslas buvo valstybės organizavimas ir plėtimas. Tačiau būdas, kuriuo tai buvo pasiekta, yra ne tik charakteringas tiems laikams, bet dažnai neturįs pavyzdžio ankstesnėje ar vėlesnėje carų (did. kunigaikščių) istorijoje.

Yra galimas daiktas, kad Machiavellis, studijavęs autoritarinio valdymo meną, tikrai būtų galėjęs paryškinti savo "Kunigaikščio" argumentus įvairesniais pavyzdžiais, jeigu būtų sekęs Jono III arba Jono Žiauriojo pėdsakus. Rusų carų (didžiųjų kunigaikščių) valstybės plėtimas buvo spraudžiamas į tariamosios teisės ir teisingumo rėmus; tai buvo vadinamasis rusiškųjų žemių vienijimas. Tikrumoje šis vienijimas buvo įvykdytas jėga ir baisiu žiaurumu, nesiskaitant su gyventojų valia. Tautinio vienijimo miražas buvo tik veidmainiškas pretekstas, skirtas brutalios jėgos veiksmams pridengti. Iš pat pradžios Maskvos valdovai parodė rinktinius sugebėjimus savo teritoriniams ješkiniams "iškasti" ir pagrįsti. Kai tik Maskva ruošdavosi kokiai nors ekspedicijai prieš kitą kraštą, ji iš anksto paskelbdavo, kad teisiškai ji yra įgaliota tai įvykdyti. Pavergdama kitus kraštus, ji sunaikindavo jų vyriausybes, išžudydavo ar sukišdavo į kalėjimus valdančias ar įtakingas šeimas, įvesdavo priespaudą gyventojams. Beatodairinės pastangos suvienodinti, suuniforminti, grasinąs lyginimo įkarštis tapo valdžios ir tautos instinktu (J. Kucharzewski, The Origins of Modern Russia, p. 3).

A. TAMOŠAITIENĖ

Joninių naktis

"Visų Rusijų" centralizacija, kas reiškė kaimyninių kraštų pajungimą, suponavo kietą centralizaciją "namie", vedančią didžiuosius kunigaikščius, vėliau carus, į absoliutizmą. Nesigilindami į pirmykščią rusų kultūrą, charakterizuojamą tariamai taikingų bendruomenių, vadinamų "mir", ir šeimyninių grupių, vadinamų "zadruga", kurios gali būti vadinamos "negatyvios demokratijos" apraiškomis (T. G. Masaryk, The Spirit of Russia, p. 13 s.), mes randame Rusijos valstybę iškylančią tarpusavinėj aukštojo sluogsnio kovoj. Kol rusų bajorai išlaikkė savo pirmykštį karinį svorį, kunigaikščiai, netgi caras, buvo lygūs arba pirmi tarp lygių. Jono Žiauriojo laiku visa valstybė buvo padalinta į bajorų ir carõ žemę (zemščina ir opričnа). Centralizacijos dėka Maskvos kunigaikščių šeimos, kaipo dinastijos nariai, užtikrino sau aukštesnę padėtį negu kiti bajorai. Buvo pabrėžiama bajorų pareiga valstybei. Anksčiau bajorai, kurie buvo laisvi nuo tarnybos valstybei, buvo labiau respektuojami negu valdžios tarnautojai. Palengva, valstybei ir administraciniams reikalams didėjant, caro pareigūnų bajorų jėga ir prestižas pralenkė likusių bajorų ir kunigaikščių galią. Tuo pačiu ir caro autoritetas buvo stiprinamas. Skirdamas valdžios pareigūnus ir mažindamas kunigaikščių galią, Jonas Žiaurusis, panašiai kaip Jonas III, iš pagrindų supurtė savo valstybę. Žemės savininkai buvo nužudomi, o jų žemė perleidžiama kitiems bajorams, įsipareigojusiems carui. Kurbskio sukilimas prieš Joną Žiaurųjį yra vienas iš retų atgarsių, primenančių "senesnės" bajorijos kovą prieš "modernų" absoliutizmą. Šituo būdu Rusijos socialiniame ir politiniam gyvenime buvo tvirtinamas caro autoritetas valstybės pakraščiuose ir viduje. Tačiau carai nesitenkino bajorų padėties nužeminimu ir sulyginimu, o skverbėsi dar toliau — į religijos sritį.

Nors "Šventosios Rusijos" sąvoka buvo pirmą kartą pavartota aukščiau minėto Kurbskio šešioliktajame šimtmetyje, tačiau krikščioninimo procesas rusuose tada dar vargiai bebuvo įpusėjęs. Pagoniškų ir krikščioniškų elementų ideosinkretizmas vyravo dar ilgus šimtmečius, nežiūrint to, kad krikščionybė rusuose buvo įvesta dešimtajame šimtmety. Religiniai židiniai rusuose, kaip ir Vakarų Europoje, tuo metu buvo atstovaujami vienuolynų, tačiau jie jokiu būdu neatliko tos misijos, kuria yra charakterizuojami Vakarų vienuolynai. Vienuoliai rusai buvo per žemo išsilavinimo lygio, kad būtų galėję šviesti ir kelti tamsuolių mases. Dar daugiau, jie nepajėgė pareikšti savo iniciatyvos ir savarankiškumo galimoj kovoj su graikų dvasininkais ar savais carais. Jie ir nesuvaidino to vaidmens, kuris Vakaruose yra charakterizuojamas kaip pusiausvyros jėga, atsverianti valstybinį vienašališkumą.

Šis rusų vienuolyno bruožas labiau išryškėja, kai turime galvoj dar vieną labai svarbų faktą, kad rusai priėmė rytinę (graikų) krikščionybę. Konstantinopolio patriarchas ilgus šimtmečius skirdavo arba tvirtindavo rusų teritorijos metropolitus. Graikai buvo pirmieji ir vyriausi dvasininkai Rusijoj. Bizantijos imperatorius, "žemiškųjų reikalų prelatas", kaip Konstantinas Didysis save vadindavosi, turėjo galią "ant bažnyčios". Jis galėdavo įeiti į švenčiausią šventyklos dalį, laiminti žmones. Didieji kunigaikščiai, žinoma, nebuvo patenkinti Konstantinopolio patriarcho kišimusi į rusų diocezijas, nustatant jų ribas, skiriant aukštesnius hierarchus, persekiojant nusižengusius. Augant Maskvos galiai, konfliktas didėjo. Du veiksniai, rytų ir vakarų bažnyčios susijungimas ir Konstantinopolio kritimas į priešų rankas, buvo gera proga išsilaisvinti iš Bizantijos įtakos. Kiek anksčiau panašiai pasielgė pietų slavai. Pažymėtina, kad didieji kunigaikščiai kovojo prieš pasaulinio valdovo kišimąsi į bažnyčios reikalus, kai toji jėga ėjo iš Bizantijos, bet atsikratę ją, jie perėmė senąją idėją ir pajungė bažnyčią valstybei.

Tuo metu ir nacionalinei idėjai buvo ieškota filosofinės ir religinės atramos. Konstantinopolio kritimas Maskvoje buvo aiškinamas kaip dieviškoji bausmė tai Bizantijai, kuri atsigręžė nuo tikrosios tikybos — stačiatikybės — ir sudarė bedievišką sąjungą su Roma. Graikai patys anksčiau mokė Maskvą nekęsti Romos, ir toji neapykanta buvo godžiai pasisavinta barbariškų kilčių, kurios aplamai buvo linkusios į ksenofobiją ir svetimų religijų, kalbos, įpročių bei papročių neapykanta (Kurchazewski, p. 11). Štai kodėl dar penkioliktajame šimtmety nuskamba charakteringos rusų kultūrai Pskovo vienuolyno viršininko Filotėjaus mintys apie Dievo išrinktą tautą. Pagal jį, pirmoji Roma žlugo, nes įkrito į ereziją, antroji Roma, Konstantinopolis, buvo okupuota ismaelitų, Agaro palikuonių, tuo tarpu kai trečiosios Romos, Maskvos, šventoji apaštališkoji bažnyčia šviečia pasaulyje skaisčiau negu saulė. Todėl rusų caro (nuo Jono III) pareigą ir yra išlaikyti tikrąjį tikėjimą ligi pasaulio pabaigos. Kaip giliai šis tautinis mesianizmas buvo įleidęs šaknis to meto Rusijoj, ypač bajoruose, matyti iš Jono Žiauriojo ir kunigaikščio Kurbskio polemikos. Caras tvirtina gavęs valdžią iš Dievo; jis jaučiasi esąs dieviškasis vietininkas žemėje, kuri jo dėka paplūdo netgi jo paties artimųjų bei giminių krauju . . . Kurbskis gi nė kiek neabejoja caro teise kaip Dievo duota. O Vakaruose tuo tarpu humanizmas ir reformos pasiekė kitus kraštutinumus . . .

Formuluodami politinę ir socialinę mintį pirmajame rusų kultūros laikotarpy, kurio viršūnę mes simbolizavome Jono Žiauriojo stichija, galime pasakyti štai ką: totorių jungo ir graikų bažnytinės ir valstybinės galios maišymo viename asmeny sėkla krito į gerą dirvą ir davė vaisių. Tamsiųjų amžių Jono Kalitos žibintas neprigeso. Priešingai, atkaklus konservatyvumas virto dorybe. Bajorai neįstengė surasti kokį nors kitą tikslą, išskyrus senąjį tradicinį, kuris palengva tapo instinktu: veržtis ir griebti kuo daugiau, apgaudinėti ir pasireikšti brutalia jėga,

kad galima būtų laimėti juo daugiau jėgos ir pinigų (P. Miliukov, Outlines of Russian Culture, III, p. 29).

Kai Vakaruose vėlieji viduramžiai, atstovaujami Jono iš Salisbury, Dantės, Brachtono, Fortsque, Marsilijaus iš Paduvos ir kitų, žengė į konstitucionalizmą, sakysime, į valstybės ir Bažnyčios dinaminę pusiausvyrą, Rusijoj randame instinktyvų despotizmą ir absoliutizmą, remiamą primityvaus nacionalimo ir pravoslavijos. Kai šiek tiek vėliau Hobbes, ieškodamas visuomeninės tvarkos, nerado kitų priemonių, kaip pliką valstybės jėgą, vienintelį gero gyvenimo laidą, tai Jonas Žiaurusis nekvaršino sau galvos apie visuomenės gerovę ar tvarką. Jis atsidavė savo brutaliems instinktams ir tik vėliau išrasdavo jų pateisinimą. Dvi pagrindinės socialinės jėgos to meto visuomenėj apsprendė bendruomeninį gyvenimą. Jas vadiname baime ir garbe. Dvaro arba karinė tarnyba buvo laikoma dorybe, bet ši dorybė buvo skatinama ir palaikoma savos rūšies Damoklio kardu, kurio kritimas priklausė nuo caro kaprizo ar malonės. Taigi naujų laikų sąvartoj, kai Vakaruose subangavo renesansas, reformacija, kontrareformacija, o taipogi racionalistinis ir individualistinis požiūris pasireiškė nauja jėga, rusų socialinė ir politinė mintis palengva buvo konservuojama į autoritarinį ir pravoslavinį kiautą, besiginantį nuo Vakarų įtakos.

III

Petro Didžiojo Langas į Vakarų Europą

Petras Didysis yra kita labai ryški asmenybė, kurio reikšmė Rusijai yra rusų kultūros žinovų įvairiai vertinama. Klausimas, ar Petras Didysis atidarė langą į Europą, kad išvystų naują šviesą, ar kad parodytų Vakarams kažką aukštesnio, europiečių yra atsakomas nedvejojamai: caras bandė europietinti Rusiją. Tačiau rusuose yra ir kitaip manančių. Prie šio klausimo mes dar grįšime kitame skirsnyje.

Kad absoliuti caro galia patapo tradicija ir įstatymu, yra ryšku iš to fakto, jog, vienai dinastijai pasibaigus, naujos Romanovų dinastijos carai neturėjo vargo savo polėkiuose į absoliutizmą. Tad ir Petras Didysis septynioliktojo šimtmečio pabaigoje neprivalėjo eikvoti energijos, sąmoningai stiprindamas savo galią. Jis ją iš karto pasuko reformų keliu, kurios jau buvo bandytos jo pirmtakų. Beje, rusai negalėjo išlikti visai izoliuoti nuo Vakarų. Turkų imperializmo grėsmė, rytinės ir vakarinės bažnyčių susijungimo idėjos, reformacijos sąjūdis ir kt. pašaukė vienokią ar kitokią rusų reakciją bei laikyseną Vakarų link. Bet tik Petras Didysis sąmoningai atidarė langą į Vakarų Europą, norėdamas atmiešti rusų gyvenimą Vakarų kultūra, kai ankstyvesnieji kultūriniai kontaktai buvo atsitiktinio pobūdžio ir "nesąmoningi", jeigu jie nebuvo iš viso ignoruojami. Iš Vakarų jisai "parvežė" aukštesnę technikinio lavinimo sistemą, žinoma, visų pirma pradėdamas pats mokytis. Bene didžiausias jo rūpestis lietė rusų armiją ir laivyną, kurie buvo naujai sukurti ir ištreniruoti. Greitai jo pastangos buvo vainikuotos karinėje srityje, kai jo kariuomenė išplėšė iš europiečių keletą pergalių. Jis įkūrė Petrapilį ir perkėlė valstybės "svorio centrą" iš sausumos prie jūros. Jo noras turėti pinigų greit išsipildė, kai atitinkama administracinė reforma ir merkantilizmo principai davė vaisių. Jis rūpinosi ir menu bei literatūra ir yra laikomas pirmojo rusiško laikraščio redaktorium (1703 m.).

Petro reformose pastebime įvairių "pagerinimų" valdymosi sistemoj. Jis įkūrė savos rūšies ministeriją administracijai kontroliuoti. Senąją bajorų Karūnos Tarybą pakeitė senatu. Jis net bandė atskirti vykdomąją nuo įstatymų leidžiamosios galios. Buvo įvesti nauji kilmingumo laipsniai. Netgi senoji rusų šeima buvo keičiama: moterys privalėjo gauti tas laisves, kuriomis jos naudojosi Vakaruose. Paveldėjimo teisė buvo suvedama į vyriausiąjį sūnų.

Pripažindami Petro Didžiojo nuopelnus, keliant rusų kultūros lygį, mes vis dėlto pastebime jo politinėse ir socialinėse reformose daugelį bruožų, kurie yra bendri su penkioliktojo ar šešioliktojo šimtmečio rusų kultūros palikimu. Politiniu ir socialiniu požiūriu Petro reformos reiškė absoliutizmo stiprinimą. Nors jis toleravo bajorų tarybą, senatą ar dvasininkų sinodą, jo santykis su jais išliko privatus. Kiekvienu atveju jo valstybės "nugarkaulis" buvo naujai įkurtoji karinė sistema, kuri ir buvo jo reformų branduolys. Jojo prestižas viduje ir užsieny buvo palaikomas militarizmu. Kad jis turėjo didžią opoziciją, yra aišku jau vien iš to, jog jo reformos dažnai buvo revoliuciško pobūdžio, kas konservatyviuosius visai apstulbindavo. Čia pirmoj vietoj minėtina jo bažnytinė politika. Jis nužemino dvasininkų hierarchijos prestižą ir bažnyčią prijungė imperatoriškai galiai. Pvz., bažnyčiai ilgą laiką nebuvo leista turėti patriarcho, o jo pareigos buvo atliekamos paties caro. Aplamai Petras buvo "apšviečiamojo" laikotarpio atstovas. Kai buvo leista veikti sinodui, Petras protegavo protestantų ar katalikų įtaką jame. Tačiau jokiu atveju Petro "apšviestasis" absoliutizmas negalėjo būti pažeistas. Tie, kurie su juo nesutiko, turėjo trauktis jam iš kelio. Šia proga minėtini konservatyvieji raskolniki. Petrą Didįjį jie laikė antikristu. Jiems tai buvo ženklas, kad artėja pasaulio galas, kaip apokaliptiniai chronologai pranašavo.

Ir vis dėlto Petro Didžiojo politinė mintis yra ta pati, kurią mes pastebėjome Jone Žiauriajame. Pirmasis europietino bei civilizavo Rusiją sąmoningai, o antrasis organizavo savo valstybę instinktyviai. Žemojo luomo, kaimiečių baudžiauninkų, padėtis (Petro įvesti mokesčiai aštriai palietė ir baudžiauninkus) tebeliko neišbrendamai varginga. Tos pačios socialinės jėgos,

garbė ir baimė, skatino ir motyvavo žmonių poelgius ir veiksmus taip pat ir Petro valdymo laikotarpiu. Jo padidėjusioje valstybėje negalėtume rasti salos, kur individas nebūtų jautęs eventualaus caro įsikišimo tiesioginiu ar netiesioginiu būdu.

Petras Didysis bandė įvesti savo kraštą į Europos civilizuotų valstybių šeimą. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad carui pavyko jo siekiamas tikslas laimėti. Tačiau kiekvienas gilesnis stebėtojas greitai pripažintų, kad aplamai Petras pakeitė rusų drabužius, po kuriais senoji rusų kultūra išliko beveik nepakeista. Antra vertus, negalima tikėtis pakeisti visą tautos kultūrą per vieną kartą.

IV

Tarp Jono Kalitos ir Revoliucinio Žibinto

Vakariečiai, slavofilai, nihilistai, anarchistai ir narodnikai dominavo socialiniame, politiniame, filosofiniame, ypatingai literatūriniame devynioliktojo šimtmečio Rusijos gyvenime. Pirmą kartą visoje krašto istorijoje oficiali politinė ir socialinė mintis sutiko didžią opoziciją, kuri palengva ėmė atstovauti inteligentiškosios daugumos viešajai opinijai. Tačiau ir šitame laikotarpy mes dažnai turime remtis literatūra, pasekdami socialines ir politines vadovaujančių ideologų mintis.

Devynioliktasis šimtmetis nestebina mūsų nuolatiniu absoliutizmu, tęsiamu besikeičiančių Aleksandrų ir Nikalojų valdymo laikotarpiu. Žinoma, surandame mes ir juose svyravimo valandėlių ar ištisų metų, kai valdovai bandė atleisti despotizmo vadeles ir duoti tautai kokių nors laisvių, kurios savo ruožtu galėjo iššaukti ir didesnes pasekmes rusiškoje imperializmo politikoje. Taip Aleksandras pirmasis vienu metu linko į konstitucionalizmą, kad vėliau vis dėlto .... sugrįžtų į dar griežtesnį ir "reakcinį" absoliutizmą. Aplamai, suvaržymai ir prievarta buvo tokie dideli ir ryškūs, kad rusų caras (taikant į Nikalojų I) buvo simbolizuojamas Europos žandaru. Kieto absoliutizmo žymės liko ryškios dekabristų, Petraševskio sukilimuose bei sąmoksluose, pasikėsinimuose į carų gyvybes, nuolatiniuose kalinimuose ir deportacijose bei egzekucijose tų, kurie išdrįso prieštarauti oficialiai politikai viduje. Gal dar žiauresnės žaizdos atsivėrė tuose kraštuose, kurie turėjo nelaimės patekti po rusų jungu. Lietuvoje, pavyzdžiui, represijos po numalšintų sukilimų, ypač vargiai beturintis precedentą spaudos draudimas ir kolonizacija yra neužmirštini rusiškojo imperializmo bruožai.

Karamzinas, aukštos reputacijos dvaro poetas ir istorikas, teoretiškai gynė absoliutizmą ir bažnyčios su valstybe "intymų" ryšį, nurodydamas į Joną III ar Joną Žiaurųjį kaip idealius valdovus. Šiuo būdu Karamzinas tapo oficialiu vėliavininku to judėjimo, kurį Uvarovas, švietimo ministeris, suformulavo šiais trimis žodžiais: "autokratija, pravoslavija ir nacionalizmas". Tačiau yra keista, kad daugelis tų inteligentų, kurie kovojo prieš carinį režimą, dažnai rėmė vieną ar kitą sudedamąją minėto šūkio dalį.

Rusijos politiniame ir socialiniame gyvenime Čadajevas sukėlė didžiąją audrą. Laimės (ar nelaimės) ir atsitiktinumo dėka, viešpataujant griežtai Nikalojaus I cenzūrai, 1836 m. žurnale "Teleskopas" buvo išspausdintas Čadajevo "Filosofinis laiškas". Jame autorius rašo, kad rusai niekad nepriklausė bet kuriai didžiajai žmonijos šeimai ir neturi tradicijų. Pradžioje jie turėjo laukinį barbarizmą, vėliau "kiaurą" prietaringumą, po to žiaurų, žeminantį bei paniekinantį įsibrovėlių (totorių, A. M.) jungą, kurio žymės dar pilnai neišdilo iš rusų gyvenimo būdo. Jie gyvena savotiškai indiferentiški viskam... Norėdami susilyginti su apšviestomis tautomis, rusai privalėtų perauklėti žmonių rasę, grįždami į katalikybę. Jųjų pikto likimo priežastis, pagal Čadajevą, randama intelektinėje ir moralinėje kultūroje, pasisavintoje iš demoralizuotos Bizantijos. Šiuo būdu Čadajevas puolė du iš trijų pagrindinių carystės šulų: stačiatikių religiją ir oficialųjį patriotizmą, neliesdamas trečiojo: autokratijos. Tačiau to užteko, kad ne tik valdžia, bet ir viešoji (opozicinė) nuomonė pasmerktų autorių kaip pamišėlį ir nusikaltėlį, piktžodžiautoją ir bažnyčios ir valstybės išniekintoją.

Čadajevo idėjos keliais atvejais sutapo su vadinamųjų vakariečių mintimis. Vakariečiai žiūrėjo į Petrą Didįjį kaip į gyvybingiausią ir vertingiausią valstybininką, tuo tarpu slavofilai idealizavo priešpetrinę Rusiją. Santykius tarp bažnyčios ir valstybės vakariečiai suvokė kaip tarp dviejų laisvių ir nepriklausomų nuo viena kitos institucijų, o slavofilai bažnyčią laikė vadovaujama politine ir socialine institucija. Vakariečių pažiūra į baudžiavos panaikinimą rodė daugiau energijos ir ryšio su konstitucionalizmu. Vakariečiai linko į kosmopoliškumą ir humanizmą, o slavofilai tautybę laikė svarbesne kaip valstybę. Vakariečiai kritikavo Rusiją ir nekentė jos klaidų ir ydų, tačiau Europos pažinimas išmokė juos mylėti Rusiją su visomis jos klaidomis ir ydomis.

Paskutinis faktas yra charakteringas ir labai reikšmingas rusų kultūroje. Kodėl gi rusai (daugiausia vakariečiai), apsistodami Vakarų Europoje, simpatizavo kraštutiniams kairiesiems ir neigė Europos kultūrą? Dostojevskis, liesdamas šią temą, sako, kad toksai Bielinskis kovojo prieš slavofilus Rusijoje kaip vakarietis, bet Vakaruose jis prieštaravo visai Vakarų civilizacijos sistemai. Dostojevskis aiškina, kad tuo būdu vakariečiai įrodo, jog jie yra karščiausi rusai. Logiškai Dostojevskis atranda to Vakarų neigimo priežastis: rusai turi savo prigimtyje tai, ko Vakarai stokoja. Ir čia mistikas Dostojevskis konstatuoja, kad rusai iš prigimties yra apdovanoti kolektyvine ir revoliucine dvasia kaip...

A. TAMOŠAITIENĖ — Patiesiamasis kilimas

dieviškosios tiesos forma. Štai kodėl Dostojevskis įžiūri, kad rusai protestavo, Petrui Didžiajam atidarius langą į Europą, nes joje matė daug blogų dalykų, tuo tarpu kai savyje jie laikė sukaupę kai ką aukštesnio, vertingesnio (Rašytojo Dienoraštis, III, p. 287 ss.). Štai kodėl yra pateisinimas rusų įnašas į Vakarų civilizacijos griovimą, nes tai išsaugos Rusijos didybę ir primatą. Tuo pat būdu išryškėja ir panslavizmo vaidmuo ir reikšmė, rusams vadovaujant. Šioje šviesoje buvo sprendžiami rusų lenkų santykiai. Net pats Puškinas vėlesniame savo amžiaus laikotarpy su tuo sutiko.

Stebėdami opozicinę šio šimtmečio raidą, galime lengvai išskirti penkis pagrindinius ar šalutinius tipus: dekabristą, atliekamą žmogų, nihilistą, narodniką ir teroristą. Jie kartais egzistavo vienas šalia kito, bet daugiausia vienas kitą palaipsniui pakeitė. Nors visų tų tipų apimtis yra plati, pažiūros skirtingos, tačiau visuose juose mes surasime svarių bendrų bruožų. Rusiškoji prigimtis, kaip apibrėžiama Dostojevskio, didžiojo žmogiškosios sielos žinovo, yra ta pati vakarietyje ir slavofile, dekabriste ir atliekamajame žmoguje, nihiliste ir teroriste. Vieni labiau pasireiškę žodžiais, kiti veiksmais, visi jie neigė pirmiausia visa, kas nebuvo rusiška, kaip jie tai suvokė. Jei būtų pavykęs dekabristų sukilimas, naujoji rusų vyriausybė būtų tęsusi siaurojo nacionalizmo politiką, kaip galima suvokti iš vadovaujančių sukilėlių fragmentinių pareiškimų. Jeigu Dostojevskis būtų turėjęs vykdomosios galios teises, pravoslavija, kaip jis ją supranta, būtų buvus stiprinama prievartos priemonėmis. Slavų ir ne slavų tautų rusifikacija būtų tebevykdoma prieš gyventojų valią. Nežiūrint to, kieno politika būtų vykdoma — carų šalininkų ar jų opozicijos, — Lietuvai vistiek būtų tekę pakęsti vienos ar kitos rūšies Muravjovus ar spaudos draudimus.

Penkioliktasis šimtmetis yra ketveriais amžiais atskirtas nuo devynioliktojo, tačiau aukščiau minėtas Pskovo vienuolyno viršininkas Filotėjus yra artima Dostojevskio, netgi Herceno

ir Bakunino giminė. Pravoslavijos fanatikai ir revoliucijos fanatikai, slavofilai ir nihilistai, priešingi savo pasaulėžiūromis, buvo labai artimi šiais atvejais: senu mistiniu tikėjimu į rusų tautos primatą; palinkimu stumti pasaulį į chaosą, po kurio Rusijos dvasia, pašaukta sukurti naują pasaulį pagal savo modelį, sužibėtų pilna skaistybe; nesiskaitymu su priemonėmis saviems tikslams siekti; pasitikėjimu irracionalinėmis jėgomis, kurios turi išvesti išrinktąją tautą į šviesų rytojų. Ypač religinis ar tarptautinis rusų tautos mesianizmas buvo įleidęs gilias šaknis ne tik aukštajame luome, bet ir buržuazijoj ir baudžiauninkuose bei kaimiečiuose.

Tarp kitko, rusų mužiko padėties raida pilnai "atitinka" tuos rėmus, į kuriuos aukštasis luomas juos įspaudė. Carų misija — ginti savo kraštą ir pajungti naujas teritorijas — buvo vykdoma tipišku militarinės valstybės būdu, neatsižvelgiant į valdinių turtą, gerovę, gyvybes ir taiką. Nuo penkioliktojo amžiaus visa žemė buvo pradėta laikyti caro nuosavybe. Ji dažnai buvo atimama iš senųjų savininkų ir perduodama naujiems, kurie turėdavo atlikti įvairias dvaro ir karo tarnybas carui. Mužikai gi patapo žemės inventoriaus dalimi. Kai Vakaruose feodalinėj sistemoj galima buvo justi iliuzinis abipusis kontraktas, kuris žemės savininką šiek tiek tramdė, tai rusuose caro nuosavybė buvo gyvas įstatymas, beatodairiškai vykdomas.

Kai nuo aštuonioliktojo šimtmečio Petro Didžiojo "ukazu" aukštesnysis luomas buvo atpalaiduotas nuo privalomos tarnybos valstybei, baudžiauninkų našta dar labiau pasunkėjo. Jie galėjo būti legaliai parduodami ir neturėjo teisės skųstis prieš savo poną. Tuo metu keistas įsitikinimas, tartum pabėgimas nuo tikrovės, įsiviešpatavo baudžiauninkų sąmonėj. Jie įsikalė į galvas, kad caras, atleidęs jų ponus nuo tarnybos valstybei, išlaisvino ir juos pačius nuo ponų, tik pastarieji . . . paslėpė tą manifesto dalį nuo jų. Ši idėja dažnai sujaukdavo baudžiauninkų vaizduotę ir19 š., tikint, kad caras panaikinęs baudžiavą, o žemės savininkai, bajorai, sutrukdę tai įvykdyti. Ir Lietuvoje, tuo metu tolimoje ir nuošalioje Rusijos imperijos provincijoje, net bajoras D. Poška, "liberaliai" nusiteikęs, kartoja tą pačią giesmę, paliesdamas mužiko vargus, jog Dievas per aukštai, o caras per toli, kad kas nors galėtų užtarti varguolio dalią. Antra vertus, tie bajorai, kurie kovojo už mužikų gerovę (pradedant Radiščevu Kotrinos II laikais), neturėjo "įgaliojimo" iš baudžiauninkų ir stokojo žinių, kaip pagerinti jų likimą. Ilga "pasąmoninga" istorinė patirtis išmokė baudžiauninkus nepasitikėti aukštesniuoju ar inteligentų luomu, kurių geriausi norai buvo laikomi tik propaganda. Todėl ir aplamai aukštesnio luomo pastangos gerinti valstiečių buitį negalėjo duoti vaisių. Petraševskio eksperimentas su baudžiauninkais tai labai ryškiai parodo. Jo pastatyto namo, skirto vien tik baudžiauninkų gerovei, sudeginimas tų pačių baudžiauninkų pastangomis nurodo, į kokį lygį rusų gyventojų masės buvo kietų socialinių ir politinių nuolatinio totalitarinio režimo sąlygų įstumtos. Valstiečiai ne tik kad nepasitikėjo savo ponais, bet jie parodė giliai įsišaknijusį valstybės ir paties įstatymo neigimą. Šiokia prigimtis yra labai artima, jei ne identiška, spontaniškam anarchizmui ir nihilizmui. Čia mes prieiname neišbrendamą ratą: tokia žmonių prigimtis yra pavojinga kiekvienoje visuomenėje, todėl ji privalo būti apręžta . . . . to paties despotizmo, kuris padėjo ją suformuoti. Kiekvienu atveju valstiečiai, tebetikėdami iliuzine idėja, kad caras, kaip vyriausias jų viešpats šioje žemėje, turi būti geras ir kilnus, buvo gerai paruošti priimti ne tik carų autoritarinį režimą, bet taip pat ir kiekvieną kitą, nors jis būtų vadinamas Sovietų Sąjungos politinio biuro vardu.

V

Bylinų Herojai Tebetęsia Žygį

Vadinamoji proletariato diktatūra, simbolizuojanti dabartinės valdžios principą Sovietų Rusijoj, tėra tik paskutinė (šiuo metu) grandis visoje rusų socialinės ir politinės minties grandinėje, kurią mes fragmentiškai pasekėme nuo rusų valstybės kūrimosi pradžios.

Vistiek ar mes dabartiniuose rusų kaimiečiuose atpažinsime sūnus tų protėvių, kurie gyveno, sakysime, Izidoriaus Seviliečio laikais, ar devynioliktojo šimtmečio rusų inteligentuose atrasime manomai aštresnį problemų supratimą, negu patys europiečiai sugebėdavo suvokti, — jie turi bendrus bruožus, kurie didžia dalimi sąlygojo rusiškojo ir komunistinio imperializmo raidą. "Trečioji Roma", Filotėjaus suformuluota 15 š., Dostojevskio buvo filosofiškai pagrįsta 19 š. ir bolševikų moduliuota 20 š. Pirmųjų dviejų pravoslavija buvo pakeista dialektiniu materializmu, kuris daugeliu atveju gali būti laikomas nauja religija. Materializmo dogma, apsprendžianti visus komunistų poelgius bei veiksmus, yra savo rūšies apreiškimas, o "negendamai" balzamuotas Lenino kūnas sugestionuoja dievišką vieno iš doktrinos kūrėjų "amžinatvę", nelyginant legendarinių Kijevo laikų šventųjų vienuolių relikvinę tąsą. Maskva kaip trečioji Roma pakeitė savo vardą į proletariato tvirtovę, tačiau institucija pasiliko ta pati. Anksčiau ji jungė "visas rusų žemes", dabar ji renka "viso pasaulio proletariatą". Ta pati misija — vesti pasaulį į šviesų rytojų — išliko. Dangiškasis "Šventosios Rusijos" rojus buvo pakeistas žemiškuoju (bent komunistinėj propagandoj), tačiau abiems "įgyvendinti" buvo griebtasi tų pačių priemonių: jėgos ir prievartos. Nors pridengtas tarptautine skraiste, nacionalizmas tebežydi ir teberemiamas komunistinėj Rusijoj, kaip juo buvo remtasi ir carų laikais. Tai ypatingai išryškėjo per antrąjį pasaulinį karą, kai buvo atgai-

vintas carų imperialistinių herojų garbinimas, arba vėliau, kai atsivėrė praraja tarp dviejų nacionalistiškų sovietinių "respublikų": Jugoslavijos ir Sovietų Sąjungos. Rusai, kaipo rinktinė tauta, buvo suvokiami ir pripažinti lygiai carų, lygiai bolševikų. Mintis, kad rusai yra geresnėse sąlygose, negu Vakarų europiečiai, kadangi jų kultūra buvo jauna ir nesubrandinta, taigi stokojanti apsamanojusių tradicijų, devynioliktojo ir dvidešimtojo šimtmečio protautojų buvo laikoma nepajudinama tiesa. Ši prielaida sugestionavo, kad rusai, netrukdomi senų kultūrų balasto, greitesniais žingsniais galėtų pralenkti savo kaimynus ir jiems vadovauti. Tikrumoje gi kultūrinis etnocentriškumas sutrukdė blaiviai pažvelgti į situaciją lygiai carų, lygiai komunistų laikais ir leido klaidingai prielaidai įsisenėti. Dar daugiau: atrodo, kad rusai gali visai nejusti savo savotiškiausio kultūrinio "palikimo" — autoritarinio režimo ir jo sudedamosios dalies, kuri vienu metu buvo vadinama baudžiava, kitu — yra vergija. Kaip anksčiau valstybinė, taip dabar tarptautinio proletariato "dorybė", palaikoma nuolatine baime, rusų gali būti laikoma natūralia socialine jėga, kuri neturėtų būti klasifikuojama kaip gera ar bloga, bet tik kaip būtina.

Vesdami paralelę tarp carinės ir komunistinės Rusijos, mes pateiksime dar vieną pavyzdį apie nuolatinį genocidą rusų okupuotuose kraštuose. Tautų žudymas komunistų imperialistinėj praktikoj yra pilnai pateisintas. Tačiau jis buvo lygiai vertinamas ir prieškomunistinėj Rusijoj. Čia ir devynioliktojo šimtmečio Lietuva atidavė savo duoklę, kai Vilniaus generalgubernatorius M. Muravjovas, žmonių pramintas koriku, tapo didžiojo kunigaikščio Jono Kalitos žibinto sargu. Įdomu pastebėti, kad Muravjovas šio paskyrimo proga gavo daug pasveikinimų iš visos Rusijos. Filaretas, pats Maskvos metropolitas, atsiuntė jam palaiminimą ir archangelo Mykolo ikoną, žadėdamas melstis, kad Dievas jį apsaugotų ugniniu kardu . . . Tačiau yra daug reikšmingiau, kad ir ryškūs opozicijos atstovai, kaip slavofilai ar liberalai, dievino Muravjovo žygius. O jo žygiai buvo pradėti tuo, kad, tik atvykęs į Vilnių, pirmąją dešimtmeties metų sunkiųjų darbų kalėjimo bausmę, ankstesnio teismo paskirtą kunigui Stasiui Išorai, pakeitė mirties bausme. Tai sekė kitos gyventojų egzekucijos ir deportacijos. Paklaustas vieno draugo slavofilo, kokiu būdu jis suranda tiek daug nusikaltėlių, Muravjovas atvirai prisipažino: "Aš dažnai juos (lietuvius bei lenkus, A. M.) pasodinu į kalėjimą be mažiausios kaltės, netgi be įtarimo. Tokiais atvejais aš nutariu štai ką: kaip galima ilgiau palieku juos kalėjime, ir gal kas nors bus surasta jų nenaudai . . . Aš turėdavau laimę ir man visuomet pavykdavo rasti ką nors prieš mano kalinius. Tada jau jie neištrūkdavo iš mano rankų!" (Russkaja Starina, XXXVI, p. 638 s). Tautosakiniai rusų bylinų herojai nemirė, tik pakeitė savo drabužius ir vardus. Mes juos galime atpažinti lygiai caristiniais, lygiai bolševikiniais rusų laikais.

Baigiant tenka atsakyti į mūsų rašinio pradžioje iškeltą klausimą. Rusų politinės ir socialinės minties raida yra nuolatinės tąsos išdava. Rusų valdymo principas ir socialinė stratifikacija išliko statiškoje pusiausvyroje. Yra tragiška, pastebint, kad net tada, kai carai patys bandė priartinti prie dinamiškos pusiausvyros, jie buvo sutrukdyti, žūdami prieš laiką. Ta pati statiška pusiausvyra buvo išlaikyta ir po Pugačiovo, dekabristų, lenkų bei lietuvių sukilimų. Jie nė kiek nepakeitė valdžios autoritarinių principų; valdžia neįvertino naujų situacijų. Statiškoji pusiausvyra buvo sutrikdyta 1917 metų revoliucijos. Tačiau tuoj po bolševikų pergalės ta pati statiškoji pusiausvyra liko atstatyta, nors bajorijos valdanti klasė buvo pakeista nauja proletarine, jeigu Sovietų Sąjungos politinis biuras gali būti vadinamas proletariato atstovu.

Nors mes nė nemanome neigti rusų literatūros (daugiausia opozicinės), meno ir kitų dalykų kultūrinės vertės, mūsų nagrinėtojo socialinė ir politinė mintis, apsprendžianti rusų bei bolševikų imperializmo raidą, nupiešia gana tamsų paveikslą. Dar daugiau: šios minties statiška tąsa per ištisus šimtmečius grėsmingai nurodo į dideles kliūtis Rusijos rytojaus demokratiniame kelyje.

FAUSTAS KIRŠA

PELENAI

/TRETIEJI/

PIRMOJI GIESMĖ

LAISVĖS PRARADIMAS

Valio, dalgele, dobiluos,
Žiedai ant pradalgėlių!
Žvaigždelės vakarą myluos
Laukų aidus ir darbo gėlą.

Pakils ugnelė ant smilties,
Dalgelė išpustyta!
Kertu barelį iš peties
Sidabro ašarom barstytą!

Atslenka audros iš rytų,
Barus nuvėtys vėjai . . .
Nors marios plėšytų krantus,
Dalgelę rankai patikėjau . . .

Ant vieškelio takų paliko mano lyra,
Kaip gervė po audros, apipulta vampyrų,
Išniekinta, plakta ir gėdai palikta:
Ir stygos išplėštos, ir perskelta kakta!
Kaip vergas be širdies ilgai nešiojau gėdą,
Kad dainos be aidų ir psalmai nebegieda!
Nors vieškelių dar daug, retežių jau gana:
Ateik manon pirkion svajonė ir daina!

O, srovės kruvinos, kraujais aptekus žeme,
Išgarbintą tave keiksmai ir raudos semia . . .
Ir tavo himnas — juodai būčiai aimana.

O lyra vieniša, kaip žemė sopulinga!
Ne meilės paslapčiai, — žiedai ant kapo sninga
Su verkiančiais varpais, su žodžiais nemariais:
Kas iš tautos gelmių, ir mirs tas su kariais!
Kas krikštytas sūnum, to krikšto vardas dega —
Joks priešas ant kaktos jam išdaviko rago
Nenupaišys . . . Tokia iš tėvo paslaptis, —
Jaunuolio garbanas tėvų dvasia sklaistys! . . .

Ir kas yra malda? Ir kas yra tas žodis?
Prieš žemę prarastą,— ką šauks šarvuotos odės?
Kam tyruos dar tuščiai pašūkaus išmintis?

Ak, kaip dažnai per Nemuną laivelis plaukė:
Vieni lydėjo jį, kiti jo grįžtant laukė;
Balandžiai virš galvų virpenosi ratu,
Ir medžiai su mergom lingavo nuo krantų;
Ir saulė ant irklų su peteliškėm žaidė,
Ir brukės po dugnu smalsi banga dviveidė;
Bet statmenu vairu tvirta, laisva ranka
Praskyrė vandenį į dvi srovių šakas.

Nekyla Nemunas, nors skaldo jį kasdieną
Ir svetimi laivai ir pūvančios skerdienos:
Jis slepia amžinas dainas ir pasakas . . .

Iš Vilniaus Joninių vainikai, kaip rožančiai,
Atsisupa lig Kauno žydinčiais pakrančiais.
Miesteliai, sodžiai, gryčios darbu ir daina
Alsavo amžiams kaip šaltinio puriena.
Artojai ir tėvai žvelgimais erdves raižė
Ir duonos trupiniui klojimuos varpas aižė.
Nery ir Nemune skersai ir išilgai
Jaunimas krykštavo ir maudėsi žirgai . . .

Širdie, nubusk! Širdie, pajusk! Dangus paraudo!
Šilkiniai debesiai šiaurės pamėnuos maudos!
Ir kelias debesynuos šmėkliški veidai!

Po Lietuvą žiema, — giedojo dainius didis.
Nors saulės buvo daug, javuos gulėjo brydės,
Žirgai kaip rentiniai, ir vaišino bet ką,
Skanėstus papuošė ir duona ir druska.
Bet volungė laisva nelinksmino, kai suokė,
Ir laisvas gomurys nekėlė laisvo juoko.
Ne žodžiai šūkavo, pasakė daug tyla,
Ir plaukė ašarom pavasario sula.

Tai caras vergė žmones, bandymų gadynė,—
Lietuviškas mintis satrapas kojom mynė;
Ir Lietuva vargais rasojo kaip uola.

Giedrėjo prarajos, kalnai rūstybės švito,
Sudegintos krauju nuo rankų grandys krito.
Ir laisvė plaukė per marias ir per šilus,
Ir purtė džiaugsmas mus kaip žirgas brizgilus.
Išlaisvintas akis nužėrė lobių žemė —
Sava ranka ir nuodėmes ir auksą sėmėm,
Savam akiraty brangi ir dargana,
Ir grūdo kiautas rankoj — džiaugsmui atmaina...

Ak, kaip trumpai, kaip žvaigždės krintančios
[liepsnelė,
Sušvitus laisvė niaukės ašarom ant kelio . . .
Vėl atgimė plasnoti ilgesio daina . . .

Antra Respublika žiedais smiltis nudaigstė —
Pražydo Lietuva ir ašarom ir aikštėm.
Javų ir gėlynų per amžius mums gana,
O ašarų našta — valdovų dovana.
Daug amžių vėtrų marios supė mūsų kraštą;
Po žydinčios tylos nauji verpetų grąžtai
Kiekvieną širdį, sąmonę ir net sapnus
Paženklino mirtim per ašarų klanus.

Antra Respublika — tai ne sapnų gražybė,
Tai šiurpo eisena beprotnamio menkybių,
Tai Kaino giminė atsirišė sparnus . . .

Būk sveikas, vėl sapnuos karalių mielas krašte,
Tave nakties vagiai užplūdo keist ir teršti,
Užplūdo juodos nagos, žvairūs paakiai,
Nors tu tiesa kaišeis ir kruvinai verkei,
Užplūdo amžių gėdai, pragarui ir kerštui,
Užplūdo su naganais, grandimis ir varžtais,
Užplūdo amžių bokštus žerti pelenais,
Užplūdo artojėlį smūgiais kruvinais . . .

Užplūdo klaidžios mintys, pažadai, suktybės,
Nužmoginta tiesa ir išpūstos didybės,
Ir širdis užvertė tamsos rūkų kalnais . . .

Angiai sušliūrino tėvynę mano gražią
Ir suvertė kapan kiekvieną seną ežią:
Ir sodas — nebe sodas, rožė — ne gėlė,
Net niaukėsi kapuos saugi tėvų vėlė!
Išvydę po laukus klajojančiąją erkę,
Šermukšniai ir žilvičiai vieškeliuose verkė.
Lietuviška širdis jautresnė už lapus
Nelinko svetimiems, kur vėjas ją papūs.

Ir atnašas, ir sąnašas kaip žemės nuodus
Gyvybei sėmė smegenys ir valgių puodai,
O rytdiena dainavo kančią ir kapus . . .

Mačiau tuos ežerus, kur žuvys saulėj žaidė;
Krantus, kaip veidrodin, šviesion gelmėn nuleidę,
Jie tvino ramumu ir paguoda darbuos . . .
Bet kilo panieka ir priešas drumstė juos, —
Ir šypsena jauna ant išsvajoto kranto
Su kruvinais randais partizanu parkrenta . . .
Be iškilmių vestuvėms, be maldų kapams
Jaunystė tavo! Tik didi auka laikams . . .

Gyvenimas vienos dienos skaistus žibintas,—
Tai varpas skamba dar, bedugnėn nuskandintas!
Tik drėgno grumsto graužas žėri palaikams . . .

Klaikus birželis mums, nors žiedo pats skaistu-
[mas!
Visi lizdai pilni, o koks gurklių sotumas!
Ir lobiuose kiekvienai garbanai vertė,
Ir dvelkė dilgėle puvėklinė kertė!
Godžiai išėjo žmonės vaisių pasitikti,
Palikę gruodo dienai erzelius ir pyktį.
Dubuo pakvipo žiedu ir vitaminu,—
Taip smulkūs akiai rodės metraščiai kainų!...

Jėga ir raumenys! Dvasia ir amžinybė!
Gyvenimas ir grožis! Meilė ir brolybė! . . .
Tiek daug, tiek daug keliuos gajumo skiemenų!

Nutįso slibinas: ugnis, šarvai ir badas,
Ir pagieža ir žodžių svetimų kaskados;
Išalkę kraujo kilo vėliavų ženklai
Ir keršto baimę sėjo šmėkliškai aklai;
Keno akla širdis, aklos malonės guolis,

Ant brolio ašarų kaip žvėrys raustis puolė;
Didžiai grožėjosi su ginklais prieš minias,
Pažeidę garbę, pažadus ir krūtines . . .

Visi stiebai iškėlė kruvinas marškones,
Bet trūko išminties, žmogaus ir skonio . . .
Melagiai skelbė pekliškai kreivas žinias!

Birželis nesaugiai skambėjo ir žydėjo . . .
Vėl dulkes užnešė ant javo ir pjovėjo! . . .
Jau urzgia motorai, — tai dvyliktą nakties
Vėl hunų padermė skubiai kaimus užlies . . .
"Vagiai namuos!" pašokęs šaukė senas tėvas.
Pašonės ūkavo. Dauboj kvepėjo jievos.
Diena be rytdienos . . . Kaip pakirsti stuobriai
Sustojo vyrai, moterys, vaikai, — būriai! . . .

Išskrido širdys . . . "Sibiran!" kaip trenksmas [trenkė
Ties praraja, tarp žodžių skambančių nešvankiai
Ir rūmuos pašvęstuos ir kvepiančiam ore . . .

Languos tik šmėklos raivėsi: šautuvai, pikės . . .
Šuo pravirko. Šaukė žąsys ir avikės.
Jau motina pakibo tėvui ant pečių,
Stati vaikai ant lovų klykė paryžiui,
Jaunimas kėlė ugnį raumenų sveikatai . . .
Visų viena mintis . . . "Nejau mus skersti keta?"
Medžioklė pradėta: už sprando ir plaukų
Į motorų plokštes juos metė nuo takų . . .

Kai kas dar meldė Dievą, kitas kryžių daigstė,
Bet valdė ašaras naganas ir pagaikštis!
Koks džiaugsmas aziatui! Hunui neklaiku! . . .

Užgriuvo šiurpios mintys ant pečių darbingų!
Po ratais verkė žemė maršą gedulingą.
Tėvų laukai nukaito varpų kupini,
Kur žagrės lankstėsi ant kalno ir slėny . . .
Tėvai su plaštakais kančioj akis užspaudė,
Žvalaus jaunimo priesaikom krūtinės graudė:
"Mes neištirpsime kaip vandeny druska:
Ant priešo mirštančio iškils teisės rankas!"

Ir paukštis žino, kur ir kaip jis lizdą kraustys,
Bet tu, žmogau, žinai: tave prakeiks ir kaustys!
Ir veltui tavo šauksmas: "Viešpatie, už ką?"

Pravirko Vilniaus rūmai, Kaunas ašarojo,
Laisva Tėvynės žemė slydo iš po kojų.
Kur Palanga — Merkinė, Plungė — Zarasai, —
Aidėjo aimanos per Lietuvą skersai.
Pilių ir kryžių žemė kruvinai tuštėjo, —
Birželio mėnesį šiauriniai dūko vėjai . . .
Žalių laukų vainikuos galvos akmenų
Tuščiai vis laukė dar pavasario dienų . . .

Mirties bangų plasta lyg maro metų skraistė
Ir giminės ir žemės dovanas išsklaistė,
Ir spaudė valandos nežinomų dienų . . .

Parpuolė žmonės keliais prie baltų altorių:
Ne duonai jų malda, ne nuodėmes jie korė, —
Jie meldė laisvės oro — visatos žiedų,
Kaip varpos balančios brandinamų grūdų.
Aistrų pasotinti, naganais skaldė aikštes,
Už nugarų žvaliai žmonių skerdikai švaistės . . .
Kodėl vergų pirkliams sava galva brangi?
Kuriems tikslams, žmogau, mirties klaidas regi?

Sprendimo be teisės žvarbus žengimas girdis:
Tėvynė parblokšta, sūnų pakirdo širdys,
Net saulės spinduliai lyg stūgautų drauge! . . .

"Sudiev žali laukai!... Sudiev bažnyčių bokštai!
Vandens! . . . Vandens nors gurkšnį! Alkstame ir [trokštam!"
Taip šaukėsi seneliai, jauniai ir vaikai
Vagonuos užkaltuos ir sugrūsti plikai.
Kaip šlykštūs priešų snukiai ir trikampės šner- [vės.
O koks platus dangus ir sveikinančios gervės!
Tenai, už miško spindi laisvė ir garsai,
Net mielą angį glaudžia švelnūs pataisai! . . .

Pabėgiai žviegia peiliais, o vagonai dunda.
Kaip ratai velkami širdy alsuoja skundai . . .
Tik tu, kančių pirkly, sau patalą taisai!

Ėjau per kalnus, per dirvas, pro Dievo kančią:
Kalnai stebėjosi, šilai rymojo menčiais,
Medinis veidas, gniauždamas sausas rankas
Prašneko: "Toliai jums! Mane čionai pakas!"
Bet amžina ugnis sušvito debesynuos
Nelaužoma, nevergiama kaip oras grynas;
Nesusprogdinama jėga ant želmenų
Paliko amžiams šviest, kaip atgarsiai dainų . . .

Budėjimo iš amžių nepakerta plienas,
Nors širdys sutrupa kaip rudenio rugienos —
Nuo karščių, vėtrų, liūčių, gruodo, darganų . . .

Kaip uždanga nuslinko mylimos vietovės:
Šileliai, girios, upės, liepos ir alkovės.
Tušti namai laukuos šeimynos nesulauks,
Tiktai šunytis ilgus vakarus dar kauks . . .
Prie lango sodrios gėlės: kvapnios, garbanuo- [tos —
Sapnuos Kazachstane žaliuos kaip vakar puotoj.
Jei liko kas, neklaus, kur brolis, kur sesuo —
Baiminga nežinia kovoja ir su juo . . .

Per dvidešimto amžiaus penktąją dešimtę
Tauta prarado laisvę ir vergovę kentė,
O ant sūnų pečių — šetoniškas akmuo . . .

Paliko Nemunas, Šventosios upės slėnys,
Ir miestai ir ženklai su proseniais ir ainiais.
Antra Respublika — tau pasas: Sibirai . . .
O lobius renka sau kraujaplūdžių vorai . . .
Priremk rankas, brolau, prie svetimos palangės,
Kovodamas su gyviais, padarais ir angiais;

PRELATAS KAZIMIERAS ŠAULYS

Jo 80 metų amžiaus sukaktį minint

ZENONAS IVINSKIS

Šveicarijoje, tarp gražių kalnų, prie Lugano ežero savo gyvenimo rudens dienas vienišai leidžia Kauno arkidiecezijos generalvikaras, universiteto profesorius, Steigiamojo Seimo narys, Vasario 16-tosios akto signataras, monsinjoras Kazimieras Šaulys.

Jubilijatas kenčia tremtinio dalią, galima sakyti, mūsų visuomenės užmirštas, mažai ko pastebimas. Tai gana charakteringa viso jo tauraus gyvenimo žymė. Paprastumas ir kuklumas labiausiai nusako jo būdą. Tiedvi ypatybi atsispindi ir per visą jo gyvenimo veikimą. O išlikti visada natūraliai paprastu ir kukliu, ypač tokiuose aukštuose postuose, yra ryški aristokratiškos dvasios žymė. Ši reikšminga sukaktis yra tačiau proga priminti visuomenei apie tą žymų bei šviesų Lietuvos Bažnyčios ir tautos vyrą.

Štai kaip vaizdžiai ir gyvai mūsų garbingąjį sukaktuvininką nupiešia mūsų nepalaužiamasai kovotojas prel. M. Krupavičius:

"Išviršinė Šaulio išvaizda — lieknas, tiesus, kaip miško pušelė. Galva nešama tiesiai, judesiai laisvi, natūralūs. Šypsena neapleidžia lūpų, net tada, kada jis vienas eina. Veidas ramus ir giedras. Niekad nemačiau susierzinusio ar įsinervinusio. Elegantiškas, žino visas poniškas manieras. Ir salionuose moka laikytis, tarsi būtų rūmuose gimęs. Mėgsta draugiją ir joje jaukiai jaučiasi. Ar su ministeriais kalbės, ar su kaimo ūkininku — Šaulys tas pats. Kalbos netrūksta. Tema vis susiranda. Bet ne plepys. Vyras aukštos inteligencijos, stipriai apsiskaitęs. Gali kalbėti įvairių sričių temomis. Kokia išorė, toks ir vidus. Charakteris lygus, kaip nušlifuotas. Kokia bebūtų atmosfera ir aplinka, Šaulys nepajudinamas. Stovi kaip uola. Seimo audrų metu jis šypsosi lygiai taip pat, kaip gražiausią pavasario dieną. Kai kiti žaibus mėto ir kumštis spaudžia, jis žiūri į visa tai su klaustuku veide — kuriems galams tie nervai ir audros? Jei kada ir jį kas išjudina, susijaudinimą ne betkas pastebės. Ne veidas, bet gal kalba išduos.

"Iš viso — savo vidaus struktūra ir išore — Šaulys daro ne visuomenininko žmogaus įspūdį. O tačiau taip nėra. Jis socialus ne tik salione prie kavutės, bet ir perdėm yra visuomenininkas ir gilus ir nuoseklus demokratas. Vieno dalyko nemėgsta — viešų kalbų. Ir Steigiamajame Seime, kiek prisimenu, kalbėdavo dažniausiai tik kaip referentas. Jis kaip teisininkas dirbo įvairiose komisijose, jam tekdavo komisijos parengtą tą ar kitą įstatymo sumanymą Seimo pilnaty referuoti". (Laiškas, 1951. XII. 1).

Sukaktuvininkas labai buvo pastovus ir savo pareigose. Daugelį metų jis dirbo tą patį darbą atsidėjęs, nuo jo neatitrūkdamas. Galima sakyti, jis niekur nevažinėjo po svetimus kraštus, ir visai nesitrankė po kitus kontinentus. Štai jo gyvenimo griaučiai: septynerius metus vikaras Panevėžyje ir penkerius ten kapelionas gimnazijoje (1899-1905. VI.). Šešiolika metų jis dėstė (1906-22) Žemaičių vysk. seminarijoje Kaune kanonų teisę ir dalį moralinės teologijos. Dvidešimt dvejus metus jis buvo kanonų teisės profesorium Teologijos-filosofijos fakultete. 26 metus (nuo 1926 iki šiol) jis yra Kauno arkidie-

---

Viena laki mintis dar laisvės dovanos,
Nors tavo sunkų žingsnį lig mirties burnos . . .

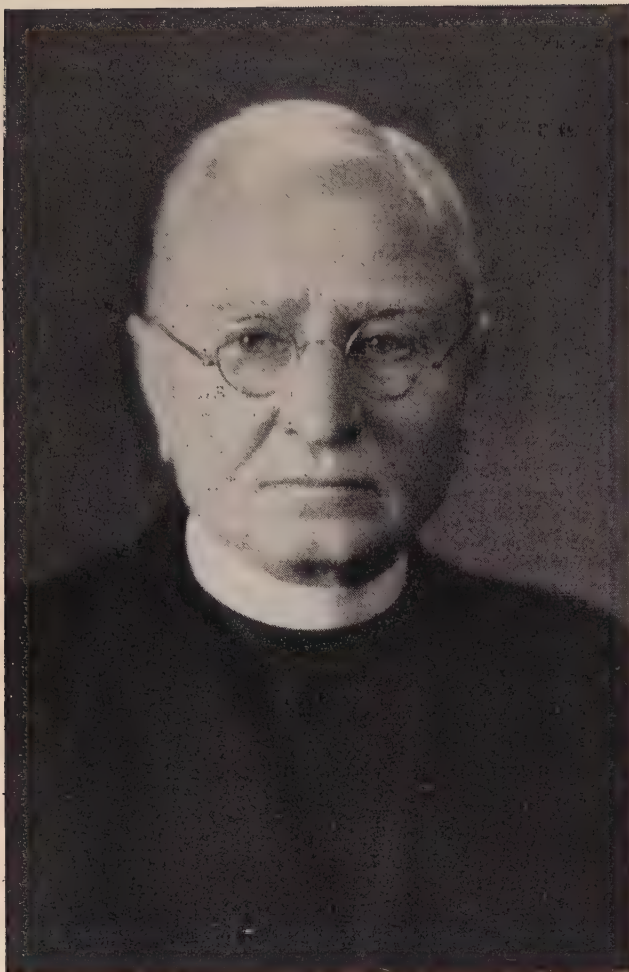
Ir pranašų ženklai paliko garso svoriais,
Ir vagos susiglaudžia varpoms apsikorę,
Ir tavo pelenų vaikai nesužinos . . .

Lietuvi, riterių, vadų, valdovų aini,
Artojų pasakoj ir nemirtingų dainių,
Nenoriu pasakyt, kas būtų tau skaudu,
Kad ir tavy yra menkų žmogaus pradų.
Mes ne dievai. Bet amžių vėtymai ir kančios
Už krotų dėl minties ir geležiniai pančiai
Dėl meilės praeičiai ir vilčiai ateitin, —
Mus krikštija kovos tiesa petys petin! . . .

Ne vienas mūsų laivas dužo ir paskendo,
Ne vienas kraujo žygis — spindinti legenda,
Kas amžius šviečia kartoms, neriasi mirtin! . . .

Širdie, užverk akis prie sąžinės gėlyno:
Čia pasaka lapus grožėtis prirakino.
Kvepenam dovanom iš veido ir širdies,
Bet gyvai ašarai nuometą kas paties!
Kaip skaldūs akmenys sudūžta tyruos žodžiai —
Tik plaukus viešpačiams be prasmės mirksnį [skrodžia,
Tik skundas nerimu palaksto paakiais, —
Ir vėl pirkliai ant aukso sąžines pakeis.

Bet smūgiai girdimi į širdis ir į sienas —
Juk narvuose ne tik balandžiai, — ir hijenos:
Juk amžiai keitė kalnus, jie ir veidus keis!

Prel. K. Šaulys 1949 m. Lugane

cezijos generalvikaras. Pastovus jis buvo ir visuomeninėse pareigose. Dešimtį metų (nuo pat pradžios iki galo 1916 m.) jis buvo žinomos šalpos draugijos "Motinėlės" iždininkas. Nuo pat Lietuvos Raudonojo Kryžiaus įsikūrimo (1918) prelatas Šaulys per 25 m. buvo vyriausios valdybos narys. Jis priklausė ir Savitarpinės Pagalbos komitetui vokiečių okupacijoje (1941-44). Tai buvo paslėpta L. R. K. veikla. Prelatas L. R. K. vyr. valdybos nario pareigas ėjo ir tremtyje iki 1945 m. vidurvasario. Tada jis apsigyveno Šveicarijoje, o Vyr. Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas atstatė L. R. K. veikimą, sudarydamas vyr. valdybą iš Vokietijoje gyvenančių narių.

Jubilijatas yra žemaitis iš gryno Žemaičių krašto, iš srities, kur apie kovas su kryžiuočiais liudija daug piliakalnių; iš kampo, kurį ne kartą vokiečių ordino šnipai lankė, smulkiai aprašydami, kaip ir kur žygiuoti. Tai "Sweisna" ar "Swexte", mūsiškai Švėkšna, kur Stemplių kaime 1872. I. 28 gimė prel. Šaulys. Jis suėmė į save pozityviąsias tos žemės ypatybes: paprastumą, pastovumą, ramumą, sugebėjimą realiai ir blaiviai vertinti.

Beveik visus mokslus prelatas išėjo savame krašte: Švėkšnoj pradžios mokslas, gimnazijos keturios klasės Palangoj, kunigų seminarijos mokslas Kaune (1891-95). Kan. M. Vaitkus yra vaizdingai nupiešęs ano bundančio Žemaičių krašto ir Palangos gimnazistų tautines nuotaikas, nors jis Palangoje mokėsi vėliau. Jo raštai (pav., romanas "Rytmečio žygiai") supažindina su ana sena, mums šiandien labai įdomia atmosfera, kurioje teko bręsti mūsų žymiesiems ano krašto vyrams. Palangoje mokėsi ir A. Smetona, ir prel. Urbanavičius, ir eilė kitų. O kun. Dr. J. Stakauskas mums duoda gausios medžiagos, surinktos iš senų kunigų atsiminimų ir dokumentų, kaip lietuvių kalba ir visa lietuviškoji dvasia prasiskynė sau kelią į Kauno seminariją ("Tiesos Kelias", 1938, Nr. 11 — 1939, Nr. 5). Klieriko Šaulio laikais jau žavėjo seminaristus savo lietuvių kalbos ir homiletikos (iškalbos) paskaitomis prof. K. Jaunius. Jau gyvai reiškėsi ir pačių klierikų tarpe lietuviškoji sąmonė.

Kaip labai žymėtinų gabumų jaunuolis, klierikas Šaulys 1895 m. rudenį buvo išsiųstas į Dvasinę Akademiją Petrapilyje. Ją baigė 1899 pavasarį aukščiausiu laipsniu, kokis buvo akademijoje duodamas — teologijos magistru. Jis turėjo parašyti du mokslo darbus. Vienas jų buvo rusiškai: apie Krylovo pasakėčias. Labai įdomi, ir vis dar iki šiol labai aktuali, buvo teologinė tema: "Jeronimas Savonarola kaip dorovės reformatorius". Savonarolos charakteris ir pats jo veikimas, net katalikų tarpe, labai įvairiai vertinamas. Kai kurie jo veikalai nuo pop. Pauliaus IV-jo yra indekse. Tačiau vis daugiau atsiranda balsų, bandančių tą didelį domininkonų pamokslininką, baigusį Florencijoje 1498 m. kartuvėmis ir laužu, suprasti ir pateisinti. Net buvo pastangų jį kanonizuoti. Už šitos painios problemos išnagrinėjimą stud. Šaulys gavo aukščiausią įvertinimą ir akademiją baigė "su ypatingu pagyrimu".

1899. VI. 29. vysk. Paliulionas įšventė akademiką kunigu. 1949. VI. 29 jis galėjo minėti savo kunigystės auksinę sukaktį. Ta kilnia proga Vaidevutis-Lapelis, jubilijato mokinys, gražiai išleido 67 psl. sukaktuvinį leidinį.

Savo mokslus baigė kun. Šaulys priešpaskutiniais 19-tojo amžiaus metais. Ką nuveikė jis per pusę naujojo — mūsojo šimtmečio? Jubilijato veiklą reikia suskirstyti į tris pagrindines sritis: 1. pedagoginis-mokslinis darbas, 2. bažnytinė-administracinė tarnyba, ir 3. visuomeninis-politinis veikimas.

1. *Pedagoginis-mokslinis darbas.*

Paskirtas į Panevėžį vikaru prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios, nuo 1901 m. kun. Šaulys tapo kapelionu Panevėžio realinėj gimnazijoj. Už dvejų metų buvo paskirtas kapelionu ir mergaičių vidurinėj mokykloje. Nelengva tada buvo kapelionauti aplenkėjusiame mieste. Po 1905 m. revoliucijos, kurios įdomius reiškinius Panevėžyje pats prelatas aprašė ("Tėvynės Sargas", 1948, Nr. 4, 258 p.), reikėjo kiekvienoje klasėj tikybos pamokoms suskirstyti mokinius į lietuviškai ir lenkiškai kalbančiųjų grupes. Nesant lietuviškų tikybos vadovėlių, mokiniai užsirašinėdavo. Susipratę gimnazistai domėjosi kiekvienu žemaičio kapeliono žodžiu. Tarp jų buvo ir būsimasis kalbininkas prof. J. Balčikonis. Jis pirmąjį lietuvių kalbos žodyno tomą (1941) dedikavo savo mokytojui.

Panevėžyje būdamas, kapel. Šaulys ėmė vis stipriau domėtis socialiniais klausimais, ruošė socialinio turinio konferencijas bažnyčioje, ar sakė pamokslus, kur buvo aiškinama krikščioniškojo socialinio mokslo pagrindai. Prieš Bažnyčią nukreipti revoliucionierių bei socialistų šūkiai (1905) reikalavo katalikų aktyvumo. Enciklika "Rerum Novarum" buvo davusi aiškią socialinę programą. Berods, 1906 m. kap. Šaulys su pora kitų tautiečių dalyvavo Varšuvoje socialiniuose kursuose. Paskui tokie kursai buvo suruošti Kaune ("Tėv. Sargas", 1948, Nr. 4, 259-260 p.).

Tada ir buvo išleista prel. K. Šaulio knyga "Socializmas ir mūsų sociališkieji reikalai" (200 psl.). Apie jos genezę jubilijatas davė mums laišku tokių paaiškinimų: "Marksistų bolševikų (maksimalistų) ir menševikų ginčai baigėsi, regis, 1903 m. Londone. Viršų paėmė bolševikai, surinkę daugiau balsų Lenino doktrinai. To įvykio žinią perskaičiau atsitiktinai kažkokiame lenkų ar rusų laikraštyje. Skaitant šiurpulys ėmė krėsti, lyg tartum būčiau instinktyviai nujautęs, kad bolševizmo nelaimė ištiks mus po kelių dešimčių metų. Šiaipjau apie marksizmą ar socializmą pas mus, Panevėžio padangėje, mažai kas tenusimanė šio šimtmečio pirmaisiais metais, išskyrus nebent studentavusią jaunuomenę. Bet kilus revoliuciniam subruzdimui po rusų-japonų karo, bolševikinis marksizmas pasidarė ir pasireiškė labai veiklus. Prasidėjo smarkus bruzdėjimas su streikais, mitingais gatvėse, su "bačkiniais" kalbėtojais. Agitatoriai kėlė į padanges marksizmą ir jų vadinamus proletarus, ir bjauriausiai burnojo vadinamuosius buržujus, kulokus, dvarininkus, dvasininkus.

"Lietuviškų knygų apie socializmą mažne kaip ir nebuvo. Reikėjo ką nors skubiai daryti. Atsitiktinai pakliuvo man į rankas viena lenkiška brošiūra apie marksistinį socializmą, išleista Galicijoje, parašyta gana populiariai kažkokio autoriaus Myš. Skaitant man atėjo į galvą aiški mintis: neatidėliojant išleisti panašaus turinio knygutę lietuviškai, išdėstant populiariai netinkančias ir kenksmingas mūsų žmonėms bedieviškojo marksizmo mintis. Paruošęs paskubom rankraštį, nusiunčiau iš Panevėžio į Kauną prof. Dambrauskui-Jakštui, redagavusiam tuomet Šv. Kazimiero Draugijos leidinius. Knygutė buvo paskelbta pavadinimu "Socialistai ir mūsų sociališkieji reikalai", bet nukreipta ypač prieš bedievišką marksizmą, kuris tada buvo labiausiai skleidžiamas".

Kun. K. Šaulys savo susidomėjimą socialiniu klausimu rodė, rašinėdamas "Draugijon". Iš to atsirado jo veikalas "Sociologija". Rašinėjo jis, be ano meto lietuvių spaudos ir į "Przegląd Katolicki", "Dziennik Wilenski". Laiku supratęs socialinio klausimo svarbą, kun. Šaulys pats praktiškai daug veikė Panevėžy, organizuojant didelį elgetyną (žr. t. p. 259 p.). Tačiau nuo praktinio darbo ir kapelionavimo jis buvo pašauktas aukščiau.

1906 m. vidurvasaryje jis buvo perkeltas į Kauną. Čia jis, tik su mažute pertrauka, išgyveno visą laiką iki pat 1944 m. bolševikinės okupacijos. O toji pertrauka buvo, kai pirmojo karo metu (1915. IX.) vysk. Karevičiui su kurijos įstaigomis buvo įsakyta pasitraukti iš Kauno tvirtovės rajono "ne arčiau kaip Dniepro upės". Drauge su seminarijos inspektorium kun. Kaz. Paltaroku, kaip vyskupo sekretorius, išbuvo jis Smolenske iki 1916. VII. Tada Apaštalų Sostui tarpininkaujant, iš kariaujančių vokiečių-rusų buvo gauti leidimai. Per neutralią Švediją ir Berlyną buvo pasiektas Kaunas. O ten kietoje okupacijoje ir vyskupas ir jo sekretorius buvo labai reikalingi.

Kaune kun. K. Šaulys visą laiką dėstė kanonų teisę. Iki 1922 m. jis buvo seminarijos profesorius. Kai tik buvo sukurtas Lietuvos universitetas (1922. II. 16), jis tapo docentu, greit ekstraordinariniu ir ordinariniu profesorium vis kanonų teisei. Iš jo profesoriavimo yra knyga "Kanoniškojo proceso teisė" (1926).

Pats ilgametis prelato dėstymas universitete nebuvo kokios suteoretintos aukštos juridinės spekuliacijos, bet iš gyvenimo paimti svarbūs ir pamokantys dalykai. Studentams tai buvo svarbios ir didelės praktiškos naudos paskaitos. Juk ir pats dėstytojas, nebeturėdamas laiko labiau atsidėti rašymo ir studijų darbui, stovėjo praktiško administracinio Lietuvos Bažnyčios gyvenimo viršūnėje.

2. *Bažnytinė-administracinė tarnyba.*

Prel. Šaulio asmenyje yra įkūnytas Žemaičių vyskupijos ir Kauno arkidiecezijos aukštas bažnytinės administracijos pareigūnas. Lietuvoje nebuvo nė iš tolo jam lygaus, kuris turėtų tokį patyrimą, ir tokiu atsidėjimu būtų tam darbui paaukojęs beveik visą savo gyvenimą — 40 metų.

Šitą tarnybą jubilijatas pradėjo 1911 m. sausio 1 d. Pasitraukus vysk. Cirtauto sekretoriui kun. prof. B. Žongolavičiui, kuris save lai-

kē lenku, jo vieton buvo parinktas kun. K. Šaulys. Tai parodo, kaip jau tada buvo vertinamas kun. Šaulio tinkamumas. Sekretoriumi jis pasiliko ir prie vysk. Karevičiaus iki 1920 m. O vėliau tapo kancleriu. Milžiniškoje vyskupijoje (su Kuršu ir Žiemgala apie pusantro milijono katalikų) darbo padaugėdavo dar ir todėl, kad nuolat reikėdavo turėti reikalų su įkyria rusų administracija, vis reikėdavo kovoti prieš jos įtarinėjimus ir daug aiškintis raštu. Sunkumų darydavo ir besitempią lietuvių santykiai bažnyčiose su lenkuojančiu elementu. Sekretoriui nuolat reikėjo sekti įvairias valdžios instrukcijas, pažinti rusų įstatymus ir rašinėti raštus keturiomis kalbomis (rusų, lotynų, lietuvių ir lenkų). Nuo 1920 m. iki bažnytinės provincijos sudarymo (1926. IV. 4) prel. Šaulys pas vysk. Karevičių buvo kūrijos kancleriu.

Pirmasis Lietuvos metropolitas arkiv. J. Skvireckas generalvikaru pasirinko prel. Šaulį (1926). Kad tas pasirinkimas buvo vykęs ir geras, parodo faktas, jog jubilijatas tose pareigose tebėra iki šiandien. Ordinarui generalvikaras yra dešinioji ranka, jo "alter ego". Eidamas tas pareigas, prel. Šaulys visą laiką ir visame buvo brangus ir artimiausias arkivyskupo bendradarbis. Jis, be to, buvo labai aukštai vertinamas ir visos diecezijos kunigų. Jiems net dažniau teko susidurti su generalvikaru ir naudotis jo patarnavimais (žinios iš J. E. ark. Skvirecko).

Per tuos keturis dešimtmečius prel. Šaulys yra įdėjęs labai daug tokio ne viešo darbo, kurio niekas knygose neužfiksuoja. Jo rankos raštai pirmiausiai ieškotini ne bibliotekų lentynose, bet kūrijų archyvuose, parapijų klebonijose ("Tiesos Kelio", "Draugijos" oficialinės dalys, Vatikano dikasterijose.

Nors prel. Šaulį pareigos buvo ir labai suėmusios, jis vis rasdavo laiko ir visuomeniniam veikimui.

3. *Visuomeninė-politinė veikla*

Ją sukaktuvininkas pradėjo, kapelionaudamas Panevėžyje, kur jis veikliai dirbo organizuojamoje "Panevėžio labdaringoje draugijoje". Buvo jis ir komitete Panevėžio elgetynui steigti. Plačiu mastu organizuojant, buvo įkurta prieglauda 200 žmonių ("Tėv. Sargas", 1948, Nr. 4, 259 p.). Kaune buvo jis Žemaičių vyskupijos kunigų susišelpimo draugijos kasininku. Nuo pat "Saulės" draugijos įsikūrimo, kai tik Šaulys persikėlė Kaunan, tuoj teko įsijungti į jos darbą. Iki 1911 metų prof. Šaulys toje svarbioje Lietuvos švietimo draugijoje buvo pirmuoju iždininku. Tapęs sekretoriumi — dar reikėjo dėstyti ir seminarijoje — begalėjo likti "Saulės" draugijoje tik valdybos nariu.

Suprojektavo prof. Šaulys įstatus ir žinomai besimokinančios katalikų jaunuomenės šalpos organizacijai — draugijai "Motinėlei", kurios pašalpomis naudojosi daug lietuvių tautai ir valstybei nusipelniusių vyrų, pradedant prezidentu A. Stulginskiu ir baigiant prof. St. Šalkauksiu. Per visą draugijos gyvavimo laiką prel. Šaulys buvo jos iždininkas. Tad prieš pirmąjį karą jis buvo trijų svarbių draugijų iždininku. Rūpestingai saugojo jis "Motinėlės" kasos knygas per visokius negandus. Tik 1944 m. toji brangi knyga, kur stipendininkų ir šelptųjų sąrašuose figūruoja tiek daug garbingų asmenų, daugiausia tada studijavusių užsienio aukštosiose mokyklose, pasiliko naujose kapitulos patalpose.

Verta šitoje vietoje užfiksuoti žinutę, kurią jubilijatas šia proga mums suteikė: "Kun. Šauliui, ką tik persikėlusiam iš Panevėžio į Kauną mokytojauti kunigų seminarijoje, teko sekretoriauti redaguojant ketinamos steigti "Motinėlės" draugijos įstatus, susirašinėjant su carinės valdžios įstaigomis, kol buvo išgautas būsimosios draugijos įstatų patvirtinimas. Įteikus Kauno gubernatoriui reikiamą prašymą ir įstatų projektą, buvo nekantriai laukiama teigiamo atsakymo, bet susilaukta neigiamo. Dėl ko? Dėl to, jog įstatuose figūravo straipsnis, kad skiriant draugijos pašalpas, bus teikiama pirmenybė krikščioniškos pasaulėžiūros moksleiviams. Gubernijos valdžia "prisikabino", kaip sakoma, prie to nuostato ir aiškino, esą, ketinamoji steigti "Motinėlės" organizacija esanti religinė draugija (tartum kokia tikybinė brolija); dėl to gubernatoriaus valdžia esanti nekompetentinga tvirtinti tos rūšies draugijų įstatus. Tikybinės draugijos (religioznoje obščestvo) esančios vidaus reikalų ministerijos žinioje. Po ilgesnių "chodadaistvų" ir asmeninių prašymų buvusiųjų tuomet mūsų draugų Petrapilyje, buvo susilaukta galop "Motinėlės" įstatų patvirtinimo iš pat ministerijos. Anuomet tai nebuvo paprastas daiktas".

Jau nebe lokalinės, profesinės, ar karitatyvinės reikšmės turėjo prof. K. Šaulio veikla 1917-18 m., kai jis, tarp keturių kunigų, Vilniuje žinomoje 214 asmenų konferencijoje buvo išrinktas į 20 asmenų Lietuvos Tarybą. Tai buvo jau grynai politinis ir svarbus darbas lietuvių tautos ateičiai. Prieš 12 metų jis buvo dalyvavęs krikščionių demokratų grupėj didžiajame Vilniaus seime. Lietuvos Taryboje jis būdavo nuolat dviejose komisijose: konstitucijos ir įstatymų redagavimo. Konstitucijos komisijos pavedamas, jis paruošė ir suredagavo projektą tai konstitucijos daliai, kur yra nustatomi Bažnyčios ir valstybės santykiai ir kulto reikalai. Tas projektas, su nežymiomis pataisomis, seimo buvo priimtas ir įrašytas konstitucijon.

Kan. Šaulys nuolat važinėjo iš Kauno į Lietuvos Tarybos posėdžius Vilniun. Aktyviai reiškėsi jis posėdžiuose, kai Taryba suskilo po 1917 m. XII. 11 d. nutarimų apie "amžiną ryšį su Vokietija" (žr. Z. Ivinskis, "Vasario 16-tos akto genezė", "Židinys", 1939 m. Nr. 2, 194-211 p.). Pasirašė jis ir tą mums šiandien labai brangiu tapusi dokumentą — Nepriklausomos Lietuvos paskelbimo aktą. Šitaip prel. Šaulys yra laisvame

A. TAMOŠAITIENĖ
Sekminės Lietuvoje

pasauly vienas iš tų trijų gyvų Vasario 16 akto signatarų (šalia prof. M. Biržiškos ir prof. St. Kairio).

Šauliui teko rytojaus dieną, kaip L. Tarybos prezidijumo buvo sutarta, bandyti įteikti per Lietuvos administracijos šefą Kaune *oficialiu* keliu Vasario 16 aktą Vokietijos vyriausybei. Žinoma, žygis nepasisekė. Tarybos aktui vokiečių militarinė valdžia Lietuvoje nerodė jokio dėmesio ir, susisiekusi su savo įstaigomis, atsisakė iš viso iš kan. Šaulio tokį dokumentą priimti. Aktas tačiau nuėjo kitais kanalais iki Berlyno, pateko į dienraščius, ir buvo paskaitytas Reichstago posėdyje (žr. prel. K. Šaulys: Prie vasario 16 d. istorijos, "T. Sargas", 1947, Nr. 1, 87 p.).

Dalyvavęs krikščionių demokratų judėjime jau prieš pirmąjį karą, prelatas K. Šaulys buvo jų eilėse ir Nepriklausomoje Lietuvoje. Buvo išrinktas į St. Seimą. Momentas buvo labai svarbus. Reikėjo ne tik gerų patrijotų seime (tokių ten buvo daug), bet ir išsilavinusių ir įstatymų srityje nusivokiančių vyrų. Tad į St. Seimą ėjo rinktinių inteligentų būrys, kurie paskiau iš aktyvios politikos pasitraukė dėl kitų pareigų. Čia matome krikščionių demokratų bloke gen. Galvydį-Bikauską, prof. Vl. Jurgutį. Valstiečių liaudininkų grupėj figūruoja plk. K. Škirpa, prof. A. Rimka, prof. V. Lašas. Pas socialdemokratus seime reiškiasi prof. Čepinskis ir t.t. Tai buvo tikra Lietuvos kūrėjų karta, kuri dirbo, veikė, leido įstatymus, davė konstituciją

Tyliam ir labai pareigingam prel. Šauliui triukšmingas Seimas tačiau nebuvo tinkama vieta. Stenogramos rodo, kad jis gana retai eidavo į tribūną. Iš viso yra kalbėjęs tik 4 kartus. Kai besiveržiančių reikštis vis netrūkdavo, jis kalbėdavo tik iš esmės. Štai jis nurodo nenuoseklumus žemės reformos įstatymo projekte. Ištisoje kondensuotoje paskaitoje jis išaiškina vėl praeityje bažnytinių žemių valdymo vystymąsi (atėmimai ir atlyginimai), padarydamas konkrečių pasiūlymų (84 posėdis, 1921. IV. 26). Buvo prel. Šaulys bendrosios teisių komisijos narys.

Didžioji mūsų politikos asmenybė, Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto pirmininkas ir krikščionių demokratų lyderis prel. M. Krupavičius taip apibūdina prel. K. Šaulio vaidmenį Steigiamajam Seime:

"Vieną karštą Steigiamojo Seimo dieną aš kažkokiu klausimu kalbėdamas pavartojau lotynišką maksimą — Natura non patitur saltus. Socialdemokratas, universiteto rektorius Čepinskas, labai nervingas žmogus, pašokęs nuo savo suolo, pradėjo šaukti iš vietos — patitur, patitur. Ir po manęs užėmė tribūnoje vietą. Maniau, sumals į miltus. Juk gamtininkas, fizikas, mokslininkas, savo dalyko gilus žinovas. Bet politika nugalėjo mokslą. Nesumalė. Gražus Šaulio gestas. Pasiskubino savo vienminčio gelbėti. Priėjęs prie manęs, labai mandagiai kaip visada, su šypsena veide, pakišo kažkokį, nebeprisimenu, argumentą. Tik tuomet ir gal tik iš paskubinto alsavimo aš pajutau jį esant susinervinusį. Tai buvo vienatinis kartas, nors teko su juo dirbti gana ilgai ir visokiose aplinkybėse".

"Šaulys, kaip Steigiamojo Seimo narys, man ypatingai buvo brangus ne tik dėl to, kad buvo vienas stipriųjų frakcijos narių, kad visur galima buvo drąsiai jį statyti — nei apvils, nei gėdos nepadarys, nes Seimo nario pareigoms buvo stipriai pasirengęs ir kaip politikas ir kaip socialinių klausimų bei krikščioniško socialinio mokslo žinovas. Man jis buvo brangus ir dėl to, kad tuo metu katalikų socialinis mokslas nedaug kam buvo žinomas. Dažniausiai net inteligentai tenkinosi katekizmu. Kai pastačiau žemės reformos klausimą taip, kaip vėliau ji buvo pravesta, ne vienas reformą vadino vagyste, plėšimu, o mane — bolševiku . . . Šaulys, kaip sąmoningas demokratas, visur aiškiai ir stipriai palaikė ir žemės refomą ir konstitucijoj tuos punktus, kurie ne vienam katalikui atrodė ne katalikiški ir bolševikiški. Šaulio aiškus tų klausimų palaikymas nuramindavo tuos opozicionierius dėl savo neišmanymo, nes jie darydavo išvadą: jei Šaulys palaiko, tai palaiko ir vyskupas, vadinasi, neinama prieš Katalikų Bažnyčios mokslą, ir Krupavičius nėra toks baisus plėšikas ir bolševikas, kaip jiems atrodė. Tokiu pat būdu jis labai padėjo man vesti gana griežtas reformas be stipresnės opozicijos frakcijoj ir dėl to, kad tokią pat poziciją jų atžvilgiu užėmė, kaip Šaulys, Seimo nariai kunigai: Dogelis ir Staugaitis, vėliau tapęs vyskupu. Nariai frakcijoje, balsuojant tą ar kitą painesnį klausimą, labai dažnai žiūrėdavo, kaip balsuoja Šaulys. Šaulio rankos pakėlimas tokiais atsitikimais išlaisvindavo jų sąžinę iš įkyrių skrupulų. Frakcijos atstovas Pijus Kriščiūnas iš Didžiųjų Šelvių kaimo nuo Vilkaviškio man taip vieną kartą pasakė: "Aš jumis pasitikiu, visada balsuoju už jūsų pasiūlymą, bet man ramiau, kai kartu su jumis balsuoja Šaulys!" Šaulys buvo ir Konstitucijos Komisijos narys. Ten jis buvo naudingas Tumėnui, kaip man žemės reformos klausime, darbininkų ir kituose klausimuose. Šaulys bendrai buvo naudingas Seimo darbuose žmogus. Prie kiekvieno klausimo jis sąžiningai pasirengdavo ir savo nuomonę labai giliai ir vykusiai pagrįsdavo. Dirbdamas Seime, jis labai daug gero padarė Lietuvai, padėdamas įvesti joje demokratinę ir krikščioniška santvarka".

"Šaulys buvo netrumpą laiką ir krikščionių demokratų partijos Centro komiteto narys. Savo žiniomis, savo kruopščiu darbu ir orientacija politikos ir socialinėje srityje jis ir čia suvaidino teigiamą vaidmenį, kaip ir Seime". (Laiškas, 1951. XII. 1

Įkūrus universitetą, kai reikėjo ten teologams dėstyti kanonus, rūpestingas pareigos ir darbo žmogus, prof. Šaulys nebegalėjo apspėti, ir iš St. Seimo pasitraukė. Jis pats šiandien apie tai taip rašo: "Išstojau iš seimo, kad nebegalėjau, nebeįstengiau atlikinėti įmanomai naudin-

Algis Žilvytis

TREMTINIO TĖVIŠKĖS PSALMĖ

Tolimoji Tėvynės žeme, tu — mano prarastasis rojus!
Tu visa — vienas žaliuojantis mano tėvo sodas.
Kas dieną į tave žiūri mano Viešpaties veidas, kas naktį
[tau spindi Jo angelų akys.
Tavo laukai meldžiasi, linguodami svyrančių varpų
[galvutėm.
Tavo pievos alsuoja gyvuoju džiūstančio šieno kvapu.
Burtų pasakas pina sapnuojančios tavo ežero nendrės.
Tavo vandens puriena šypsos nekaltojo kūdikio
[žvilgiais.
Tavo upelių banga bučiuoja skęstančią saulę, viliodama
[visą tėviškės dangų.
Tavo girios atbunda, nusiprausdamos rytą saulėtekio
[liepsnom, ir užsnūsta vakarais rausvoje
[saulėlydžio šešėlių jūroj.
Brėkštanti aušrelė ateina paguosti vienišos smilgos,
[verkiančios tavo pajūrio pušynuos.
Tavo kalnai ir kloniai svajonių vainikais siūbuoja.
Tavo slėniais ir pakalnėm srūva nesibaigiančio mano
[ilgesio daina...

* *
*

Tavo oras virpa žaidžiančio drugio sparnu, plaukia
[pralėkusios kregždės taku, tvaska pirmąja
[vieversėlio daina.
Tavo šventovių bokštuos suskambusi vakarinė giesmė
[sklinda nakties ūkanom, iki sumirksi aušrinė
[žvaigždutė
Pas tave tik galėjau vaiko džiaugsmu pasakyti: —
[mama, žiūrėk, debesys deimantais lyja!
— Tavo takeliuose liūdi mylimosios kojų paliktieji
[pėdsakai...

* *
*

Visą pavasarį atneša vienas tavo ramunėlės žiedas.
Vasaros sapnais užliūliuoja viena tavo mėlynosios
[rugiagėlės akutė.
Rudens raudom sudejuoja vienas žarija sutviskęs tavo
[beržyno lapas, viena vystanti tavo gluosnio šakelė...
— Atskrisk, viena tėviškės žiemos snieguole, ir pavaduok
mano gonkuose paliktąją saulę!
— Papūsk, rytų vėjeli, ir atnešk vieną auksinę dulkę
nuo mano mylimosios išmintojo tako...

---

giau ir sąžiningiau visų turėtųjų, ar pavestųjų pareigų dėl laiko stokos. Iš vienos pusės seimas, iš antros darbas, plačios anuomet Žemaičių vyskupijos, kūrijoje ir profesūra Teologijos-filosofijos fakultete. Seimas reikalavo iš savo narių anuomet, valstybės atsikūrimo pradžioje, labai daug darbo, atiduodant jam visą laiką ir energiją, ypač, kad inteligentinių jėgų procentas seime nebuvo žymus. Pilnaties partijos susirinkimai, frakcijos darbai, komisijų posėdžiai, leistinų įstatymų projektų studijavimas ir panašūs darbai užimdavo visą laiką. Turėdamas kitas svarbias pareigas, atsiradau priešais alternatyvą: pasilikti seime, ar atsidėti tarnybinių pareigų darbui. Pasirinkau antrąją alternatyvą. Dirbant parlamentarinį darbą be pilno atsidavimo, susidaro nepakenčiama ir nenaudinga padėtis. Dėl laiko stokos negali reguliariai lankytis ir dalyvauti frakcijų posėdžiuose ir darbuose, neturi progos, nei galimybės pareikšti ir motyvuoti savo nuomonę, bet dėl frakcijos drausmės turi pasiduoti priimtajam nutarimui, su kuriuo nesutinki ir kuris yra priešingas tavo įsitikinimui. Arba vėl ateini į komisijos posėdį ir dalyvauji be reikiamo pasiruošimo, neišstudijavęs ir neapsvarstęs pirma nagrinėtojo klausimo, neturėdamas tiksliai suformuluoto savo pasiūlymo projekto; nubalsavus tenka pasiduoti priimtam nutarimui, nors matytum, kad tavasis pasiūlymas būtų galėjęs praeiti ir būti naudingesnis, jei būtum buvęs tinkamai pasiruošęs tam sumanymui, pasiūlymui ar pataisai motyvuoti ir apginti.

"Išstoti iš Seimo, tai visai dar nereiškia nebedalyvauti politikos gyvenime. Mes visi jame dalyvaujame, kad ir ne taip, kaip parlamentarai..." (Prelato Šaulio rašyta 1951. XI. 28).

Įsitraukęs į nuolatinius kūrijos rūpesčius (pirmininkavimas bažnytinių turtų valdymo komisijoje ir t.t.), generalvikaras vis mažiau begalėjo rodytis visuomeniniuose reikaluose. Tik Liet. Raud. Kryžiuje jis nuo pat pradžios ištikimai nešė savo vyriausios valdybos nario pareigą. Domisi jis viešaisiais mūsų reikalais iki šiol. Vis rūpi jubilijatui ką nors ir rašyti. Štai išsiuntė dabar į "Lux Christi" straipsnį "Hierarchijos laipsniavimo ir titulavimo klausimu".

Jubilijato darbas Bažnyčiai buvo įvertintas regimais ženklais. Jau 1916 m. jis tapo Žemaičiu kapitulos kanauninku, o po Maironio mirties (1932) — kapitulos prelatu. 1937 m. prel. Šaulys gavo popiežiaus rūmų prelato titulą (Prelatus domesticus).

Dar didesnis būtų sąrašas ordinų ir garbės ženklų, kuriuos yra gavęs prel. K. Šaulys pačioje Lietuvoje ir svetur. Tačiau ne ordinais, kurių jubilijatas nemėgo, o savo šviesia ir garbinga veikla aukštosiose pareigose nusipelnė lietuvių tautos pagarbą. O toji jo tauri dvasia, kuri nuolat reiškiasi santykiuose su žmonėmis, pasilieka gyvu skatinančiu pavyzdžiu jaunesnei šviesuomenės kartai, ne vien tik kunigų tarpe. Galop jis mums yra ir istorinė figūra — tas vyras, kuris su Dr. J. Basanavičium, A. Stulginskiu, A. Smetona, prof. M. Biržiška, St. Kairiu, Pr. Dovydaičiu, K. Bizausku, P. Klimu, J. Staugaičiu, J. Šauliu, J. Vileišiu ir dar kitais savo parašą padėjo po Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo aktu.

SUGRĮŽIMAS Į VAIKYSTĖS MIESTELĮ

JULIUS KAUPAS

Buvo niūri, lynota ir debesinga pavasario popietė. Ką tik buvo praūžusi audra. Ant purvinų Kalvių gatvės šaligatvių gulėjo nulaužtos šermukšnių šakos ir pabirę kriaušių žiedai. Kimiai gargaliuodamas, grioveliais sruvo dumblinas vanduo.

Lentpjūvės prižiūrėtojas Anzelmas Struoga rymojo prie nudilusio stalo ir bandė rašyti laišką motinai. Tačiau ar galėjai rasti žodžių tokią dieną? Jam buvo taip nyku, kad dažnai jis stukteldavo plunksną į šalį ir, prisiartinęs prie lango, praskleisdavo užuolaidą.

Tuščia buvo gatvėje. Nuo stogų varvėjo drumzlinas vanduo. Girdėjosi, kaip netolimoj pašiūrėj du vyrai ritmingai pjovė malkas. Kartas nuo karto pjūklas žvangėdavo, ir nupjauta kaladė poškėdama skrisdavo kampan.

Anzelmas išstraukė pageltusią tabokinę, liūdnai susimąstė ir ėmė suktis cigaretę.

— Tai bent pavasaris! — sumurmėjo jis sau, stebėdamas nublukusį aitvarą, besiblaškantį tarp pajuodusių klevo šakų.

Staiga jo dėmesį patraukė koridoriuje sušiūrenę žingsniai. Kažkas, rodės, atsargiai sliuogė girgždančiomis grindimis prie jo kambario. Žingsniai nutilo ties durimis. Pasigirdo įžiebiamas degtukas. Struoga suraukė kaktą, įsikišo cigaretę į burną ir pataškeno delnu į kišenes, ieškodamas žiebtuvėlio. Minutę jis laukė. Niekas tačiau dar nepasibeldė. Tuomet jis gūžtelėjo pečiais, peržingsniavo kambarį ir tyliai pravėrė duris.

Susikuprinęs nepažįstamas vyras kiūtėjo koridoriuje ir, užsižiebęs degtuką, skaitė jo vizitinę kortelę. Juodas jo apsiaustas buvo permerktas lietaus. Prasivėrus durims jis, rodės, sumišo ir išsitiesė visu ūgiu. Jo galva ko nelietė durų viršaus.

— Dovanokit, — kimiai sušvebeldžiavo jis, lyg atsiprašinėdamas. — Ar jūs nebūsite kartais Anzelmas Struoga?

— Taip, tai aš, — patvirtino šeimininkas, vis dar tebegniauždamas durų rankeną delne.

— Mano pavardė Kurklėnas, — prisistatė nepažįstamasis. — Dovanokite už trukdymą, bet ar negalėčiau aš vienai minutei užeiti vidun?

— Žinoma, mielai, — šyptelėjo nustebęs Anzelmas ir pasitraukė į šalį. — Man bus labai malonu . . .

Nepažįstamasis nusivožė skrybėle ir. nupurtęs lietaus lašus, peržengė slenkstį. Čia jis stabtelėjo ir, pamažu atsisaginėdamas apsiaustą, apžvelgė kambarį. Rodės, kad kiekvienas baldas, kiekviena kertė ir nereikšmingiausia smulkmena jam buvo kažkuo nepaprastai svarbi, nors kambary nieko itin pažymėtino ir nesimatė. Ties langu riogsojo senas stalas, apkrautas lėkštėmis ir laikraščiais, dešinėje baltavo plati lova ir prausykla su aptrupėjusiu bliūdu. Kertėje, šalia koklinės krosnies, dunksojo pajuodusi ąžuolinė spinta su išpjaustytais ir gerokai apdilusiais ornamentais.

Peržvelgęs kambarį, svečias palingavo galva, tartum paliestas gilaus liūdesio, po to užkabino skrybėlę ant lazdos rankenos ir pastatė ją kampan.

— Tikiuosi, aš netrukdau jūsų, — tarė jis atsisukęs.

— O ne, netrukdot, ponas, — nutraukė jį Struoga, padėdamas nusivilkti jam apsiaustą. — Pasikabinkit paltą štai čia ant gembės. Ar jūs nebūsite kartais tas pats Kurklėnas, pernai užsakęs pas mus lentų?

— Ne, tai ne aš, — pasiteisino žmogus ir nykiai nusišypsojo. Drėgni jo plaukai buvo sulipę kuokštais. — Jūs tikriausiai mane sumaišot su kuo nors kitu.

— Betgi sėskite, ponas, — draugiškai pakvietė Struoga, mostelėjęs ranka kėdės link, ir pats susmuko ant lovos. — Jauskitės visai kaip namie.

Tik tada jis uždegė jau seniai susisuktą cigaretę. Svečias padėkojo, tačiau nesisėdo, o nugirgždėjo prie krosnies ir priglaudė rankas prie aptrupėjusių koklių. Jos buvo šaltos kaip akmuo.

— Atmenu, anksčiau kambary stovėdavo toks aksominis krėslas, nebematau jo dabar, — pastebėjo Kurklėnas. — Ar nežinot, kur dingo jis?

Anzelmas mąstė.

— Negalėčiau pasakyti, ponas, — prabilo jis, įtraukęs stiprų dūmą, ir po minutės pridūrė. Jūs, turbūt, gyvenote čia kadais?

— Taip, ponas Struoga, — prisipažino svetys, atsisukęs į šeimininką, — kadais, prieš kokia penkiolika metų man teko gyventi čia, Žydgiriuose. Pagalvokit, tik šiandien aš vėl, pirmą kartą po tiekos metų sugrįžau čia, į tą patį vaikystės miestelį. Prekybiniais reikalais, neilgam. Neramiai, prisipažinsiu, aš jaučiausi traukinyje, ir kažkaip nejauku man buvo išlipti stotyje. Žinot, seni prisiminimai. Nieko pažįstamo nebeturiu čia: giminės seniai išmirę, draugai išvažinėję. Mane pasitiko tik tuščia stotis ir įkyrus lietus. Stoties iškaba svyravo vėjuje, ir aprūdiję grandys girgždėjo, tartum priekaištaudamos man. Pasikeitęs keliais žodžiais su kostinčiu budėtoju, aš išėjau į purviną gatvę. Taip keistai

man atrodė tie kreivi ir siauri skersgatviai. Miestas rodėsi toks ankštas ir lyg sumažėjęs, nors aš ir mačiau daug naujų namų, krautuvių iškabų ir rūkstančių fabrikėlių. Obelys žydėjo už tvorų, kaip ir tuomet, o apšlapę šunes rausėsi šiukšlynuose tarp skudurų ir popierių. Priėjęs tiltą, aš pasirėmiau į kerpėtą atramą ir nežinia kiek laiko žiūrėjau į upės vandenį, purviną ir pilną šiaudų. Staiga kapinių pusėj suskambo koplyčios varpai. Aš kilstelėjau galvą ir tik tuomet pastebėjau, kad pakrantėje, už surūdijusių geležų krūvos dar tebeglumso tas pats nublukęs ir žemėn susmegęs restoranas, kaip ir tada, prieš penkiolika metų. Staiga man pasidarė kažko taip ilgu ir liūdna. Taip, tariau aš sau, tai tas pats mano jaunystės miestelis, ir praeitis grįžo į mane. Aš ilgai svajojau ten, ant tilto lietuje ir bandžiau prisiminti nors vieną laimingą valandą iš praslinkusių dienų. Tačiau veltui: nė viena jų nepasirodė man. Visą laiką mano akyse stovėjo tik šis štai kambarys. Kažkas mane taip traukė dar sykį apsilankyti jame.

Čia svetys stabtelėjo ir susimąstė.

— Taigi, — įsiterpė tada Anzelmas su melancholiška šypsena, — taip ir man. Kažkodėl mus visuomet traukia sugrįžti atgal į vaikystėje lankytas vietas. Jūs, turbūt, gyvenote šiame kambary?

— Ne, — tarė Kurklėnas po ilgokos pertraukos ir paraudo. Kalbėjo jis delsdamas, tartum liestų labai jau skaudžią vietą, ir jo balsas virpėjo. — Tuomet čia gyveno toks šlubas senukas. Mes, vaikiščiai, vieną sykį įsiveržėm į jo kambarį ir apiplėšėm jį . . . Kai buvom maži.

Struoga neramiai krustelėjo, ir jo veidas apsiniaukė. Nenorom jis dilbtelėjo į sunkią svečio lazdą. Jos smaigalis buvo apkaustytas ir aplipęs purvu.

Svetys, matyt, pastebėjo tą instinktyvų jo žvilgsnį, nes skubiai mostelėjo ranka, lyg atsiprašinėdamas.

— Ne, ne, tik nenusigąskit, ponas Struoga,— pasiteisino jis. — Aš nesu joks plėšikas. Aš eilinis taikus žmogelis, paprastas daržovių pirklys. Tačiau, žinot, vaikystė . . . Kieno gi, sakykit, ji jau buvo tokia nekalta ir saulėta, kaip kad paprastai sakoma? Aš bent tikrai neturėjau tokios. Gal dėl to ji taip slegia mane, ir taip panūsta kartais išlieti širdį kam nors, kad ir visai nepažįstamam žmogui.

Tai taręs, jis prisiartino prie lango, ir, priglaudęs kaktą prie šlapio stiklo, pažvelgė į priešais dunksantį kepėjo sodą. Ant tamsių kriaušių lapų blizgėjo lietaus lašai. Nuskurusios alyvos žiedai baltavo, pabirę ant purvinų molėtų lysvių. Tvoroje, ties serbentų krūmu matėsi skylė, visa apžėlusi dilgėlėm ir varnalėšom. Tik už gaisrininkų bokštelio, rodės, nežymiai blaivėsi dangus.

— Aš buvau keturiolikos metų, kai mirė mano motina, — pradėjo pasakoti svetys. — Kadangi tėvas buvo miręs žymiai anksčiau, nuo to laiko smarkiai pakito mano gyvenimas. Mokslas gimnazijoj nutrūko, ir reikėjo duoną pelnytis pačiam. Tuomet ir atsikėliau gyventi į Žydgirius pas savo tetą. Ji buvo kepėjo žmona, šitoje štai kepykloje, kur matosi prieš jūsų langą; tik tuomet sienų rąstai buvo apkerpėję ir visiškai nedažyti. Dirbau kepykloje. Sunkus ir įkyrus buvo tas darbas man, neįpratusiam gimnazistui. Malkų kapojimas, kėlimasis naktį ir ta nepakenčiamai įkaitusi krosnis, didžiulės lyžės. Visa tai atrodė man taip tuščia ir beprasmiška, o pelnytis duoną tokiu prastu darbu man rodės tikra negarbė. Argi tokiam gyvenimui aš gimęs, karčiai klausinėjau save.

Čia jis stabtelėjo ir įsiklausė. Buvo pradėję lynoti smarkiau. Tolumoj, girdėjosi, skalijo vienišas šuva. Kažkas pumpavo vandenį gretimam kieme, dūsaudamas ir šnekėdamasis su savim. Netepta šulinio rankena girgždėjo, ir putojantis vanduo šniokštė į žvangantį kibirą.

Po to jis tęsė:

— Aš dažnai klausiu save, iš kur jaunystėje ta panieka kasdienybei ir tas nepataisomas noras įvairių žygdarbių ir garbės? Aš kartais pasikalbu su klebonu, ir jis tvirtina, kad tai gražiausia jaunimo ypatybė, tačiau dažnai būna anaiptol! Štai, kad ir aš: šiandien aš paprastas ir eilinis žmogus, turiu žmoną ir du vaikus, ir man visai negalvoj pasižymėti. Ypatingų talentų neturiu, tačiau kas man gali už tai ką prikišti? Ką gi, ne kiekvienas gali jų turėti. Tuomet gi nerimau ir geidžiau kažko neprieinamo. Norėjosi nepaprastų nuotykių, garbės, knietėjo, kad visi mane žinotų ir manimi stebėtųsi. O, turbūt, nieko nėra blogiau, kaip tas noras pasireikšti, kai neturi aiškių talentų, nes tuomet visas dėmesys kažkaip nukrypsta į bloga. Taip buvo ir su manimi. Negalėdamas pakęsti vienumos, aš ėmiau ieškoti panašių į save draugų. Netrukus susibičiuliavau su kalvio gizeliu Miku ir su vaistininko sūnum, nebeatmenu jau jo vardo. Abu garsėjo kaip dideli padaužos ir dėlto, suprantama, užimponavo man. Nenorėjau atsilikti ir aš. Ir ne tik neatsilikti, dar stengiausi prašokti juos. Vartydamasis naktį lovoje, aš įtemptai kaldavau pramuštgalviškus planus. Taip pamažu pasidariau tos gaujelės vadas, tačiau negaliu pasakyti, kad gražią mes būtumėm sudarę gaujelę. Žinot, kokie žygdarbiai masina tame amžiuje. Naktimis ištepdavom krautuvių iškabas smala, akmenim išdaužydavom žydų langus, nukrėsdavom dar žalius obuolius svetimuose soduose: ne todėl, kad taip jau norėdavosi pasmaližiauti, bet tiesiog malonu buvo įsivaizduoti žmogaus pyktį, kai iš ryto ras visus nenunokusius obuolius žemėje. Mano teta buvo labai pamaldi ir dievota moteriškė. “Bijok Dievo koronės, vaikeli”, — dažnai kartodavo ji man: “Sakyk, kas gi bus iš tavęs? Užsitrauksi dangaus rūstybę, vaikeli, taipos gyvendamas, ir aniuolas sargas paliks tave, sakau, aš tau”, — ir ji linguodavo savo žila galva. Tačiau kas gi kreips į ją dėmesį! Aš tik piktai mosteldavau ranka ir sprukdavau kieman pas draugus.

Dažnai mes suguldavom žydų kapinėse tarp senų, apsamanojusių paminklų ir įsistebėdavom į spindintį dangų. Blizgančių musių spiečiai zirzė aplink, krūmynuose tarp plonų voratinklių raudonavo vilkuogių kekės, tolumoj girdėjosi duslus kalvės dindesys. Mes gi skabėme laukines avietes ir svajojome. Mums vaidenosi nepaprasti nuotykiai, tolimos šalys, nemirštanti garbė.

Čia jis nutilo ir įsistebėjo į kepyklą. Rodės, kad jis ieško tuose senuose pušų rąstuose savo vaikystės pėdsakų. Tyla užplūdo kambarį. Anzelmas vis dar tebekniūbsojo, atsirėmęs į sieną ir nejudėjo, tarsi saugodamasis nutraukti svečio pasakojimą. Tačiau kai pertrauka perdaug jau nejaukiai ištįso, jis įsiterpė:

— Na, žinoma, ponas, ką gi sakyt, visi mes panašiai galvojom, kai buvom maži. Puikiai atmenu: primušt, būdavo, ką nors, atimt ką nors, iškrėsti piktą išdaigą. Bet ką gi padarysi. Visi mes taip.

Tai taręs jis ir nuščiuvo.

Kurį laiką tesigirdėjo tylus lietaus barbėjimas ant stogų. Už miško sušvilpė tolstantis traukinys.

— Ir tuomet mūsų dėmesį patraukė senukas, gyvenęs šitame, štai, kambaryje. Gal tai buvo koks nusigyvenęs dvarininkas, nežinia ko apsistojęs šiame miestelyje, o gal šiaip vienas iš tų apleistų senių, nežinia nei kuo besiverčiančių, nei kam reikalingų. Tas senukas buvo šlubas, paskutinius plaukus savotiškai užsišukavęs ant praplikusio viršugalvio ir nuolat mirksėdavo akimis. Dažnai jis vaikštinėdavo paupiais tarp žilvičių ir gluosnių, pasivilkęs prakiurusį medžioklinį švarką, ir vis kalbėdavosi su savim. Visi vaikai guldė galvą, kad jis kalbąsis su pačiu velniu. Jei senis sutikęs kokį vaikiščią paupy, pasiūlydavo jam saldainių, tai šis, kuo skubiausiai metęs meškerę, sprukdavo šalin. Miestelyje sklido gandai, kad jis esąs didelis turtuolis ir tik dėl šykštumo vaikštąs toks apdriskęs.

Taip ir mes tikėjom visu tuo. Mes dažnai susirangydavom kepyklos sode ant suskilusių cementinių vamzdžių ir įsistebėdavom į senuko balkoną. Ten džiūdavo ant virvės sukarstytos kojinės ir nublukę marškiniai, kartkartėmis ant tuščių alaus dėžių stovėdavo narvelis su kanarėle. O už stiklinių balkono durų, aptemusiam kambary, mums vaidendavosi nesuskaičiuojami lobiai. Nekartą mes svarstėme, kaip čia pagrobus tuos paslaptingus turtus ir svajojom, ką darytume su jais. Dažniausiai ketindavom sprukti į Klaipėdą, nusipirkti didelį laivą ir išplaukti į Afriką nuotykių ieškoti. Ten gi manėm įsitaisyti šautuvus, dramblių ir atogrąžų rūbus, nusisamdyti būrį negrų ir išvykti į džiungles. Ten ketinom gaudyti liūtus ir pardavinėti į cirką.

Taip jam besipasakojant, temo vis labiau. Sunku buvo ką nors beįžiūrėti kambary, tik tamsus svečio siluetas vis dar ryškiai juodavo prieš langą. Gretimuose namuose ir gatvėje užsižiebė blankūs žiburiai. Struoga tačiau vis dar neuždegė lempos. Greičiausiai jis drovėjosi, spėdamas, kad tamsa geriau slėps nepažįstamojo paslaptį.

— Tie planai buvo tokie masinantys, kad galų gale mes pasiryžom įsilaužti į jo kambarį,— tęsė toliau apsilankėlis. — Gerai aš atmenu tą lemtingą dieną. Buvo skaistus ir saulėtas Žolinių rytmetis. Beržų lapai mirguliavo saulės spinduliuose, dangus buvo platus ir mėlynas, ir jame nesimatė nė mažiausio debesėlio. Bažnyčioje triukšmingai skambėjo varpai, vaikai būrėsi prie šventoriaus vartų, kur berankis senis, pasižymėjęs caro kareivis, pardavinėjo limonadą. Mes gi, pilnai pasiruošę žygiui, slypėjom kepyklos sode už krūmų ir nekantriai lūkuriavome. Aš skainiojau dulkinus serbentus, Mikas žvangino iš kalvės atsineštu raktų pundu, tik vaistininko rankos drebėjo, ir jis vis būkštavo, ar mums pavyks. Tačiau mes su Miku išdidžiai jį raminom, kad tokie šaunūs vyrai kaip mes niekuomet neįkliūna. Pagaliau, po ilgoko nekantravimo, šventadieniškai pasipuošęs senukas nutrepsėjo laiptais žemyn. Gatvėje jis stabtelėjo, apsidairė mirksėdamas, lyg nujausdamas ką nors negero, ir lėtai nušlubavo bažnyčios pusėn. Tuomet vaistininkiuko sūnus nusirito nuo vaisvandenių dėžės ir nedrąsiais žingsniais nuselino įkadin. Jis, mat, buvo įpareigotas nusekti senį bažnyčion ir mums pranešti, jei jis netikėtai grįžtų atgal: mat, senį kartais ištikdavo kažkokie širdies priepuoliai.

Kiek padelsę ir nusaugoję patogią akimirką, mes su Miku išsmukom iš sodo. Perskubėję per tuščią gatvę, mes užkopėm į antrą aukštą ir įkiūtinom į koridorių. Kaip šiandien, rodos, viską atmenu: yra, turbūt, gyvenime momentų, kai kiekviena, net ir mažiausia smulkmena nedilstamai įsibrėžia į atmintį. Koridorius, atmenu, buvo ką tik išplautas, ir nedažytos lentos ramiai geltonavo pro langą krentančioj saulės šviesoj. Ant palangės mėtėsi kelios surūdijusios vinys, sena batų tepalo dėžutė ir molinis vazonas su nudžiūvusia gėle. Kampe riogsojo skuduru apvyniota šluota ir tuščias kibiras. Nesimatė nė vieno žmogaus. Nebuvo girdėti nė balselio. Tik iš kažkur plūdo saldaus pyrago ir kepamų blynų kvapas. Atsargiai mes perselinom koridorių, kartas nuo karto atsigręždami, ar nepaliekam pėdų grindyse. Mūsų širdys plakė. Pagaliau mes susigūžėm prie senio durų, ir Mikas išsitraukė raktų pundą. Raktą pritaikyti jam buvo vieni niekai; nekartą jie su kalviu buvo atrakinę neatsisklendžiančias miestelėnų duris. Po to mes kumštelėjom vienas kitą pašonėn ir peržengėm kambario slenkstį. Sunku tikėt: tai buvo tas pats kambarys, kuriame dabar štai mudu abu šnekučiuojamės.

Čia svečias atsisuko ir pažvelgė į aptemusį kambarį, kuris tartum skendėjo miglotuose praeities šešėliuose. Jis, rodės, bandė prisiminti senas ir primirštas smulkmenas.

Tuo tarpu gatvėje sudindėjo skardus varpelis, ir svečias krūptelėjo. Netašytu grindiniu praburzgė gaisrininkų mašina. Kambario lubose

A. TAMOŠAITIENĖ prie išausto kilimo "Pirmosios Kalėdos Kanadoje"

sušvytuliavo akinanti prožektoriaus šviesa, ir paslaptingai sujudę baldų šešėliai perbėgo sienomis, tartum atgijusi praeitis.

— Taip, — tarė po kurio laiko svetys, — keista, tai tas pats vaikystės nuotykio kambarys. Tik tuomet, rodos, baldų buvo lyg ir daugiau. Senoviška, raudonu aksomu išmušta kėdė prie stalo. Ant sienos kabojo narvelis su strykinėjančia ir linksmai cypsiančia kanarėle. Lova tada stūpsojo kiek tolėliau, ten kur dabar prausykla. Virš jos blizgėjo kažkokio barzdoto bajoro portretas auksiniuose rėmuose. Tik senoji spinta buvo ta pati, toje pačioje vietoje. Minutę mes žvalgėmės, apstulbę ir nesusivokdami. Paskui tik susigriebėm uždaryti duris. Gėdydamiesi prisipažinti, kaip mes esame susijaudinę, mes drąsinančiai nusišypsojom vienas kitam. Mikas prislinko prie stalo ir ėmė raustis stalčiuose. Nieko ten nebuvo, išskyrus pageltusius laiškus, dėžutę su sagom ir porą knygų. Aš išsitempiau sunkią skrynią iš palovio ir išverčiau senų drabužių gumulą ant grindų. Tuomet mes prikiūtinom prie spintos. Milžiniška ji buvo, juoda ir slėpininga, su išpjaustinėtais raštais. Ji buvo užsklęsta ir nė

vienas kalvės raktų netiko. Tačiau sumanusis Mikas tuoj užsmeigė kaltą už durų krašto ir stuktelėjo. Durys supoškėjo ir atšoko. Dalis atbrailos nuskilo, turbūt, ir dabar ta žymė dar tebėra. Po neilgo ieškojimo mes užtikom tarp baltinių įraustą skardinę arbatos dėžutę. Ji buvo raudona, aprašyta auksinėm rusiškom raidėm, matyt, užsilikusi dar nuo caro laikų. Negalėdami suvaldyti savo susijaudinimo, mes atvožėm dangtelį ir, pasirodė, šį sykį neapsirikom. Pinigai buvo čia. Ten pat užtikom ir rusvą kapšelį, kuriame žvangėjo smulkių monetų sauja. Nė nemirktelėjęs, Mikas dėžutę pasibruko po skvernu. Po to mes dar kartą apžvelgėm kambarį. Mat, kol slinkom koridorium, buvo nejauku, ir kiekvienas brazdesys mus baugino, dabar gi kažkodėl visai nebesinorėjo skubėti ir, rodės, buvo malonu užtrukti dar bent minutėlę toje žygdarbio vietoje. Lyg per pigiai pelnytas atrodė mums tas grobis, be jokių knygose išskaitytų pavojų. "Kad taip nors kokią vyno bonką užtikus", — dėbtelėjo Mikas: "tai ir išgerti galėtume". Tačiau jokio gėralo nesimatė.

Taip jam besipasakojant, kažkas uždegė lempą kepyklos palėpėje. Pro langą įsruvęs šviesos pluoštas suspindino veidrodyje, ir, atsimušęs nuo stiklo, nušvietė spintos ornamentus; tik ties nuskelta durų atbraila juodavo ilgas siauras plyšys.

— Man gi tuomet ne gėrimas kniedėjo, — tęsė svečias. — Man panūdo nors įamžinti tą puikiai pavykusį žygdarbį, ir aš akim ieškojau kokio nors smulkaus daiktelio, tinkamo atminimui. Ir štai man į akis krito sidabrinis kryželis, kabojęs virš senio lovos. Tai buvo toje vietoje, kur dabar veidrodis.

Tai taręs, svetys prisiartino prie prausyklos ir kilstelėjo veidrodį. Seniai bešluostytos dulkės pabiro ant vandens ąsočio. Sienoje pasimatė aptrupėjęs tinkas ir išmušta skylė. Matyt, čia kadaise buvo įkalta stamboka vinis.

— Tai buvo, kiek atmenu, šitoje štai vietoje. Nežinia kodėl, aš nusikabinau tą kryželį ir įnėriau kišenėn: turbūt, jis man atrodė tinkamiausias suveniras. Dar kiek pasisukiojęs aplink ir nieko masinančio neužtikęs, mes išsmukom pro duris ir nulėkėm į žydų kapus savo grobio skaičiuoti. Tylu, atmenu, buvo tada kapinėse. Vidudienio saulė degė ant vilkuogių krūmų ir ant surūdijusių tvoros vielų. Pinigus mes pabėrėm ant išvirtusio paminklo ir ėmėm skaičiuoti. Bematant mus apėmė didžiulis nusivylimas, nes tai visai nebuvo tie mūsų svajoti lobiai. Susidarė vos dvidešimt litų, tai ir viskas. Mes nuleidom rankas, pajutę, kad niekados, turbūt, nebemedžiosime Afrikoje liūtų. Tiesa, kapšelyje mes užtikom nemažą saują auksinių rublių, kuri turėjo būti šio to verta. Bet ką mes, vaikėzai, išmanėm apie tikrą jų kainą! Turgaus dieną pardavėm juos pravažiuojančiam rudbarzdžiui žydeliui; šis prityręs vertelga, matyt, įtarė, kad mūsų rubliai nešvariu būdu įgyti ir tesumokėjo už juos vos centus.

Lietus buvo nutilęs. Nebesigirdėjo ir malkų pjovikų daugiau, tik vėjas švilpavo gatvėj tarp stogų. Anzelmas vis dar tebekiūtėjo ant lovos, kartas nuo karto susisukdamas naują cigaretę ir svarstydamas, ar čia užžiebti lempą ar ne. Pagaliau jis užklausė:

— Kažin, ar žiburį nereiktų uždegti?

Atsakymo nesulaukęs, jis nedrąsiai pakilo ir įžiebė mažąją stalinę lempelę. Pasakotojas prisimerkė nuo paplūdusios iš po gaubto šviesos ir pridengė veidą ranka. Jis pasitraukė nuo lango, susigūžė kėdėj ir panarino galvą.

— Didelio triukšmo dėl to miestelyje nekilo, nes senukas nebuvo joks įžymus asmuo, — po kurio laiko tęsė jis. — Niekas mūsų neįtarė. Tiesa, visi mus laikė įkyriais padaužomis, bet niekas netikėjo, kad mes drįstume ką nors apiplėšti. Nusprendė, kad tai darbas netikėlių ruskių burliokų, kurių miestelyje anuomet sukinėjosi nemažai. Pajieškojo, nerado ir nurimo.

Tačiau po to įvykio senukas smarkiai pakito ir jau daug rečiau beklaidžiodavo paupiais. Dažnai pagalvoju, kad tie pinigai, greičiausiai, ir buvo visas jo turtas. Nei giminių, nei tarnybos jis neturėjo, jokių brangenybių ar šiaipjau vertingų daiktų: iš ko gi jis turėjo gyventi? Atmenu, vieną šeštadienio rytą jis įkrypino kepyklon nusipirkti duonos. Tuosyk aš kaip tik buvau vienas ir dėliojau į lentynas varškinius pyragaičius, kurie nepaprastai kvepėjo. Mat, mūsų kepykla nuo seno garsėjo varškiniais pyragaičiais. Senis atsargiai pasiteiravo jų kainos, lyg taip sau, tarp kitko, bet buvo matyt, kaip labai jam kniedėjo nusipirkti bent keletą; tik, greičiausiai, jam trūko pinigų. Tada aš pasisiūliau įdėti jam maišelin porą — taip sau, išmėginti, dovanai. Jis tačiau paraudo, išdidžiai kilstelėjo galvą, tartum įsižeidęs, ir atsisakė. Aš gi nedrįsau siūlyti prisispyręs, nes būkštavau, kad manęs neįtartų. Kai jis iškupreno pro duris, aš prišokau prie lango ir ilgai sekiau jį pro popierines užuolaidas. Jis šlubavo skersai gatvę su pustuščiu krepšeliu rankoj ir atrodė man labiau susikuprinęs, negu bet kada. Tuomet mane staiga užplūdo kažkoks nesuprantamas graudumas. Visokių pavargėlių buvau regėjęs per atlaidus šventoriuje, tačiau niekad, prisipažinsiu, nejutau tokio gailesčio, kai tada. Net ir vėliau jokia knyga ir joks pamokslas nesukrėtė manęs taip giliai. Štai, tariau aš sau tada, vaike, ką tu padarei. Tas vaizdas paliko man tokį įspūdį, kad nuo tada tas senukas tapo, turbūt, pats svarbiausias asmuo mano vaikystėje. Jis kažkaip svarbesnis man už visus draugus, net ir už tetą, kuri, pagerėjus sąlygoms, mane baigė leisti į mokslus. Kaip pagalvoju, vistiek ji mylėjo mane, ir jai buvo smagu padėti man. Senuko gi pinigai stačiai žuvo nežinia nei kur, nei kodėl, be jokios prasmės. Neilgai po to jis begyveno. Netrukus jį ištiko aštrus širdies priepuolis, po kurio jis taip ir nebepakilo iš lo-

vos daugiau, nors žilas miestelio gydytojas ir labai stropiai jį lankė kiekvieną dieną. Nežinia, ar mes esame dėl to kiek kalti — kas žino, gal ir labai.

Čia jis stabtelėjo, kiek pamąstė ir vėl tęsė.

— Kad tuos pinigus būtumėm nors sunaudoję kam geram, vis, rodosi, mažesnė būtų kaltė. Tačiau viską mes prašvilpėm vėjais. Nusipirkom tokį senovišką puštalietą iš ano berankio kareivio, po pypkę ir įskilusius kariškus žiūronus. O kitus pinigus tai tiesiog pragėrėm tame restorane prie tilto. Žinot, kaip rūpi jaunikliams pamėgdžioti suaugusius: gerti, rūkyti ir panašiai.

Čia svetys užsikosėjo, kad net jo akys paraudo. Jis išsitraukė languotą nosinę, nusikrakštė ir vėl tęsė savo pasakojimą:

— Tačiau nuo tada kažkaip ir visas mano gyvenimas pakito. Sunku pasakyti kodėl, nes tada aš toli gražu nebuvau tikintis. Galbūt, subrendau labiau, galbūt, knygos padarė įtakos, nes nuo tada ėmiau daug skaityti ir mokytis. Tačiau labiausiai, turbūt, senuko prisiminimas man nedavė ramybės. Mat, rodos man, tik padaryk skriaudą kam nors ir vargu jau beatrasi sąžinės ramybę. Taip tas amžinas priekaištavimas sau ir nedilsta: praeities, mat, nepakeisi, kaip labai besigailėtum. Net ir dabar, dažnai, kai sėdžiu vienas savo kambary, kai temsta arba kai ilgai lyja už lango sode, būna, lyg, rodos, įšlubuoja senukas į mano kambarį, prieina visai arti ir žiūri, nieko nesakydamas, man į akis. Tuomet taip liūdna pasidaro staiga ir dažnai, būna, pagalvoju, kiek daug aš jam esu skolingas. Vienas Dievas težino, kokiais keliais būtumėm nuklydę, jei ne jis.

Tai taręs, jis drebančiom rankom praskleidė marškinių apikaklę.

— Pažiūrėkite čia, — tarė jis, ištraukdamas ant kaklo kabantį sidabrinį kryželį. — Tai tas pats senuko kryželis. Tada paėmiau jį visai kam kitam, panūdęs turėti savo žygdarbio prisiminimą, o kryželis taip ir užsiliko pas mane, ir nebegaliu su juo skirtis daugiau. Štai, dažnai kartoju aš, tau senuko atminimas, ir nešiojuos jį su savimi.

Po tų žodžių jis vėl paslėpė kryželį ir užsižiūrėjo į pilkuojantį dangų. Jis truputį drebėjo savo sulytuose rūbuose. Buvo matyt, kad jis buvo baigęs savo pasakojimą, tačiau vis dar delsė, lyg laukdamas atsako iš kažkur.

Ir Anzelmas tylėjo. Jis sukosi naują cigaretę ir mąstė.

— Taip, — pagaliau prašneko jis po ilgokos pertraukos, iš paniūrų dėbtelėjęs į spintą,— taip dažnai būna. Manai, kad prisiminimas bus malonus ir įdomus, o paskui pasirodo, kad jo visiškai kitoniško esama.

Tai taręs ir Struoga susidūmojo, ir jo veide pasirodė gilus liūdesys. Kas žino, gal ir jis prisiminė sunkiai tedilstančius jaunystės dienų paklydimus. Ilgą laiką tylu buvo kambary.

— Žinot, ponas, — po gerokos valandėlės vėl išdrįso prabilti Anzelmas, — kai jūs ėmėt pasakoti apie senuką, man ėmė ir dingtelėjo vienas toks priešvelykinis pamokslas. “Ne per savo aukas išganytas žmogus”, — tarė tada klebonas, rodydamas į gedulą ant kryžiaus: “Nekaltojo auka atpirko mus”, — ir visa bažnyčia verkė.

Jis nuščiuvo minutei, laukdamas, ar jo svetys pagaliau nepravers burnos. Tačiau šis vis dar nesirengė prašnekti. Girdėjosi tik vėjo ūžavimas ir liūdna daina netolimoj smuklėj. Tada jis vėl atsirėmė sienon ir tarė:

— Tačiau žinot, vistiek gera, kad gali žmogus nors išsipasakoti kam nors. Vis, rodos, tartum koks akmuo nuo širdies nusirita.

— Taip, — tarė nepažįstamasis su nykia šypsena, — tartum akmuo.

Jis pakilo nuo kėdės ir žvilgterėjo į laikrodį.

— Bet man bus jau laikas, — pratarė jis. — Šį vakarą turiu dar vieną prekybinį pasimatymą. Žinot, dėl jo aš ir atvykau.

Jisai apsivilko paltą, pasistatė apikaklę ir, paėmęs lazdą į rankas, atsisuko į šeimininką:

— Tačiau aš labai dėkoju jums, ponas Struoga, kad leidot man pabūti nors valandėlę šiame kambary tarp senų atsiminimų. Žinot, praeitis. Senos vaikystės dienos . . .

Tai taręs, jis palingavo galva, atsisveikino ir išsvyravo pro duris. Valandėlę Anzelmas stovėjo ties durim, nepajudėdamas iš vietos, lyg išsigandęs, ir klausėsi, kol keistasis apsilankėlis nudunksėjo laiptais žemyn. Tuomet jis nusvyravo prie balkono durų ir, praskleidęs užuolaidą, pažvelgė gatvėn.

Peršlapęs aitvaras vis dar tebeplazdėjo, įstrigęs tarp šakų. Nuo kepyklos stogo varvėjo vandens lašai. Gi drėgnu šaligatviu, tarp tolumon nusitęsiančių žiburių, girdėjosi, sunkiai žingsniavo lazda pasiramsčiuodamas žmogus.

MATEMATIKA

PROF. VIKTORAS BIRŽIŠKA

Beveik kiekvieno tautos visuomenės sluoksniuose (lietuviškoji inteligentija nėra, deja, šiuo atveju jokia išimtis) yra paplitusi keista, perdėm klaidinga pažvalga į matematiką. Matematika laikoma slaptu, prieinamu tik rinktiniams žmonėms mokslu, kuriame viskas jau galutinai susikristalizavę, kuriame nebelikę jokios neišspręstos problemos, jokio atviro, laukiančio dar išsprendimo klausimo, ir kuriame todėl nebėsanti įmanoma jokia raida. Savo absoliučią matematikos ignoranciją visuomenė įrodo apsčiai paplitusiais, nors ir tokiais posakiais: "didesnioji pusė, mažesnioji pusė", "pirmų pirmiausia" ir panašiai. Visose tose nesąmonėse, kurias visuomenė prikergia matematikai, dažnai atsispindi neigiamieji įspūdžiai, gauti iš mokyklinio suolo: silpni, neprityrę matematikos mokytojai sugeba savo mokinių tarpe įdiegti net neapykantą matematikai, perkėlę jos svorio centrą į matematiškąsias formulas. Eilinis aštuntosios klasės gimnazijos mokinys, paklaustas, kas yra matematika, geriausiu atveju tesugeba atsakyti: "tai yra artimetika, algebra, geometrija ir trigonometrija" — o matematikos esmė lieka jam visai svetima ir nesuprantama. Koks gi, galop, per mokslas ta matematika, kas sudaro matematikos esmę?

Savo amžiumi matematika yra, be abejo, visų seniausias mokslas: jos amžius siekia nemažiau kaip 5000 m. Seniausias ligi šiol žinomas matematikos raštas yra hieroglifiškieji užrašai viename Egipte rastame papiruse, priklausančiame papirusų Rhindo kolekcijai britų muziejuje Londone. Šis susuktas į ritulį papirusas, ištęstas vienoje plokštumoje, daro stačiakampainio pavidalo 20 m ilgio ir 30 cm pločio geltonos pilkos spalvos juostą. Jį aptiko Egipte anglas Rhind 1850 m. skardinėje dėžėje ir savo pirkinį kartu su kitais Egipte įgytaisiais papirusais yra perleidęs britų muziejui. Šis Rhindo papirusas 1876 m. vokiečio Eisenlohro buvo išverstas vokiečių kalba. Tas raštas buvo surašytas egiptiečio raštininko Ahmeso, papirusų žinovų teigimu, tarp 1200—1700 m. prieš Kr. ir yra Ahmeso mokyklinis skaičiavimo vadovėlis. Šiame papiruse Ahmes yra surašęs "vadovėlį visiems slaptiesiems dalykams pažinti" ir nurodęs, kad, jį rašydamas, esąs pasinaudojęs žymiai senesniais šaltiniais. Tad 5000 m. matematikos amžiaus nustatymas nė kiek nėra perdėtas. O papiruso užrašų antraštė, mininti "slaptuosius" dalykus, rodo, kad pilietinė pažvalga į matematiką, kaip į "slaptąjį" kultą, taip pat turi apytikriai 5000 m. amžiaus.

Šiame seniausiame matematiniame dokumente dar nefigūruoja žodis "matematika", kuris atsirado daug vėliau ir yra kilęs iš graikiško žodžio manthano — mokausi ir reiškia mokslų mokslą, lygiai kaip Šventojo Rašto pavadinimas biblija kilęs iš senosios graikų kalbos žodžio biblios — knyga ir reiškia knygų knygą. Dar viduramžių laikais matematika buvo vadinamas mokslų ketvertas — quadrivium, į kurį įėjo: aritmetika, geometrija, astronomija ir ... muzika. Tad suprantama, kodėl tais laikais matematikos atitikmenį prancūzų kalboje turėjo žodis: les mathématiques (daugiskaitos vardininkas), kuris tik XVII a. virto daiktavardžio vieneskaitos vardininku: la mathématique. XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pirmojoje pusėje matematika buvo suprantama kaip mokslas, nustatąs dydžių savumus ir nusakančius šiuos savumus dėsnius. *Dydžiu* matematikoj *vadinama visa tai, kas gali būti laikoma sau lygiu arba nelygiu, paskutiniuoju* (nelygybės) *atveju patenkinančiu santykiavimą: "mažiau" arba "daugiau".* Pvz., laikas, ilgis, plotis, aukštis, plotas, tūris, darbas, talpa, slėgis, greitis, pagreitis, protas, grožis ir kt. yra dydžiai. Tarp visų dydžių randame dviejų pagrindinių rūšių dydžius: matuojamuosius ir nematuojamuosius. Matuojamiesiems arba, anot vokiečių genialaus matematiko ir astronomo Karolio Frideriko Gausso (1777—1855), efektyviesiems dydžiams galima nustatyti matavimo vienetai, ir tada kiekvieno efektyviojo dydžio reikšmė galima išreikšti to dydžio matavimo vienetu, nustačius, kiek kartų tas vienetas telpa tiriamojo dydžio reikšmėje. Matematikos tyrimo objektus sudaro tik matuojamieji dydžiai, kurių kitimo eigą matematika įvertina tik kiekybiniu, o ne kokybiniu atžvilgiu. Matematikos metodais matuojamųjų dydžių ištirtuosius savumus nusako atitinkamieji dėsniai. Nematuojamųjų dydžių kitimo procesams ištirti ir tų procesų dėsningumui nusakyti matematika yra bejėgė. Šia prasme toks nematuojamasis dydis, kaip, pvz., protas, negali patekti į matematikos tyrimo laboratoriją, nors protas neabejotinai yra dydis: pvz., vienas žmogus yra protingesnis, negu kitas, kuris yra už pirmąjį žmogų kvailesnis. Tačiau apie dviejų žmonių protų ir atitinkamųjų protingumų lygybę negali būti kalbos, jokiam galimumui nesant proto vienetui nustatyti; todėl negalima teigti, kiek proto vienetų turi kiekvienas tiriamasis protas, ir a fortiori (juo labiau) negalima atsakyti į klausimą: kiek kartų vieno žmogaus protas yra didesnis, negu kito žmogaus protas, t. y. kiek kartų vienas žmogus yra protingesnis už kitą? Ši matuojamųjų dydžių priklausomybė matematikos tyrimo objektams ir buvo priežastimi, kodėl Gauss apibrėžė matematiką kaip efektyvių dydžių mokslą, ir ligi XIX a. pabaigos matema-

A. TAMOŠAITIENĖ — Pirštinės Suvalkiečių krašto motyvais

tika buvo laikoma mokslu apie matuojamųjų dydžių kitimo dėsnius.

Tačiau tokia matematikos apibrėžtis turėjo būti atmesta, nes ši definicija eliminavo iš matematikos šakų tarpo tokias neabejotinai matematiškąsias disciplinas, kaip kombinatorika (junginių teorija), grupių teorija, aibių teorija, topologija, kurios dydžiais visai neoperuoja. Todėl tenka rasti bendras požymys, nustatąs, kad tiriamoji mokslo šaka priklauso matematikai. Tokį požymį pagarsėjęs prancūzų matematikas Henry Poincaré (1856—1912) įžiūri begalybės sąvokoje ir apibrėžia matematiką kaip mokslą apie begalybę. Tačiau ši sąvoka nėra būdinga kiekvienai matematikos šakai ir nedaro matematikos kertinio akmens. Neveltui senieji graikų matematikai: Talesas iš Mileto (624—548 prieš Kr.), filosofas-geometras Platonas iš Atėnų (429—348 pr. Kr.) ir Euklidas (g. 365 pr. Kr.) visai liovėsi vartoję savo darbuose net patį terminą: "begalybę". Pavyzdžiui, Euklidas, norėdamas nusakyti dėsnį, kad pirminių natūrinių skaičių yra be galo daug, rašo šiaip: "Pirminių skaičių egzistuoja daugiau, negu jų yra bet kurioje pirminių skaičių aibėje". Čia pirminiais (vieniniais) vadinami tokie natūriniai skaičiai, kurie turi du ir tiktai du skirtingus natūrinius daliklius: vienetą ir save. Tad natūriniai pirminiai skaičiai yra: 2, 3, 5, 7, 11, 13, 17 . . . O *aibė* vadinama mūsų *mąstymo bei stebėjimo skirtinių objektų sankuopa visumon* (Jurgio Cantoro apibrėžtis). Graikų sofistai stengėsi įrodyti, kad begalybės sąvokoje glūdi logiškų prieštaravimų. Matematika operuoja tiesioginėmis tikrosiomis teigiamomis ir neigiamomis begalybėmis ir netiesioginėmis begalybėmis, neturinčiomis jokio apibrėžto ženklo. Šios pastarosios gaunamos, dalant bent koki baigtini nelygų nuliui skaičių nuliu. Kintamajam skaičiui, t. y. tokiam, kurio reikšmė nėra vienoda — pastovi, bet kuris turi be galo daug skirtingų tikrųjų reikšmių, žymėti vartojamas simbolis +00,1 jei šio kintamojo skaičiaus visos reikšmės yra teigiamos, sudarydamos nepabaigiamąją tikrųjų teigiamųjų skaičių aibę, ir 2) jei sutvarkius šią aibę taip, kad visos reikšmės sudarytų nuolat didėjančių skai-

čių aibę, gaunama, kad pradedant nuo tam tikros kintamojo skaičiaus reikšmės, ši teigiamoji reikšmė ir visos tolesnės teigiamosios reikšmės virsta ir lieka didesnės, negu bet kuris laisvas parinktas teigiamas skaičius. Tatai trumpai nusakoma šiaip: teigiamas kintamas skaičius yra lygus plius begalybei, jei jo nuolat didėjančioje reikšmių aibėje pakankamai tolimi nuo pradinės reikšmės teigiamieji skaičiai (aibės elementai) yra kiek norint dideli. Neigiamas kintamas skaičius yra minus begalybė, jei jo nuolat mažėjančių neigiamųjų reikšmių, t. y. nuolat didėjančių šių reikšmių absoliučių didumų nepabaigiamoje aibėje pakankamai tolimų nuo pradinės neigiamos reikšmės neigiamųjų reikšmių (aibės elementų) absoliutūs didumai yra kiek norint dideli. Atmetus matematikos definiciją, kaip mokslo apie begalybę, tenka taip pat atmesti matematikos apibrėžtį, kaip aibių mokslo, kaip tatai buvo norėta definuoti kai kurių matematikų XIX-ojo amžiaus pabaigoje, nes ir aibės sąvoka nėra matematikai būdinga.

Baigtinių ir nepabaigiamųjų aibių savumus ir nusakančius šiuos savumus dėsnius tiria ir nustato speciali matematikos disciplina, Jurgio Cantoro (1845—1918) XIX-am a. sukurta aibių teotrija. Aibės objektais, vadinamais elementais, gali būti ne tik skaičiai, bet ir lygtys vienu nežinomuoju ar keliais nežinomaisiais, šių lygčių sistemos, tikrųjų ar kompleksinių nepriklausomųjų kintamųjų dydžių (argumentų) priklausomieji kintamieji dydžiai — šių argumentų matematiškosios funkcijos, vieno ar kelių argumentų tolydžios ar trūkios (netolydžios) funkcijos obuoliai ant obels, mokiniai klasėje, studentai auditorijoje, knygos bibliotekoje ir pan. Tuo būdu aibės gali operuoti elementais, nieko bendro su matematika neturinčiais. Savaime aišku, kad baigtinės ar nepabaigiamos aibės, sudarytos iš vienodų nors ir pasikartojančių elementų, turi būti laikomos vienodos. Tačiau aibių negalima laikyti dydžiais, nes nelygioms aibėms svetimas yra santykiavimas: "mažiau" arba "daugiau". Jei dvi baigtinės aibės turi nevienodą elementų skaičių ir jei mes būtume susitarę didesne baigtine aibe laikyti tą, kuri turi daugiau elementų, tai kas galėtų atsakyti į klausimą: katra dviejų nepabaigiamųjų aibių, kurių kiekviena turi be galo daug elementų, yra didesnė? Klausimas šiuo atveju būtų likęs be jokio atsakymo. Tad neįmanoma aibės lyginti pagal jų elementų skaičių: J. Cantoro pasiūlymu, aibės lyginamos pagal savo tūrį, kurį nustato aibės galia, žymima simboliu-ženklu ℵ (skaityk: alef), vadinamu kardinaliniu skaičiumi. Anot Cantoro, *aibės galia yra aibės metmuo* (projekcija) *mūsų d v a s i o j e.* Dvi aibės laikomos vienodai galingomis, jei tarp šių aibių elementų galima nustatyti tobula, t. y. vienareikšmė ir apverčiama atitinkamybė, taip, kad kiekvieną tiriamos aibės elementą atitiktų vienas ir tiktai vienas kitos palyginamos su ja (vienodai galingos) aibės elementas, ir atvirkščiai, kad tuo pat metu kiekvieną antrosios aibės elementą atitiktų vienas ir tiktai vienas pirmosios aibės elementas. Baigtinėms aibėms galios idėja sutampa su jų elementų skaičiaus idėja. Visos *nepabaigiamos aibės, vienodai galingos su natūrinių skaičių a i b e, vadinamos suskaitytinėmis aibėmis.* Suskaitytinių aibių visi elementai galima sunumeruoti, pagal jų užimamas aibėje vietas. Pvz., visų natūrinių lyginių skaičių suskaitytinėje aibėje skaičius 2 sudaro pirmąjį elementą, skaičius 4 — antrąjį elementą, skaičius 6 — trečiąjį elementą, skaičius 504 — du šimtu penkiasdešimt antrąjį elementą, skaičius 1008 — penki šimtai ketvirtąjį elementą ir t. t. *Nepabaigiamos aibės, kurių elementų negalima sunumeruoti,* ir kurių galia yra tuo būdu didesnė, negu visų natūrinių skaičių aibės galia, *vadinamos nesuskaitytinėmis aibėmis.* Pvz. yra nesuskaitytinė visų vieno tikrojo argumento tolydinių tikrųjų funkcijų aibė ir pan.

Neidentifikuojant matematikos su aibių teorija, tenka atmesti ir matematikos sutapatybinimas su logika, nors tendencija matematikai sutapatybinti su formalia logika aiškiai reiškėsi kai kuriose matematikose XX-ojo amžiaus pradžioje. *Logika yra taisyklingo protavimo mokslas,* nustatąs dėsningo protavimo savumus ir nusakančius šiuos savumus dėsnius. Nors matematika, kaip ir kiekvienas tikras mokslas, grindžia savo mokslinę statybą grynai logiškais pamatais, savo išvadose turi būti griežtai logiška ir turi vengti bent mažiausio prieštaravimo logikos nesugriaunamiems dėsniams, bet logikos gvildenami taisyklingo protavimo procesai yra proto veiklos procesai, o protas, nebūdamas matuojamuoju dydžiu, kaip aukščiau buvo pastebėta, negali sudaryti matematikos tyrimo objekto.

Užtat matematikai yra būdinga skaičiaus sąvoka: kiekviena grynosios matematikos disciplina operuoja skaičiais, baigtiniais ar nebaigiamais, be galo mažais ar be galo dideliais, pakankamai mažais ar pakankamai dideliais, kiek norint mažais ar kiek norint dideliais, pastovias ar kintamais. *Skaičiai yra tvarkomos proto veiklos dariniai, išreiškiami ženklais* (simboliais), *kurie yra jungiami ir derinami pagal taisykles* (nusakytus dėsnius), *kurias savo ruožtu nustato grynai logiškos apibrėžtys.**) Šiąja skaičiaus definicija pagrįsta *matematika yra skaičių mokslas.* Tirdama savo metodais išoriniai chaotiškus gamtos procesus, matematika įvertina šiuos vyksmus kiekybiniu atžvilgiu, išskirdama iš šių procesų pasireiškiančius juose matuojamus kintamus dy-

*) Moderni matematikos filosofija apibrėžia absoliutų skaičių, kaip vienos atsajos (abstrakčios) aibės individualų pažymį (išreiškiamą ženklu), kuris ją atskiria nuo kitų tos pačios rūšies abstrakčių aibių. Tačiau ši neaiški ir, palyginti, siaura skaičiaus definicija, neatitinka skaičiaus esmės tąja prasme, kuria nuo amžių operuoja matematika, ir todėl turi būti atmesta. Šiuo klausimu ž. Georgi Schischkoff. Gegenwaertige philofophische Probleme der Mathematik. Dr. Georg Luettke Verlag. Berlin 1944. Psl. 94. Pastaba [98]).

džius, kuriems ji nustato dėsningumą, išreiškiamą funkcine pareinamybe tarp šių tiriamųjų dydžių, nesirūpindama gamtos reiškinių priežastingumo tyrimu.

Būdama vieninteliu griežtuoju mokslu, matematika atmeta tiriamųjų objektų individualius savumus, abstrahuoja (atsitraukia) nuo realybės, kurią ji atsieja pro savo koštuvą, ir sudaro tiriamųjų gamtos procesų bendrąsias idealiąsias schemas, kuriomis jos gauti dėsniai yra absoliučiai griežti ir tikslūs. Šių matematiškųjų dėsnių taikymas paskiriems realiems atvejams, pasitaikantiems aplinkos išorės tikrovėje (realybėje), yra būtinai reikalingas pataisų—korektyvų, pareinančių nuo tikrovės tiriamųjų objektų individualiųjų savumų.

Matematika yra grynai objektyvus mokslas, kuriame visai neatsiliepia ir neatsispindi tyrinėtojo subjektyvus "aš". Nors matematikoj nuolat vartojami posakiai: "Iš čia gauname, turime, randame, žinome" ir pan. yra tarytum subjektyvaus pobūdžio, tačiau šie sakiniai iš tiesų neįneša į matematikos tyrimo sritį jokio subjektyvaus elemento. Šie posakiai įgavo matematikoje visas pilietybės teises, nors jie ir galima būtų pakeisti ir neasmenine forma: "iš čia gaunama, turima, randama, žinoma" ir pan.

Visa matematikos mokslo konstrukcija yra grindžiama postulatais-aksiomomis, kurie sudaro matematikos statybos tvirtus logiškus pamatus. Postulatais, arba aksiomomis, modernioje matematikoje vadinami paprasčiausieji neginčytini teigimai, priimti be įrodymo, kaip kitų tolesnių teigimų-tezių, kuriuos nusako šiais postulatais pagrįsti matematiškieji dėsniai, pagrindas. Jau graikų filosofas Platonas (429—348 prieš Kr.) reikalavo, kad kiekvienas matematikos dėsnis-teorema būtų sudarytas, kaip logiška išdava iš anksčiau įrodytų dėsnių. Tik nedaugelis paprasčiausių teigimų, kurie negalima pagrįsti kitais, dar paprastesniais teigimais, leista Platono susistemintų mokslų filosofojoje statyti matematikos mokslo konstrukcijos pagrindan; pvz., pagrįstas tik potyriu teigimas — postulatas: "Per du taškus erdvėje egzistuoja viena ir tik viena išvesta per šiuos taškus tiesė". Kadaise aksiomomis buvo vadinami savaime aiškūs teigimai. Tačiau itin sparti moderniosios matematikos raida sugriovė daug ligi šiol vartojamų aksiomų senąja prasme ir privertė rimtai suabejoti savaime aiškių teigimų egzistencija. Todėl XX-ojo amžiaus matematikoje nė vienas teigimas nėra savaime aiškus ir aksioma identifikuojama su postulatu, nors, istorinės tradicijos dėliai, įvardas aksioma (naująja prasme) paliktas pagrindiniams paprasčiausiems neįrodomiems teigimams apibūdinti. Aksiomų esmės nesuvokimas nemodernioje matematikoje neretai stabdydavo matematikos raidą. Pvz., ligi XIX a. pradžios matematika žinojo tik vieną, vadinamą euklidinę geometrijos sistemą, kurią graikų matematikas Euklidas (g. 365 prieš Kr.) yra 325 m. pr. Kr. paskelbęs savo pagarsėjusiame veikale Stoicheia (Elementa). Geometrijos pagrindan, be kitų aksiomų, Euklidas yra pastatęs V-ąją lygiagrečių tiesių aksiomą (pagal senesnį paskirstymą, vienuoliktąją aksiomą), kurios turinys, gana komplikuota forma Euklido nusakytas, galima iš esmės išreikšti šiaip: per kiekvieną erdvės tašką, gulintį duotos tiesės išorėje, galima išvesti viena ir tik viena tiesė, lygiagretė su duotąja tiese. Tačiau ši aksioma nesudaro jokio savaime aiškaus teigimo, ir todėl taip pat logiški bus ir kiti teigimai, kaip, pvz., "per kiekvieną erdvės tašką, gulintį duotos tiesės išorėje, galima išvesti ne tik vieną, bet be galo daug skirtingų tiesių, lygiagrečių su duotąja tiese". Šiuo postulatu-aksioma du XIX a. matematikai: rusas N. Lobačevskis (1793—1856) ir vengras J. Bolyai (1802—1860), eidami visai savarankiškai nustatytais keliais, vienas kito darbų nežinodami, pagrindė naują neeuklidinės geometrijos sistemą, vėliau pavatintą Bolyei-Lobačevskio geometrija. Gausso mokinys, pagarsėjęs geometras vokietis Riemann (1826—1866) sukūrė dar vieną skirtingą neeuklidinės geometrijos sistemą, vėliau pavadintą Riemanno geometrija, pagrindęs ją aksioma: "per kiekvieną erdvės tašką, gulintį duotos tiesės išorėje, negalima išvesti nė vienos tiesės, lygiagretės su duotąja tiese". Kaip tatai įrodo šių trijų geometrijos sistemų: Euklido ir 2-jų neeuklidinių: Bolyai-Lobačevskio ir Riemanno pagrindinimo gilesnis gvildenimas, šių sistemų esmė glūdi ne lygiagrečių aksiomoje, o tiesės sąvokoje, kaip tatai buvo pastebėta dar lietuvio matematiko-teologo A. Jakšto-Dambrausko (1860—1938). Kaip griežtai įrodyta vokiečių genialaus matematiko K. F. Gausso XX a. pradžioje, visos šios geometrijos sistemos: Euklido ir neeuklidinės yra logiškai izomorfiškos; arba galioja jos visos, arba nė viena!

Matematikoje yra tik pagrindiniai paprasčiausi neredukuotini paprastesniems neįrodomi teigimai-aksiomos ir jų tiesioginės logiškos išdavos-dėsniai arba teoremos. Greta jų, matematikoje operuojama susitarimais, kurie visuomet turi būti aiškiai nusakyti, norint išvengti galimų komplikacijų.

Paprasčiausi vartojami matematikoje skaičiai yra *natūriniai skaičiai: vienas, du, trys, keturi . . .*, kurie žymimi šiaip: 1, 2, 3, 4, 5, . . . Šie skaičiai sudaro *seką*, t. y. tokią elementų (šiuo atveju skaičių) *visumą, kurioje kiekviename gretimų elementų dvejete galima nurodyti, katras šio dvejeto elementas yra artimesnis ir katras tolesnis.* Natūrinių skaičių sekoj: 1, 2, 3, . . . artimesnis dvejeto skaičius yra mažesnis skaičius, o tolesnios dvejeto skaičius yra didesnis skaičius. Natūrinių skaičių seka yra nepabaigiama, nes, leidus, kad ši seka yra baigtinė, t. y. leidus, kad vienas natūrinis skaičius yra šios sekos paskutinis elementas, tučtuojau gaunama, kad šis paskutinis skaičius yra visų didžiausias natūrinis skaičius, o tai yra nesąmonė: iš tiesų, pridėjus

A. TAMOŠAITIENĖ — Pirštinės Vilniaus krašto motyvais

visų didžiausiam natūriniam skaičiui vienetą, gaunamas dar didesnis natūrinis skaičius, didesnis, negu "visų didžiausias" natūrinis skaičius! Natūrinių skaičių pavyzdžiu iliustruosime matematinio protavimo eigą. Visų natūrinių skaičių savumų gvildenimas ir nusakančių šiuos savumus dėsnių nustatymas remiasi keturiais postulatais:

1) Vienetas yra natūrinis skaičius, nesudarąs jokio kito natūrinio skaičiaus sekmens (Nachfolger), t. y. prieš vienetą nėra nė vieno natūrinio skaičiaus;

2) Kiekvienam natūriniam skaičiui egzistuoja vienas ir tiktai vienas gretimas eilinis tolesnis natūrinis skaičius. "Vienas ir tiktai vienas" suprantamas taip, kaip jį nustato logikos terminologija, būtent: "*U* yra vienas ir tiktai vienas, jei egzistuoja toks *a*, kuris yra *U*, ir kai *a* yra *U* ir *w* yra *U*, tai *a* ir *w* yra identiški."

3) Išskyrus vienetą, kiekvienas natūrinis skaičius yra gretimo eilinio natūrinio skaičiaus sekmuo.

4) Kiekvienas nusakąs natūrinių skaičių savumus dėsnis laikomas įrodytu natūrinių skaičių sekos visiems elementams, jei a) šis dėsnis yra įrodytas vienetui ir jei b) leidus, kad šis dėsnis galioja natūriniam skaičiui $n_1 = n$, gaunama, kad šis dėsnis galioja tada ir natūriniam skaičiui $n_2 = n + 1$.

Ketvirtas — išprotavimo iš n apie $n + 1$ postulatas sudaro matematiškosios indukcijos postulatą, dažnai klaidingai vadinamą visiškosios (pilnosios) indukcijos postulatu.

Išeidama iš šių keturių aksiomų-postulatų, matematikos šaka — teorinė aritmetika konstruoja visų natūrinių skaičių sritį, randa svarbiausias natūrinių skaičių savybes, prikergia jiems nenatūrinį skaičių — nulį, kaip dviejų lygių natūrinių skaičių skirtumą, ir nustato paimtus su ženklu — (minus) natūrinius skaičius, kaip nulio ir natūrinių skaičių skirtumus, pavadinusi juos sveikais racionaliais neigiamais skaičiais, ir tuo būdu natūrinių skaičių sritį praplečia į visų sveikųjų racionalių skaičių sritį, kurią sudaro skaičiai: $0, \pm 1, \pm 2, \pm 3, \ldots$ Sveikieji racionalūs skaičiai yra vieninteliai skaičiai, sudarą išorės tikrovės atvaizdus- Tokių vaizdų ne-

besudaro, kaip pastebējo anglų matematikas — škotas W. R. Hamilton (1805—1865), jau trupmeniniai racionalūs skaičiai, kurie gaunami, kaip dviejų sveikųjų racionalių skaičių dalybos vieno kitu (iškyrus dalybą nuliu) tiesioginē išdava. Racionali trupmena yra ne kas kita, kaip sujungtų tam tikra tvarka suderintų tarp savęs sveikųjų racionalių skaičių dvejetas.

Pradējusi nuo paprasčiausių natūrinių skaičių savumų tyrimo ir keturių pagrindinių aritmetikos veiksmų(sudēties, atimties, daugybos ir dalybos) su jais nustatymo, kas sudaro elementinēs aritmetikos tyrimo objektą, matematika apibendrina skaičiaus sąvoką, įveda nulį, neigiamuosius sveikuosius racionalius skaičius, trupmeninius racionalius apibrēžtus skaičius ir pagaliau aritmetinius dydžius — bendrinius skaičus, kurių visas galimas reikšmes sudaro racionalūs skaičiai, gaunami iš natūrinių skaičių, pastaruosius sudedant, atimant, dauginant, keliant natūriniu laipsniu ir dalant ne nuliu. Prikergusi sudēčiai, atimčiai, laipsnio kēlimui, daugybai ir dalybai t y. penkiems racionaliesiems veiksmams dar šaknies traukimo operaciją, matematika konstruoja iracionalius skaičius, kurių šaknys negali būti išreikštos griežtai nē vienu racionaliu skaičiumi. Lyginių laipsnių šaknys iš neigiamųjų racionalių skaičių sudaro naują skaičių klasę — grynai menamus arba manomus skaičius.

Visų natūrinių skaičių aibei prikergę O, visų teigiamųjų trupmeninių racionalių skaičių aibę ir visų neigiamųjų racionalių skaičų aibę, gauname jungtinę nepabaigiamąją suskaitytinę visų racionalių skaičių aibę. Gautai tuo būdu kelių aibių sumai prikergę dar visų iracionalių, bet ne grynai menamųjų skaičių aibę, sudarysime visų tikrųjų skaičių nepabaigiamąją nesuskaitytinę aibę.

Tikrąjį, racionalų ar iracionalų skaičių sujungus su grynai menamuoju skaičiumi, gaunamas skaičių dvejetas, kuris galima laikyti tikrojo ir grynai menamojo skaičiaus suma. Ši suma vadinama paprastu kompleksiniu (sudētiniu) skaičiumi. Šios sumos tikrasis dēmuo matuojamas tikruoju vienetu, o grynai menamasis dēmuo matuojamas grynai menamuoju vienetu, žymimu i arba j, kurio kvadratas laikomas sąlyginai lygiu neigiamajam tikrajam vienetui. Tuo būdu bendras paprasto kompleksinio skaičiaus pavidalas yra $a + bi$ arba $a + bj$, kur a ir b yra tikrieji skaičiai, sudarą kompleksinio skaičiaus tikras komponentas. Jei bent viena šių komponentų lygi tiesioginei begalybei, tai kompleksinis skaičius virsta kompleksine begalybe. Kai a ar b arba abu drauge sudaro netiesioginę begalybę, tai skaičius $a + bi$ virsta kompleksine netiesiogine begalybe. Sudarę trijų dēmenų sumą, kurios pirmas dēmuo matuojamas tikruoju vienetu, o kiti du dēmenys matuojami dviem skirtingais menamais vienetais, gauname skaičių trejetą (ternioną), vadinamą antrosios eilēs kompleksiniu skaičiumi, definuojamu, kaip tikrojo skaičiaus ir dviejų skirtingų grynai menamųjų skaičių suma. Ternionas galima redukuoti paprastam kompleksiniam skaičiui. 1852 m. anglų matematikas škotas Hamilton yra įvedęs į matematikos tyrimo sritį hiperkompleksinius arba ultrakompleksinius skaičius-kvaternionus (ketvertus). Kvaternioną sudaro vieno tikrojo ir trijų iš esmēs skirtingų grynai menamųjų skaičių suma. Kvaterniono dviejų skirtingų menamųjų vienetų sandaugai galioja ne komutatyvus (perstatinējimo), bet alternatyvus (skaitliojimo) dēsnis: sudauginamiesiems pasikeitus vietomis, šių dviejų skirtingų menamųjų vienetų sandauga keičia savo ženklą į priešingą, nekeisdama tačiau savo didumo. Kvaternionas yra trečiosios eilēs kompleksinis skaičius.

Sudarę atitinkamas penkių, šešių, septynių ir t. t. dēmenų sumas, kurių tik vienas dēmuo yra tikrasis skaičius, o visi likusieji dēmenys yra skirtingi grynai menamieji skaičiai, gauname aukštesnių eilių hiperkompleksinius skaičius, vadinamus K. Weierstrasso (1815—1897) skaičiais. Jei hiperkompleksinių skaičių skirtingų menamųjų vienetų skaičius be galo didēja, tai šių vienetų visuma sudarys suskaitytinę nepabaigiamąją aibę, ir hiperkompleksinis skaičius virsta be galo didelio skaičiaus dēmenų suma, vadinama ne Archimedo (∞287—212 pr. Kr.) skaičiumi. Grynai menamieji vienetai atitinka nukreiptus (krypties) dydžius, vadinamus vektoriais, kuriems apibrēžti reikia duoti ne tik tikras skaičius. bet ir dar kryptis: pvz., veikianti materialų kūną jēga yra vektorius. Aritmetiniai dydžiai, kuriems apibrēžti pakanka duoti tikras skaičius, vadinami skaliarais. Pvz., materialaus kūno masē, mechaniškas darbas yra skaliarai. Jei dauginant du vektorius, gaunamas sandaugos vektorius, tai ir sandauga vadinama vektorinē ir pati vektorinē daugyba žymima ženklu $\times$ tarp sudauginamųjų. Jei dviejų vektorių sandauga sudaro skaliarą, tai ir sandauga vadinama skaliarinē ir pati skaliarinē daugyba žymima ženklu . (tašku) tarp sudauginamųjų vektorių.

Tuo būdu matematika nustato tris pagrindines skaičių klases: tikrųjų skaičių, paprastų kompleksinių skaičių ir hiperkompleksinių skaičių. Šių skaičių klasių bendruosius savumus ir nusakančius šiuos savumus dēsnius tiria ir nustato matematikos disciplina, vadinama teorinē aritmetika. Kita matematikos šaka –– *skaičių teorija yra pačių skaičių mokslas, tirią individualius visų rūšių skaičių savumus.* Skaičių teorija visų pirma operuoja natūriniais skaičiais, sveikais racionaliais, sveikais kompleksiniais ir sveikais hiperkompleksiniais skaičiais. Paprasti kompleksiniai skaičiai $a + bi$, kur a ir b yra tikrieji skaičiai, o grynai menamas vienetas pažymētas i, vadinami sveikais kompleksiniais skaičiais, kai a ir b yra sveikieji racionalūs skaičiai. Hiperkompleksiniai skaičiai (Weiestrasso skaičiai) $a_0 + a_1 i_1 + a_2 i_2 + \ldots + a_n i_n$, kur $n > 2$, o $a_0, a_1, a_2, \ldots, a_n$ yra tikrieji skaičiai ir $i_1, i_2, \ldots, i_n$ yra skirtingi menamieji vienetai, vadinami sveikais hiperkompleksiniais skaičiais, jei visi

tikrieji skaičiai: $a_0, a_1, a_2, \ldots, a_n$ yra sveiki racionalūs skaičiai. Tiriamųjų sveikųjų skaičių sritį skaičių teorija praplečia ir prikergia šiai sričiai sveikųjų algebrinių skaičių sritį. *Algebriniais skaičiais vadinamos natūrinio laipsnio algebrinės lygties vienu nežinomuoju, kai visi atitinkamojo daugianario koeficientai yra sveikieji racionalūs skaičiai, šaknys.* Specialiu atveju, *kai vyriausiojo nario koeficientas virsta vienetu, o visi kiti koeficientai yra bet kurie sveikieji racionalūs skaičiai, algebrinės lygties visos šaknys* (tikrosios ir kompleksinės) *vadinamos sveikais algebriniais skaičiais.* Nealgebriniai skaičiai negali būti jokios algebrinės natūrinio laipsnio lygties sveikais racionaliais koeficientais tikromis ar kompleksinėmis šaknimis; *nealgebriniai skaičiai vadinami transcendentiniais skaičiais.* Pavyzdžiui, *apskritimo ilgio geometrinis santykis su to paties apskritimo skersmeniu sudaro transcendentinį skaičių* π. Kad π yra nealgebrinis, bet transcendentinis skaičius, tai pirmą kartą buvo griežtai įrodyta vokiečių matematiko Ferdinando Lindemanno 1882 m. straipsnyje: "Ueber die Zahl π". Įrodęs, kad π yra transcendentinis skaičius, Lindemann yra tuo būdu neigiamai išsprendęs skritulio kvadratūros problemą, kuri 2100 m. laiko tarpu likdavo neišspręsta ir atvira problema. Šios problemos esmė buvo tokia: ar galima tik skriestuvo ir liniuotės pagalba išbrėžti skritulys, griežtai lygiaplotis duotajam kvadratui? Šis uždavinys yra tolygus problemai: ar galima, vartojant tik skriestuvą ir liniuotę, griežtai išbrėžti skaičius π, lygus duotojo skritulio ploto geometriniam santykiui su to paties skritulio radiuso kvadratu? Matematikoje įrodyta, kad tik algebriniai skaičiai galima griežtai išbrėžti, vartojant tik skriestuvą ir liniuotę; transcendentiniai skaičiai tokio savumo visai neturi. Tad Lindenmann, įrodęs skaičiaus π transcendentiškumą, eo ipso yra įrodęs skritulio kvadratūros problemos sprendimo negalimumą.

Dabartinėje matematikos raidos fazėje matematika turi aibę didesnių ir siauresnių problemų, laukiančių atitinkamojo sprendimo. Tad plačioje visuomenėje pasklidusi nuomonė, kad matematikos tolesnė raida yra neįmanoma, nes visi matematikos klausimai yra išspręsti, ir kad tuo būdu matematika yra galutinai susikristalizavęs mokslas, kuriam nieko nepridėsi ir iš kurio nieko neatimsi — yra perdėm klaidinga! 1932 m. Šveicarijoje Ciuriche įvykusiame tarptautiniame matematikų kongrese įžymiausias XX a. matematikas, miręs 1943 m., vokietis Dovydas Hilbert yra paskelbęs 30 tik didžiųjų matematikos problemų, ligi šiol neišspręstų ar neišsprendžiamų turimomis matematikos priemonėmis. Iš tokių problemų itin minėtinos dvi: Fermato didžioji problema ir daugelio dangaus kūnų problema. Genialus prancūzų matematikas, iš profesijos teisininkas, Petras Fermat (1601—1665) Diofanto (∞250—300) aritmetikos paraštėse yra palikęs trumpą užrašą, kad jam pavyko įrodyti teoremą: lygtis $x^n + y^n = z^n$, kur n yra natūrinis skaičius, nemažesnis, kaip trys, yra neišsprendžiama sveikais racionaliais nelygiais nuliui skaičiais x, y, z; tačiau, Fermato teigimu, vietos stoka neleidžia jam šio dėsnio įrodymą surašyti! Praslinko jau 300 metų nuo Fermato dėsnio paskelbimo, ir ligi šiol lieka bergždžios eilinių ir įžymiausių matematikų visos pastangos šiai teoremai griežtai įrodyti arba nustayti bent vieną sveikųjų racionalių skaičių x, y, z trejetą, kuris patenkintų aukščiau duotą neapibrėžtinę lygtį, esant $n > 2$. Matematikų pastangos Fermato didžiajam dėsniui įrodyti, nors ligi šiol šio įrodymo ir nenustatė, tačiau davė ir teigiamųjų vaisių: šių pastangų dėka, E. E. Kummero (1810—1893), J. W. Dedekindo (1831—1916), L. Kroneckerio (1823—1891) ir kt. buvo sukoncentruota skaičių kūnų ir šių kūnų idealų teorija.

Skaičių kūnu K vadinama skaičių teorijoje *tokia tikrųjų, paprastųjų kompleksinių arba hiperkompleksinių skaičių nepabaigiamoji aibė, kurios elementai* — skaičiai *patenkina dvi sąlygas:* 1) *bent du skirtingi skaičiai sudaro šios aibės elementus* ir 2) *jei du skaičiai p ir q* (skirtingi arba vienodi) *sudaro aibės K elementus, tai* taip pat *skaičiai:* $p + q$, $p - q$, pq *ir, kai* $q \neq 0$, tai *skaičius* $\frac{p}{q}$ *sudaro taip pat kūno K elementus. Jei skaičiai, sudarą* skaičių kūno K, trumpiau *kūno K, elementus yra racionalūs skaičiai, tai* atitinkamas skaičių *kūnas įprasta žymėti P.* Kūnas P yra visų mažiausias skaičių kūnas ir sudaro kiekvieno skaičių kūno K dalinį kūną, t. y. kiekvienam skaičių kūnui K priklauso visi skaičių kūno P elementai, tačiau skaičių kūne K gali atsirasti tokie skaičiai, kurie nesudaro skaičių kūno P elementų. Du skaičių kūnai, K_1 ir K_2 sudaryti griežtai iš tų pačių skaičių, laikomi lygiais skaičių kūnais. Tai įprasta žymėti šiaip: $K_1 \equiv K_2$.*) Kiekvienas kūnas K, nelygus kūnui P, eo ipso turi bent vieną elementą — skaičių, kuris yra arba iracionalus, arba nėra tikras (realus) skaičius, t. y. arba grynai menamas, arba paprastas kompleksinis, arba hiperkompleksinis skaičius. Nulis visuomet priklauso kiekvienam skaičių kūnui K. *Jei polinomo* (daugianario), *kurio laipsnis n yra neneigiamas sveikas racionalus skaičius, visi koeficientai priklauso kūnui K, tai* sakoma, kad *šis daugianaris yra polinomas kūne K. Skaičius m vadinamas reliatyviai algebriniu skaičiumi kūne K, jei šiame kūne egzistuoja toks tapatybiniai neišnykstąs polinomas, kurio vieną nulinę vietą (šaknį) sudaro skaičius m.*

Tegul $a, b, c, \ldots, m$ *reiškia apibrėžtus sveikuosius algebrinius skaičius, sudarančius skaičių kūno K elementus, kurie ne visi drauge yra lygūs 0-iui.* Šiomis sąlygomis *n-tojo laipsnio skaičių kūno K idealu,* arba *trumpiau idealu vadinama tokių skaičių aibė, kurie bent vienu būdu galima atvaizduoti tiesine alegbrine forma:* $pa + qb + rc + \ldots + mv$, *kur skaičiai* $p, q, r, \ldots v$

*) Ženklas $\equiv$ (trys lygiagretiški brūkšniai) yra tapatybės ženklas.

yra sveikieji algebriniai skaičiai, sudarą n-tojo laipsnio algebrinio skaičių kūno K elementus. Pagal šią apibrėžtį, idealą sudaro visų sveikųjų algebrinių skaičių pavidalo $pa + qb + rc + \ldots + mv$ nepabaigiamoji aibė, taip kad kiekvienas idealo elementas yra sveikas algebrinis skaičius. Šioje kūno K sveikųjų algebrinių skaičių nepabaigiamoje aibėje yra bent vienas, nelygus nuliui elementas, sudarąs sveiką algebrinį skaičių. Kiti to paties idealo elementai sudaromi iš šio, nelygaus nuliui pagrindinio elemento sudėties, atimties ir daugybos keliu. Skaičių kūnų idealai turi visus natūrinių skaičių savumus. Idealų tyrimas sudaro moderniossios skaičių teorijos vieną svarbiausių problemų.

Be ligi šiolei neišspręstos definityviai Fermato didžiosios problemos, taip pat laukia sprendimo matematiškomis priemonėmis trijų ir daugelio kūnų problema astronomijoje ir dangaus mechanikoje. Tai yra problema, kurioje tiriamas dangaus kūno judesys mažiausiai dviejų kitų kūnų įtakoje, kai vienintelės tarp šių kūnų veikiančios jėgos yra visuotinės gravitacijos Newtono jėgos, atvirkščiai proporcingos dviejų materialių kūnų tarpusavio nuotolio kvadratui. Mechanika jau trijų kūnų judesio problemą gali išspręsti ir sprendžia tik tuo atveju, kai problema yra suprastinta, pvz., leidžiama, kad visi trys tiriamieji judesio atžvilgiu dangaus kūnai turi savo masių centrus vienoje plokštumoje ir pan. Kaip yra įrodęs H. Poincare (1856—1912), iš reikalingų trijų kūnų tarpusavio judesiui nustatyti dešimties integralų dabartiniais matematikos metodais galima nustatyti tik keturi integralai! Griežtas trijų ir daugelio dangaus kūnų judesio problemos sprendimas yra neįmanomas, vartojant ligi šiol žinomus analizinius metodus, ir yra reikalingas matematikos raidos, kurios dėka galima laukti atsiradimo naujų, ligi šiol nežinomų, matematinių metodų, kuriais ir galima būtų ši problema išspręsti. Jau aukščiau išdėstyti du pavyzdžiai rodo, kad, priešingai nusistojusiai visuomenėje nuomonei, matematikos raida ne tik nėra stabilizuota, bet žengia sparčiai į priekį. Matematikoje periodiškai atsiranda naujų disciplinų, kurios kuriamos, norint visų pirma išspręsti tokius klausimus, atsako į kuriuos reikalauja iš matematikos kiti, negriežtieji mokslai, pvz., technika, tuo tarpu matematika buvo dar nepakankamai išsirutuliavus šiems klausimams griežtai išspręsti. Paskutiniųjų 25-rių metų laikotarpiu kilo, pvz., naujoji matematikos šaka — integrali geometrija, kurios kūrėju yra Hamburgo universiteto prof. W. Blaschke; prieš tai buvo sukurta integralių lygčių teorija ir pan.

Savo protavimams ir šių protavimų išvadoms trumpai ir suglaustai fiksuoti, matematika vartoja formulas, kurios sudaro matematiškų minčių stenogramas — trumpus sutartinus užrašus, kuriuos kiekvienas matematikas lengvai dešifruoja. Formulos neturi nieko bendra su matematikos esme; formulų laikymas atmintyje sudaro nereikalingą žmogaus proto apkrovimą ir nėra nieku būdu logiškai pateisintas. Vengiant apsunkinti protą apkrovimu formulomis, tenka ir rekomenduotina gatavos formulos imti iš atitinkamų matematikos knygų, neapsunkinant atminties šių formulų kalimu.

Natūrali matematikos raida yra kylančių pačioje matematikoje naujų problemų ir ligi šiol neišspręstų problemų sprendimų ieškojimo ir atitinkamų susijusių su šiomis problemomis klausimų pagilinimo ir tyrimo išdava. Nors matematika visuomet buvo ir lieka scientia pro scientia (mokslas dėl mokslo) ir nors ji, plėsdama savo tyrimo sritį ir įvesdama naujas sąvokas ir konstruodama naujus gvildenimo metodus, visai neatsižvelgdavo į tai, ar jos nauji metodai ir naujos matematitškos sąvokos bus taikomi kitiems mokslams, tačiau ne kartą stiprų akstiną savo moksliniam akiračiui praplėsti ji patirdavo iš kitų, giminingų jai taikomųjų mokslų. Ji negali likti abejinga pareikštiems jai kitų mokslų reikalavimams ir, stingant atitinkamų metodų, turi praturtinti savo turinį naujais metodais, norėdama tinkamai išspręsti statomas jai kitų mokslų neišspręstas arba naujai iškilusias, ryšium su šių mokslų raida, problemas.

Tirdama gamtos procesus ir įvertindama juos kiekybiniu atžvilgiu, matematika išskiria figūruojančius šiuose procesuose matuojamus dydžius, nustatydama ryšį tarp jų atitinkamais dėsniais, nusakančiais šių dydžių savumus. Grynai matematikai visų pirma rūpi tiriamųjų procesų dėsningumas, veikianti tarp procese pasireiškiančių dydžių savitarpio funkcinė pareinamybė.

Dydžiai, kuriais operuoja matematika, yra dviejų pagrindinių rūšių: pastovūs ir kintamieji dydžiai. *Pastovūs* tiriamos problemos sąlygomis *dydžiai turi be galo daug reikšmių, tačiau visos šios reikšmės yra vienodos,* taip, kad pastovus dydis iš tiesų turi vieną ir tiktai vieną pasikartojančią reikšmę, išreiškiamą tikruoju ar kompleksiniu skaičiumi. Kintamasis tiriamos problemos sąlygomis *dydis turi skirtingas reikšmes, išreikštas tikrais ar kompleksiniais skaičiais,* ir šių reikšmių aibė, kai dydis kinta tolydžio ar trūkiai, pastaruoju atveju sudarydamas baigtinius ar nepabaigiamus šuolius ir spragas, gali būti nepabaigiama. Pastovūs vienam klausime dydžiai gali tapti kintamais kitos problemos atžvilgiu ir atvirkščiai. Duotojo apskritimo bet kurio taško nuotolis nuo apskritimo centro yra pastovus dydis, lygus šio apskritimo radiusui, o duotos to paties apskritimo plokštumoje laisvai parinktos tiesės bet kurio taško nuotolis nuo apskritimo centro yra kintamas dydis, turįs be galo daug skirtingų reikšmių. Kintamieji dydžiai, kurių galimos reikšmės, išreikštos tikrais ar kompleksiniais skaičiais, parenkamos visai laisvai, ne ryšium su kitų kintamųjų dydžių galimų reikšmių parinkimu, vadinami laisvais arba nepriklausomais kintamaisiais arba argumentais. Jei keli dydžiai kinta taip, kad visiems jų, be vieno, laisvai įsigijus bet kurias savo reikšmes, likusio vieno dydžio atitinkamos reikšmės negali būti lais-

vai parinktos, bet yra suderintos su likusiųjų dydžių duotomis reikšmėmis, sudarydamos vieną visai apibrėžtą skaičių ar kelis apibrėžtus skaičius, tai pastarasis dydis vadinamas likusiųjų dydžių-argumentų vienareikšmė ar daugiareikšmė matematinė funkcija, arba trumpiau funkcija. Pagal bendriausią Lejeune-Dirichlet (1805—1859) funkcijos apibrėžti, *kintamasis dydis y vadinamas kintamojo dydžio x funkcija, jei y—o reikšmės yra suderintos* (koordinuotos) *su duotomis x—o reikšmėmis*. Ryšį tarp argumentų ir jų funkcijos nustato arba lentelė, kurioje surašomos funkcijos reikšmės, atitinkančios duotas toje pačioje lentelėje argumentų reikšmes, arba formula, nustatanti funkcinės pareinamybės tarp argumentų ir jų funkcijos analizinę išraišką. Ši formula nusako, kokios operacijos ir kuria tvarka reikia nuveikti su duotomis laisvomis argumentų reikšmėmis, norint nustatyti suderintas su šiomis reikšmėmis funkcijos reikšmes. Šios funkcinės tarpusavio pareinamybės tarp kintamųjų dydžių ieškojimas ir nustatymas atitinkamųjų analizinių formulų pavidalu sudaro vieną svarbiausių matematikos uždavinių.

Be funkcinio ryšio, tarp *kintamųjų dydžių* gali būti *koreliacinis santykiavimas*, kuris *pasireiškia tuo, kad visų tiriamųjų kintamųjų dydžių, be vieno, laisvai parinktųjų galimų reikšmių davimas* (užduotis) *keičia likusiojo kintamojo dydžio apibrėžtos galimos reikšmės matematiškąją tikimybę*. Šis pastarasis dydis vadinamas tada surištu (koreliaciniu santykiavimu) likusiųjų kintamųjų dydžių atžvilgiu kintamuoju dydžiu arba trumpai surištu dydžiu, o likusieji dydžiai vadinami nepriklausomais (koreliacijos atžvilgiu) kintamaisiais dydžiais.

Šį koreliacinį kintamųjų dydžių santykiavimą tiria ir atitinkamus priežastingumo ryšius tarp reiškinių nustato *mokslas apie atsitiktinius įvykius ir nusakančius šių įvykių savybes dėsnius, vadinamas tikimybių teorija*. Tikimybių teorija yra taikomos matematikos disciplina. Gamtoje nėra atsitiktinių griežta to žodžio prasme įvykių: kiekvienas įvykis yra vieno ar kelių kitų įvykių tiesioginė ar netiesioginė išdava — pasekmė ir savo ruožtu pats yra kito ar kitų įvykių, kuriuos jis sukelia, priežastimi. Tačiau žmogaus protas savo netobulumo dėka, dažnai yra bejėgis visoms tiriamojo įvykio priežastims, kurių tik mažąją dalį jis yra susekęs, nustatyti. Tokie įvykiai vadinami atsitiktiniais. Atsitiktinių įvykių pasirodymo pasitikėjimo laipsnį nustato naujas dydis — matematiškoji tikimybė. Atitinką laukiamąjį įvykį atvejai vadinami palankiais laukiamam įvykiui, jei vienam šių atvejų atsitikus, laukiamas įvykis būtinai turi įvykti. Nepalankūs laukiamam įvykiui arba jam priešingi yra tokie atvejai, kiekvienam kurių atsitikus, laukiamas įvykis negali įvykti ir tikrai neįvyksta. Visų palankių laukiamam įvykiui atvejų skaičius, sudėtas su visų nepalankių laukiamam įvykiui atvejų skaičiumi, sudaro visų, atitinkančių klausimą: kas turi atsitikti? — atvejų skaičių. Tiriamieji atsitiktinio įvykio atvejai yra 1) lygiai galimi, t. y. nei vienas jų neturi pirmenybės pasirodyti prieš kitą, 2) vien tiktai galimi, t. y. įvykiui įvykus, vienas šių atvejų būtinai turi atsitikti, ir negali atsitikti joks kitas atvejas, ir pagaliau 3) nesutaikomi, t. y. vienam šių atvejų atsitikus, likusieji tiriamieji atvejai tuo pat metu negali atsitikti. *Matematiškąja* laukiamojo *atsitiktinio įvykio tikimybė vadinamas visų lygiai galimų, vien tik galimų ir nesutaikomų atvejų, palankių laukiamam įvykiui, skaičiaus geometrinis santykis su visų lygiai galimų atvejų, atitinkančių klausimą, skaičiumi*. Tikrojo įvykio tikimybė lygi vienetui ir vadinama tikrenybė. Negalimojo įvykio tikimybė lygi nuliui ir vadinama negalimybė. Atsitiktinio įvykio tikimybė tuo būdu išreiškiama bendrai tikrąja teigiamąja aritmetine trupmena; tikimybės maximum yra 1, o minimum 0. Matematiškosios tikimybės vienetą sudaro tikrenybė. Be nustatomo, tikimybės pagalba, koreliacinio santykiavimo tarp kintamųjų dydžių, gali būti tarp šių dydžių aukščiau ištirtas funkcinis ryšys, nustatomas matematiškosios analizės priemonėmis. Abiem atvejais — koreliacinio santykiavimo ar funkcinės pareinamybės tarp duotųjų dydžių — tyrimas redukuojamas operavimui skaičiais, šiais gražiausiais ir giliausiais žmogaus intelekto padariniais. Tačiau skaičių mokslas — matematika negali būti tobulas, nes ir šio mokslo kūrėjas — žmogaus protas, pagaminęs skaičiaus sąvoką, yra labai tolimas tam intelekto idealui, kurį taip vaizdžiai, nors ir perdėtai, yra nupiešęs pagarsėjęs prancūzų astronomas — matematikas Laplace (1749—1827):

"Jeigu egzistuotų toks intelektas, kuriam vieną akimirksnį būtų leista sužinoti visos gamtoje veikiančios jėgos ir visatos sudėtinių dalių tarpusavio suskirstymas ir jei, be to, šis protas būtų pakankamai galingas šiems duomenims analizei pavergti, — tai toks aumuo (intelektas) viena formula išreikštų ne tik didžiausių visatos kūnų, bet taip pat ir lengviausio atomo judesius. Tokiam protui nebūtų likę nieko nežinomo, ir ateitis, lygiai kaip ir praeitis, atsistotų prieš jo žvilgsnį. Žmogaus dvasia toje tobulybėje, kurią ji sugebėjo suteikti astronomijai, rodo tik silpną šio intelekto siluetą. Jos išradimai mechanikoje ir geometrijoje, kartu su visuotinės traukos dėsnio nustatymu, tik priartino ją prie pasaulio sistemų būsimų ir buvusių stovių suvokimo ir nusakymo vienodomis analizinėmis išraiškomis. Taikydama šį metodą kai kuriems kitiems savo pažinimo objektams, ji įstengė apibendrinti stebimų reiškinių vyriausius dėsnius ir numatyti tuos reiškinius, kuriuos iškelia duotos apystovos. Jos pastangos tiesai rasti tik priartina ją prie aukščiau atvaizduoto intelekto, kuriam ji tačiau visada liks be galo tolima."[1])

Baigiantis XX a. pirmajai pusei, žmogaus intelektas, pagilinęs gamtos jėgų pažinimą, suge-

[1]) Žiūr. Oeuvres completes de Laplace. Paris 1876. T. 6 psl. VII.

KELYJE Į ČERVENĘ

N. N.

Čia duodama ištrauka iš tos skaudžios epopėjos, kada Stalino vardu keli tūkstančiai žmonių buvo varomi į mirties vietą už Červenės. Šį vaizdą pateikia lietuvis, kuris pats buvo varomas toje mirties kolonoje, tačiau kuriam pasisekė išvengti žudikų smūgio. Šių šiurpių atsiminimų autorius taip sako: "Matyt aš daug mačiau Červenės žudynėse. Esu vienas iš tų laimingųjų, išlikusių gyventi dar šiame pasaulyje".

Red.

Enkavedistai ėjo iš šono arba jojo raiti. Kai pavargdavo, jiems buvo siunčiamos mašinos. Taip jie pasikeisdavo: paeina kiek kilometrų, paskui sėda į mašinas, o jų vietą užima kiti. Jie turėjo ir šunų, kuriuos gabeno sunkvežimiuose, tačiau jų nevartojo, ligi mus nuvarė į Červenę.

Pirma auka iš senelių buvo majoras Apulskis iš Telšių, dar caro armijos karininkas. Už Minsko kokiame penktame ar šeštame kilometre jis pasisakė, kad esąs pavargęs ir negalįs toliau eiti. Buvo senas žmogus. Išgirdau, kad jam labai mandagiai atsakė: "Tai gerai. Eik čia, šok per griovį ir eik į mišką". Vos tik jis peršoko per griovį, rusai davė šūvį jam į pakaušį, ir žmogus krito.

Tokių atsitikimų kelyje pasitaikydavo labai dažnai. Kas tik nepajėgė eitit, tą vietoje šaudė.

Prisimenu, kaip vienas lenkų karininkas ėjo kartu su žmona. Jis buvo visus metus sėdėjęs kalėjime, labai nusilpęs ir nepajėgė toliau žygiuoti. Su juo atsiliko ir jo žmona. Vienas enkavedistų prisiartino ir jai pasakė: "Aš jums patariu nesilikti". Ji tarė: "Nesitrauksiu nuo vyro ir neisiu tolyn". Kolonai kiek pasistūmus, tuojau abu juos vietoje nušovė.

Paskui atėjo eilė vienam senukui. Jis gal buvo gudas iš Lenkijos — žmogus aukštas, pilno kūno sudėjimo, visas sušilęs ir suprakaitavęs, nes diena buvo karšta. Jis nepajėgė toliau žengti, pradėjo verkti ir dejuoti: "Dieve mano, Dieve mano, ką reikia daryti?"

Mes jį guodėm, vedėm paėmę už pažastų. Bet jis visai nusilpo. Enkavedistai jį pagriebė už apikaklės, metė į griovį ir pradėjo šaudyti, tačiau taip nesėkmingai, kad paleido bene aštuonis šūvius. O senelis labai rėkė tuo metu. Galop jis nutilo.

Tada buvo paimta viena moteris. Neteko man pasiteirauti, kas ji tokia buvo. Kalbėjau su ja rusiškai ir lenkiškai. Ji turėjo vaikiuką, kokių ketverių ar penkerių metų. Mažytis čia prašė gerti, čia valgyti, bet, žinoma, niekas jam to negalėjo duoti. Paėmė jį motina nešti, nors pati buvo prakaituota, visa suplukusi. O buvo gražiai apsirengusi — prisimenu, kaip šiandien: tamsiai mėlynas kostiumėlis — žakietukas ir sijonėlis. Iš rūbų spėjau, kad ji galėjo būti Lenkijos gudė, bet ne iš rusų, nes paskui, būdamas Gudijoje, niekur nemačiau tokiais rūbais apsirengusios moters. Ji galėjo būti truputį per trisdešimt metų ir neseniai suimta — kalėjimo dar neišvarginta.

Kai ji pavargo, berniukas iškrito jai iš rankų. Enkavedistai paėmė ją ir išvedė iš kolonos. Aš nudžiugau. Tariau sau, kad jie vis dėlto pasigailės tos moters su kūdikiu. Nė nepagalvojau, kad galėtų įvykti tokių scenų, kokią vėliau pamačiau.

Moterį pastatė į karklyną, o vaikiuką — priešais ją. Priėjo du enkavedistai, užsidėję guminius apsiaustus. Išgirdau, kad vienas sako antram: "Nagi tau įsako NKVD viršininkas". Matyt, jam buvo duotas įsakymas, kad ją nušautų, o tas atsikalbinėjo. Tada jis paėmė revolverį, užsikišo už skverno, prisiartino per kokius keturis metrus ir atkišo ginklą į moterį. Tas kūdikis buvo mažas, bet suprato, ir sušuko tokiu siaubingu balsu:

— Mama!

Atsisukęs jis griebė motiną į glėbį, apsikabino ją. Enkavedistas šovė motinai čia į kaktą, čia į krūtinę. Ji krito — kartu su savo sūneliu. Apsikabinęs jis gulėjo ant kritusios motinos. Tada priėjo enkavedistas, paėmė vaikui už apikakliuko, paleido du šūvius į pakaušį ir paliko, užmetęs ant motinos.

Šios scenos niekados nepamiršiu savo gyvenime.

Vėliau, maždaug po dviejų savaičių, kai grįžom ištrūkę iš žudynių, radom toje pačioje pozoje begulinčią motiną ir vaiką. Tik lavonas jau buvo susmukęs. Tebebuvo ir kiti, tarp jų ir majoras Apulskis. Bet jį pažinti buvo galima tik iš drabužių, nes veidas jau buvo pajuodavęs.

Toje kolonoje iš šešių ar septynių tūkstančių žmonių septintadalis galėjo būti moterys. Taigi buvo daugel moterų, vaikų — ir gana mažų vaikų. Daugelis moterų pradėjo nusilpti, nes buvo nevalgiusios ir negėrusios — niekas nedavė. Pirmosios pradėjo silpnėti nėščios. Todėl visas jas, kurias tik enkavedistai galėjo pastebėti, iš kolonos išrinko. Viso jų buvo šešiolika. Joms įsakė pereiti per griovį, sustatė pievoj prie karklyno ir čia iš kulkosvaidžio visas sušaudė. O tai buvo jaunos moterys, kokių dvidešimt, dvidešimt penkerių ar trisdešimt metų.

Ir taip jas paliko pakelėje.

Kolona nužygiavo toliau.

J. BLEKAITIS

MMM

Ateik, vos spėjama... Ateik, švelni galybe!
Apsvaik mano kančia, sudek, ištirpk many!
Aš, leipstanti liepsna naktų aistringam glėby,
šaukiuos tavęs — ateik, įsūnyk, leisk sunykt!

Aš raudu vakarais širdy be tavo aido —
čia net šešėliuose perdaug šiurkščios jėgos,
perdaug jos prakaituotam saulės veide,
gašliuose kūnuose, jų šiurpuliuos svaigiuos.

Nuženk iš nežinios, kaip tyras apreiškimas!
Man minioje vienam trošku — atbaik mane!
Gana aš skendau čia, sunkiam dienų vyne,
nuo savo žemiškos, girtos dainos užkimęs.
Nuženk! Kaip žaibas trenk! Įsiliepsnok many,
paleiski pelenais ir su manim sunyk!...

ANDRIUS (1920—1941)

Kalnas buvo aukštas jam. Vos ėjo,
siaubą panarindamas žydruos
raibstančiųjų žvilgsnių ežeruos.
Jis svyravo nuo didžiulio vėjo,

jam vienam tesiaudžiančio. Tačiau
nešaukė širdis: kažkas lyg barstė
kastuvais jos dūžius vis kurčiau,
kaip vis tolstančius grumstus ant karsto.

Saulė bėgo kūnu pagaugais
(brolis buvo dvidešimties metų),
lyg speigai. Lyg rėždamos nagais,
visos naktys jam ant skruostų metės.

Jis nebandė gintis. Tik kažkuo
skausmui skundės antakis užlaužtas.
Žemė skendo skrendančiuos taškuos.
— Ši naktis ateis manęs ieškot. —
Paskutinis kalnas buvo aukštas...

(1948)

---

bėjo susekti dar vieną sunkiausiai suvokiamų gamtos paslapčių, nuodugniai išanalizavęs "lengviausio atomo" judesį ir nustatęs atominio mikrokosmo vidinį pasaulį. Šio mikrokosmo struktūros pažinimo tiesioginis rezultatas — uranijaus ir vandenilio izotopo atomo suskaldymas, vartojant žmogaus genijaus surastas ir pagamintas atomines bombas. Tačiau žmogaus aumuo, naują istorijos erą pradedąs atominės energijos taikymo žmonijos civilizacijos raidai ženklu, ir dabar lieka netobulas ir be galo tolimas tam idealiam protui, kurį taip įtikinamai apibūdino Laplace! Tad ir vienas giliausių ir darniausių šio žmogaus proto kūrinių — matematika, netobulo intelekto darinys, niekados negalės pasiekti tobulumo ir būtinoje tolydinėje savo raidoje turės ieškoti ir kurti naujus matematiškojo tyrimo metodus, stengdamasi duoti griežtą logišką sprendimą visų tų problemų, kurias ji pati iškelia ir kurias jai duoda ir duos kiti gamtos mokslai, visų pirma empiriniai mokslai.

KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

JONAS AISTIS SESERS BUITIES KRYŽKELĖSE

Neseniai prabėgusių metinių švenčių dienomis mane aplankė laukiama viešnia — devintoji Jono Aisčio kūrybos knyga **"Sesuo Buitis"**. Su džiaugsmu atvožiau voką, beveik vienu atsikvėpimu ją perskaičiau. Tiesa, toji devintoji, tai nedidelis J. Aisčio eilėraščių rinkinys, tik 45 puslapiai, bet ji vieninga savo išgyvenimu ir polėkiu, savo mintim ir išjaustu estetiniu vaizdu. Tuose negausiuose puslapiuose tikrai apstu subtilių, nuoširdžių ir krištolinių poezijos posmų. Atpažįstame Joną Aistį jo Pirmuosiuose žingsniuose, atpažįstame ir Laukime, paskutiniame "Sesers Buities" knygų eilėrašty, kur poetas šitaip jautriai prabyla:

Ir toks šviesus džiaugsmas ima,
Kad atodūsiu giliu,
Kaip švelnus šilų ošimas,
Atneša puokštes gėlių
Mielas ir smagus laukimas...

Sesers buities kryžkelėse mes be paliovos laukiame. Laukiame mylimos ir draugo, laukiame troškimų žiedo prasikalant, laukiame giedresnio rytojaus, laukiame tiesos, pergalės ir laisvės grįžimo. Ir visas šis mūsų gyvenimas, ar tik nėra ties kapų anga besibaigiąs laukimas? Subtiliai ir giliai simboliškai Jonas Aistis dainuoja Laukimą. Bet ir kas gi daugiau belieka poetui, kai dalia tokia pikta pamotė, kai pasaulis prarado pusiausvyrą, kai, anot St. Ylos, dievų miške siautėja žvėrys? Jis laukia. Stabterėjo prie savo kūrybinio darbo 25 metų gairės, gal kančios veriama širdimi atsiduso, ir laukia...

"Sesers Buities" knygos, tai Jono Aisčio pėdsakai, atžymintieji jo nueitą kūrybinį kelią ir tą platų barą, kurį jis iškirto mūsų literatūros lauke. Tokia proga per maža apsiriboti recenzija. Reikia į jį pažvelgti iš toliau, reikia nors prisiminimais pagerbti žymųjį poetą, kurio širdis, kaip ir mūsų daugumo, tebėra kupina vilties ir laukimo, tebėra pilna tikėjimo.

Dvidešimt penkeri metai yra dulkė prie amžinybės slenksčio. Tačiau jie yra beveik ištisas šios žemės žmogaus gyvenimas. Per tuos dvidešimt penkerius metus daugiausia sėjama ir pjaunama. Ir yra tokis vidinis reikalavimas, vidinė ugnis — kuo daugiausia per tą laiką lobių sukrauti. Dvidešimt penkeri kūrybinio darbo metai, tai žmogaus vasaros darbai. Tartum bitė, tuo metu jis stengiasi pripildyti gėrybėmis kiekvieną korio ląstelę. Ir, štai, vieni apsikrauna medžiaga, o kiti eina į žmones ir dalina savo dvasios turtus, išdalina savo širdį kaip gyvybės duoną.

Daug šalių apkeliavom, jau daug papročių regėjom. Sulinksta žmogaus nugara prieš jėgą, prieš despotizmą ir prieš kapitalą, bet širdies šilima spindi jo akys, kai jis žvelgia į savo tautos kūrėjo veidą. Gal ne be pagrindo Dostojevskis tarė, kad menas išvaduos pasaulį. Džiūgavo vokiečiai, kai iš tremties grįžo jų rašytojai, džiūgavo, kai Šveicarijoj gyvenąs Hesse buvo pagerbtas Nobelio premija. Matom, kad ir amerikiečiai moka kultūringai ir net iškilmingai savo kūrėjus atžymėti ir pagerbti. Didžiųjų tautų vyrai ir moterys, sulaukę vienokių ar kitokių savo veiklos sukaktuvių, gali ramiai atsilošti ir atsikvėpti, turi ko pasiklausyti ir kuo pasigėrėti. Ar nūdien tokią aplinką turi lietuvis rašytojas ar kuris nors kitas mūsų kultūrininkas? Prieš pusmetį poetas Faustas Kirša, vienas žymiųjų pomaironinės lyrikos šulų, Amerikoj sulaukė 60 metų amžiaus, bet net kultūros žurnalai jubiliato nepastebėjo. Lietuviai šioj šaly savo jėgomis į dangų kėlė mūrus, krovė visokioms įmonėms turtus, o dabar ne vienas viso gyvenimo santaupom turtina ir taip jau turtingų miestų iždus. Tai, tartum, klaikaus likimo pasityčiojimas, bet tai yra tikrovė, kurioj netruks paskęsti ir daugumas naujųjų ateivių, jeigu tik laiku neišgirs motinos kalba tariamų žodžių. Įsivaizduoju tad ir Joną Aistį, užsidariusį nedideliame Putnamo miestely, Conn. valstybėj. Sukakties dieną, tikriausia, niekas jo neaplankė, niekas nuoširdžiau nepaspaudė rankos. Tvyrojo tik vienišumas ir... laukimas. Pagaliau, iš ko susideda tie jo sukaktuviniai metai? Gal tik vieną dešimtmetį jis buvo laisvas veikti ir kurti laisvoj tėvynėj, o paskui, išvykęs Prancūzijon kaip valstybės stipendininkas, atsidūrė tremty, iš kurios dar ir šiandien negali grįžti. Žinau, sugretinimas, kurį padariau, liūdnas yra, tačiau tai tik sugretinimas, anaiptol ne ašaros. Man rodos, tikslingiau yra žvelgti kasdienybei į akis, o ne smilkytis smilkalais, kurie yra ne šių dienų, kuriuose ir rytojus gali būti ne tasai įsivaizduotasis.

Jonui Aisčiui šiandien priklauso gražiausi žodžiai, nuoširdžiausi sveikinimai. Savo kūryba jis nusipelnė gražaus akademinio pagerbimo, bet ar turime pakankamai atmosferos ir nuotaikos tiems žodžiams ir sveikinimams tarti? Per pastaruosius dvejus metus mūsų literatūros gyvenimas pasinėrė nešvankioj emigracinėj baloj. Per tuos dvejus metus, nušalinus etiką, orumą, taktą ir net padorumą, nelyginant šiukšlių, į mūsų literatūros lauką buvo prisvaidyta tiek seklių ir piktų frazių, paskleista tiek neapykantos ir nepagrįsto niekinimo bei niekinimosi, kaip dar, berods, niekad nėra buvę. Čia buvo pamirštas tasai giedras Aisčio laukimas, čia buvo pamiršta, kad tik kūrybos žodis turi vienokią ar kitokią vertę, čia

buvo pamiršti esminiai mūsų nūdienos rašytojų uždaviniai, pradėta kirsti šaka, ant kurios patys kirtėjai maivosi susitūpę, baisiai skėtriojant ir šūkaujant pradėta kovoti su vėjo malūnais. Berods, prof. J. Brazaitis, kažkuria proga viešai kalbėdamas, tarė, kad emigrantai — politiniai pabėgėliai — svetimose šalyse išgyvena tris regimus tarpsnius: pirmas esąs kupinas kūrybinių polėkių, pastangų susiorganizuoti, pasireikšti ir išsilaikyti, antrame tarpsny emigrantas taikstosi su svetima aplinka, stengiasi joje prigyti, atitrūksta nuo savo bendruomenės siekimų, trečiame tarpsny vykstąs emigrantų masės suskilimas, jų tarpusavė nesantaika ir net susiniekinimas. Mes esame gyvi liudytojai, kad tokia dalia ištiko skaičium ir intelektualiniu pajėgumu nemenką rusų emigraciją. Per 30-tį metų jos kaip ir neliko. Tų klaikių reiškinių jau apstu ir mūsų gyvenime, tiek visuomeniniame, tiek ir kultūriniame. Tačiau aš vis dar nenoriu sutikti, kad lietuvis rašytojas, ta gyvoji tautos siela, jau būtų pasidavęs anai griaunamajai žvaigždžių įtakai. Vienu žodžiu, atmosfera tvanki, o nuotaika sunki (už tris žodžius kartais gali sulaukti trijų šimtų strėlių). Tačiau reikia iš mūsų gyvenimo išvytus žodžius atgal grąžinti, reikia širdį atverti, tuo labiau, kad Jonas Aistis yra tarpe tų, kurie pastoviai myli savo tautos žmogų ir stengiasi daugiau gero negu blogo surasti jo pastangose ir veiksmuose.

Gal anapus tų 25 metų vieną kartą Kaune, Laisvės alėjoj, sutikau Petrą Juodelį, žmogų besisielojantį lietuvių grožine literatūra. Buvo vasara, kvepėjo liepos, o mėlyname danguj plūduriavo baltų debesėlių ižas. Tada aš buvau vyras, jau išnešęs savo vardą į viešumą pro Adomą Jakštą, J. Tumą-Vaižgantą, V. Putiną-Mykolaitį, Balį Sruogą, Kazį Binkį ir E. Radzikauską, išklausęs skaudesnių ir malonesnių sprendimų, jau vieną kitą bičiulį susiradęs rašytojų šeimoj. Petras Juodelis tada man tarė:

— Žinai, Santvarai, turiu pačiam nepaprastą naujieną. Suradau poetą, tokį poetą, kokio mūsų literatūroj dar nebuvo.

— Tai tikrai negirdėta naujiena. Kas jis toks?

— Jonas Kossu-Aleksandravičius.

— Palauk, iš kurgi tokia į tolumas nusitęsusi pavardė? Argi nebūtų galima jos išversti į lietuvių kalbą (mat, buvau ir tebesu aršus pavardžių atlietuvinimo šalininkas)?

— Tuo tarpu tai nesvarbu, — atsakė man Juodelis. — Svarbu, kad Kossu puikus poetas. Savo dvasia jisai pačiam nebus svetimas.

Petras Juodelis mane gražiai nuteikė. Tuo metu, nors mano eilės jau spausdino rimtieji literatūros žurnalai, jaučiausi labai vienišas. Mano artimieji draugai Antanas Rimydis ir Juozas Tysliava sutapo su Keturių Vėjų revoliucija, o aš, nors to literatūrinio sąjūdžio sparnu ir užkabintas, negalėjau į jį įtilpti. Mano dvasia ir poezijos samprata anaiptol nesiderino į aną miesto triukšmą. Dabar, va, tarta, kad yra ir daugiau tokių, kurie ješko savito ir originalaus kelio. Norėjau susipažinti su Jonu Kossu-Aleksandravičium, norėjau pamatyti ir paskaityti jo eilių. Vartydamas periodiką, vis dairiausi, ar nepamatysiu kur to šaunaus poeto su egzotiška pavarde. Bet jis nesirodė. Teko dar palaukti, teko gerokai laukti, kol mudu susidūrėm akis į akį.

1926 m. man teko palikti Kauną, o 1927 m. rudenį jau buvau Italijoj. Bent ketveriems metams su kaupu aš atitrūkau nuo laikinosios sostinės kultūrinio gyvenimo, pasinėriau į studijas, svaigau italų kultūros gausiose apraiškose ir didybėj. Bet vis pro pravirų durų plyšį pažvelgdavau ir į nutolusią Lietuvą. Neprisimenu, gal 1928, o gal 1929 m. mane pasiekė "Piūvis". Tame žurnale aš ir aptikau Joną Kossu-Aleksandravičių. Taigi mudu susipažinom ne namie, o žydrojo dangaus šaly Italijoj. Savo dvasia jis tikrai buvo man artimas, bet forma, tuo Aisčio subtilumu ir trapumu, gan tolimas. Gal todėl, kad mano širdis jau buvo tam susitikimui paruošta, aš, keletą kartų Kossu eilėraščius perskaitęs, pats vienas sau tariau:

— Tikrai, didis poetas gimė.

Laikas, kaip neužtvenkiama upė, nesulaikomai bėgo. 1932 m. baigiau mokslus, dar sykį apkeliavau visą italų žemę ir grįžau į Lietuvą. Praėjęs visą eilę šerengų, pajutęs kai kurių meno vadovų kandų būdą, pagaliau tą patį grįžimo rudenį buvau priimtas į Valstybės Teatrą. Neilgai trukus, toj meno šventovėj man buvo įsteigtas net atskiras etatas (dėl kurio, bolševikams užplūdus Lietuvą, ne vieną kartą turėjau progos pajusti piktos valdžios ranką) — tapau operų vertėjas ir lietuvių kalbos prievaizda Operos Teatre. Negalėčiau tarti, kad pirmieji žingsniai būtų buvę lengvi ir saldūs. Jei ne apręžta tema, būtų galima daug kas papasakoti apie teatro rūmų žmones ir jų darbus. Bet aš buvau jų tarpe, stengiausi juos pažinti ir suprasti, o pasitaikiusius sunkumus įveikė jaunatvė, noras dirbti, noras kalnus nu-

J. Aistis

versti ir marias perbristi. Tokia idealizmo kupina dvasia, tokiu, pasakyčiau, renesansiniu veržlumu alsavo ano meto Lietuvos žmonės. Susišildęs naujose pareigose, apsipratęs su darbu, pradėjau išeiti į gatves, į Laisvės alėją ir į žmones. Vėl sumezgiau ryšį su Kazimieru Binkiu. Nors ir iš tolo sekiau Lietuvos literatūrinį gyvenimą, bet, tik grįžęs namo, pastebėjau, kad mūsų poezija ir net proza per tuos beveik penkerius metus nužengė į priekį šuolius, pakilo neregėtosna aukštumosna. Jaunųjų poetų prieky žygiavo kaskart vis labiau garsėjanti trijulė — Jonas Kossu-Aleksandravičius, Bernardas Brazdžionis ir Antanas Miškinis. Nei vieno jų asmeniškai aš dar nepažinojau, nors visi jie buvo beveik mano kartos vyrai. K. Binkis ragino dažniau jį lankyti, o ten aš pamatysiąs ir Aleksandravičių ir Miškinį. Tačiau dienos lėkė, laiko buvo neperdaugiausia, tam pačiam kely vis prasilenkdavom. Tikriausia, jau ir tada egzistavo tasai "mielas ir smagus laukimas"!

Jei atmintis dar visai nesubiro, Joną Aistį susitikau ir susipažinau Valstybės Teatre. Pertraukos metu, kai vyko vienas šaunesnių literatūros vakarų. Aš tame literatūros vakare nedalyvavau, bet puikiųjų poetų trijulė dalyvavo in corpore. Kokie pirmieji įspūdžiai? Jonas Aistis man atrodė labai kuklus, drovus, kažkaip susivaržęs, net nekalbus. Tokis jisai man labai patiko. Norėjosi tvirčiau tą pažintį sumegzti, bet tokie dalykai nekepa taip greitai kaip paplotiniai. O gal ir aš jam netinkamu būdu apsireiškiau. Vaidenasi dabar man vaizdai, iš ano vakaro atlėkę. Po literatūrinio subuvimo, manding, visi urmu mes nuėjom į Metropolį.

Ten gražiai linksminomės, nemažai postringavom, bet Jonas Aistis man buvo šaltas ir abejingas, nors korektiškas ir mandagus. Ak, tuo metu, tai aš tik vėliau sužinojau, jisai jau turėjo širdies draugą — Antaną Miškinį, tai mano pastangos įsiteikti ir negalėjo rasti atgarsio. Tikrai, berods, retai kada pasitaiko tokia bičiulystė tarp dviejų rašytojų, kokia yra buvusi tarp Jono Kossu-Aleksandravičiaus ir Antano Miškinio. Susidraugavo juodu mokyklos suole, o paskui, jei matai jų vieną, tai atrodo, kad jis čia dar ne visas, dar kažko šalia jo trūksta. Dabar, va, vieną sesuo buitis atbloškė į Putnamo miestelį, o Antanas Miškinis vėl kažkur . . .

Taigi, nauja draugystė nesusimezgė, bet aš vėl grįžau į tas gretas, kuriose visada buvo mano širdis. Gali būti tampresni ar vėsesni mūsų tarpusaviai ryšiai, bet kūrybos meilė, dailiojo žodžio meilė ir tasai aistinis katarsis visus mus apjungia, ta pačia šilima gaivina darganoj ir giedroj. Atseit, mano grįžimas į rašytojų tarpą prasidėjo. Berods, netrukus Ukmergėj buvo rengiamas literatūros vakaras, kuriame jau ir man teko dalyvauti. Jaučiausi kaip debiutantas, nes ilgesnį laiką tokiuose parengimuose nesirodžiau, o ir daugumas to vakaro dalyvių — tie naujieji vardai. Šokęs į pirmąją ugnį, kaip turiu paprotį, turėjau progos pro užuolaidos kampą stebėti ir klausyti savo naujųjų kolegų pasirodymo. To vakaro prisiminimai tebėra gyvi ir šiandien, kaip ir pati Ukmergė, besipuošianti naujais pastatais, nauju gyvenimu ir jau ne maskolišku miesto reikalų tvarkymu . . .

Bernardas Brazdžionis, ir Amerikoji girdimas literatūros vakaruose, nuo Ukmergės iki šių dienų liko ištikimas savo skaitymo stiliumi. Net tokius lyrinius deimančiukus, kaip jo "Per pasaulį keliauja žmogus", jis skaito galingu ir pakeltu balsu, tarytum bardamasis. Tačiau tame glūdi Brazdžionio skaitymo originalumas ir grožis, tame skaitymo sugestija. Kazys Inčiūra, kartu ir dramos teatro aktorius, savo lakios vaizduotės eilėraščius Ukmergėj paskaitė labai gražiai. Antanas Miškinis pasitikėjo savim, turėjo išjieškotą pozą, skaitė graudendamas ir truputį dainuodamas. Tas jam pritiko, tame buvo Miškinis. Aš laukiau Aisčio, tuomet dar Jono Kossu-Aleksandravičiaus. Jo pasirodymas į salę įnešė giedrą ir šilimą. Jau tada Jonas Aistis buvo besimokančio Lietuvos jaunimo mylimasis. Jo vardą linksniavo studentai humanitarai, jo knygas grobstė gimnazijų mokiniai. Ir Ukmergėj jisai jau buvo pažįstamas, bet ir čia į sceną jis išėjo kukliai, nedrąsiai, lyg savęs bijodamas (visiška priešingybė Ant. Miškiniui). Ir skaitė jis iškeldamas kiekvieną reikšmingesnį žodį, išryškindamas vaizdą, susiradęs savitą skaitymo melodiją. Rodos, ir dabar galėčiau užrašyti tas natas, kurios kilo iš tokių posmų:

Toli, už marių mėlynųjų,
Už šilo, už laukų,
Ten karalaitę pamotė išgujo,
Išgujo iš namų.

Ruduo. Lietus. Ir šuo ten kaukė
Nedrąsiai, patylom . . .
O karalaitė buvo šviesiaplaukė,
Akim kaip linas mėlynom . . .

Arba:

O, kaip tavęs man neminėti!
O, kaip tavęs man nekartot!
Žiogeliai šoko menuetą
Nakty iš tūkstančio naktų . . .

Ukmergėj literatūros vakaras pasisekė. Visi mes buvom gražiai įvertinti ir pagerbti, bet Jonas Kossu-Aleksandravičius savo subtilia lyrika gal daugiausia gerbėjų tenai susirado. Po vakaro, manding, visi mes buvome pakviesti vaišių pas banko direktorių Pijų Grajauską. Kai nūdien atsigrįžti į tas dienas, kai apžvelgi vėlesnių įvykių lauką, tai tiesiog apčiuopiamai pajunti, kokie maži mes esam prie užvertų rytojaus durų. Argi mes tada žinojom, argi pats Aistis tada nujautė, kad Grajauskų namuose auga puiki mergaitė, kuri jį lydės per įsisiūbavusį gyvenimo vandenyną? Bet tai įvyko. Ir tai yra gražu, kaip visada bus gražu prisiminti, kad mes viešėjom Ukmergėj.

Sakoma, kad kelionės žmones sujungia ir išskiria. Kelionė į Ukmergę mudu su Aisčiu suartino. Aš pradėjau užeiti pas jį į Žemės Banką, kuriame jis dirbo ir kur gal bandė ne vieną eilėraštį parašyti. Nuoširdžiai pasikalbėdavom, o kartais gal ir pasiguosdavom. Mačiau, kad banko aplinka jo sielai svetima, bet kasdieninės duonos iš rašytojo plunksnos Lietuvoj dar neužteko. Teko tad tarnauti mamonai, o šalia jos sosto nevisada mūzos skraido. Be to, žinojau, kad Aistis negali rašyti ir braukyti. Jeigu jis parašo eilių posmą, iš jo vieną žodį išbraukia, tai lapą meta ir pradeda kurti iš naujo. Ak, ir tame nesunku įžvelgti jo gilų estetinį jausmą, tą jo apdainuotąjį kūrybinį katarsį. Nežiūrint, kad dirbo banke, Aistis tuo metu plačiai reiškėsi kaip lyrikas ir kaip kultūrinis publicistas. Apie Joną Aistį kaip lyriką labai gražiai ir tiksliai yra kalbėjęs Ant. Vaičiulaitis. Va, tie jo žodžiai:

"Jonas Kossu-Aleksandravičius savo žodį įrėžia taip aiškiai ir tokiu vidaus atkaklumu, kad imi galvoti apie tuos auksakalius, kurie kadaise taip kantriai ir su tiek meilės brėžė smulkiausias detales. Tasai poeto tikslumas ir griežtumas yra gimęs iš ilgo įsiklausymo ir budėjimo ties pražystančiu žiedu, tirpstančiu sniegu, žvaigždžių dangumi, pūstelėjusiu kalnų vėju, ties pasakomis, naktimis, šilais, aidesiais ir tyluma. Iš jo eilėraščių gaunamas įspūdis, lyg jis mus vestų į tolimo žavesio, į dainų, nuostabiųjų raštų praeitį, į labai gražias dienas ir stebuklingas vietas, kurių tačiau niekad neprieinam, lyg išguiti Rojaus vaikai. Dėl to jo lyrika skendi pesimizme, didžiuliam sielvarte ir nerime . . ."

Publicistiniai J. Aisčio straipsniai buvo išleisti atskira knyga, pavadinta "Dievai ir smūtkeliai". Jeigu poezijoj Aistis yra intymus, trapus ir subtilus, tai publicistikoj jo žodžiai kartais ir gana griausmingai suskambėdavo. Ypačiai smarkiai buvo komentuojamas jo ginčas su prof. Balčikoniu dėl Kossu-Aleksandravičiaus pavardės. Bet laikas lekia, žmonės daro vingius, o kartais atsigrįžta į tą, prieš kurį šiaušėsi. Jonas Kossu-Aleksandravičius kadaise tą pavardę, skambančią išdidžiai ir bajoriškai, gynė, o dabar jis yra tik J o n a s A i s t i s. Tartum viskas subėgo į tą žemės grumstą, iš kurio visi mes esam kilę. Aš tuo gėrėjausi, aš tuo ir dabar džiaugiuosi. Ir tikrai miela, kad mano bičiulystė su Jonu Aisčiu, su tuo puikiu žmogum, nėra prislėgta jokio šešėlio. Kartą jis mane aplankė net Palangoj, kur aš buvau surentęs gūžtą rytojaus šaltesnei dienai. Nepajėgiau ilgesniam laikui jo sulaikyti, jis valandą kitą pasėdėjo atvirame lange, kažkodėl vėl buvo nekalbus ir, truputį atsikvėpęs, išvažiavo į Kauną. Aš negaudžiau jo žvilgsnių, net nepastebėjau, bet jis Palangoj pamatė mano Motiną, kurią vėliau jautriu ir šiltu žodžiu prisiminė. Tokis yra Jonas Aistis. Ir, va, už tą pastabumą mano širdy jam yra daug nuoširdaus ir tyro dėkingumo.

Drauge pabūti, drauge keliauti su Jonu Aisčiu ir dar mums teko ne vieną kartą. Prisimenu Dotnuvą, Lietuvos Žemės Ūkio Akademiją, su jos miela profesūra ir judria akademine jaunuomene, su tais būsimais žemės ūkio tvarkytojais ir kėlėjais. Ir ten buvo rengiamas literatūros vakaras. Važiavom vėl visas būrys. Mekeno Liudas Gira, sąmojais šaudėsi Anta-

nas Rimydis su Antanu Miškiniu, retkarčiais į jų kalbas įsiterpdavo ir Jonas Aistis, tada Jonas Kuosa-Aleksandriškis. Akademijos salėj literatūros vakaras praėjo pakilioj nuotaikoj ir gal net priedangoj akademinio iškilmingumo. Po vakaro — vaišės, paruoštos guvių studenčių agronomių. Prie vaišių stalo valgėm ir gėrėm, dainavo studentai, dainavo ir poetai. Kaip tokiais atvejais beveik visada pasitaiko, šeimininkai pristojo, kad aš padainuočiau vienas. Nesiduodamas per ilgai raginti, pakilau ir padainavau porą populiarių itališkų dainų. Tačiau tuo metu italai baigė užimti Abisiniją, metė tam žygiui paremti į Mussolinio paruoštus maišus vedybinius žiedus ir kitas brangenybes, o karalių karalius Salasi jau keliavo į Londoną. Mano neapdairumas, pasirodo, buvo begėdiškas. Jis nepaprastai papiktino mano jaunystės dienų brolį Antaną Rimydį ir naują bičiulį Antaną Miškinį. Girdi, kaip aš galėčiau drįsti su uzurpatorių dainomis ir su jų kalba šiame pobūvyje pasirodyti! Nuotaika šilo, žodžiai darėsi vis garsesni, šeimininkai pradėjo nerimauti. Aš pažinojau savo draugus, tad didelio pavojaus ir rimto susikirtimo nelaukiau. Bet kurį laiką kovos lauke už italų dainas aš skerečiojau vienas. Mano priešai darėsi vis atkaklesni ir vis labiau niršo, nes aš jų puolimus mėginau paversti juoku. Ir oras jau gerokai buvo įkaitęs, kai pakilo Jonas Aistis ir pareiškė, kad jis kovosiąs drauge su Santvaru. Tai kardą iš rankų išmušė Miškiniui, o su Antanu Rimydžiu mums irgi nederėjo kaip gaidžiams kautis. Aprimom, o aš vaišių rengėjus paprašiau, kad jie niekad daugiau neragintų manęs dainuoti. Esmėj tai buvo juokingas vieno dainiaus nuotykis. Kitą rytą, kai sukilom ir važiavom į traukinį, vėl visi buvom lietuviai.

Dabar prisimenu šiltą rudenio vakarą. Rinkomės į Kauno geležinkelio stotį. Rinkomės Prancūzijon išlydėti mieląjį Joną Aistį, kuriam Švietimo Ministerija paskyrė aukštiesiems mokslams eiti stipendiją. Tuo metu pasauly nerimas didėjo, nes Hitlerio puikybė augo ne dienomis, bet valandomis. To nerimo smūgius ir mes, lietuviai, aiškiai jautėm. Tačiau nedrįsom tarti, kad atriedą įvykiai, kaip apokalipsiniai žvėrys, pavergs mūsų tautą, sunaikins mūsų laimėjimus, išgrobs mūsų aruodus, išniekins mūsų brolius ir seseris, o daugelį privers ieškoti prieglaudos svetimose ir tolimose žemėse. To visuotinio nerimo įtakoj vyko ir atsisveikinimas su Jonu Aisčiu Kauno stoty. Jis iškeliavo, o mes likom. Bet mes nežinojom, kad jau tada jis iškeliavo į tremtį, mes nežinojom, kad iš rytų atkils barbarai ir sutrukdys jo grįžimą, kad ateis baisios valandos, kada ir mes turėsim atsiplėšti nuo tėvų šventovės slenksčio. Daug sielvarto ir daug skausmo gali žmogaus širdis pakelti, bet neteisybė tokia didelė ir tokia rūsti, o mūsų balsas toks negirdimas. Tiesa, dalelė šeimos susirinko čia, Amerikoj. Jonas Aistis keletą metų buvo tos šeimos pirmininkas, bet ar visi čia, kurie aną kartą buvo Kauno geležinkelio stoty? Vienas kitas jų išniekino save ir savo vardą, o kiti krito kovoj kaip didvyriai. Mes turim čia Aistį, turim Brazdžionį, o trečiasis tos šauniosios trijulės — Antanas Miškinis — gal kažkur jau audrų nublokštas.

Maskoliai atnešė į Lietuvą baisią vergiją, baisią priespaudą, maro dienų baimę ir siaubą. Aš tai mačiau savo akimis ir sąmoningai tariu — maskoliai, nes Stalinas yra tik puodžius, kuris iš to maskoliško molio pasigamino milijonus niekšų. Kur jūs matėt kitą tokią tautą, kuri taip beatodairiškai pasiduotų blogiui? Keisti ir nesuprantami todėl man atrodo tie mano tautiečiai, kurie dar ir šiandien kalba apie rusus, apie jų širdį ir kultūrą. Berods, kiek mūsų tautos istorija atsimena, mes iš maskolių patyrėm tik bestijališkumą, tad ar ne metas mums būtų ir dvasinės šviesos kitur pajieškoti, jeigu jos n a m i e nerandam. Tačiau ne apie tai čia yra vieta kalbėti. Šioj pastraipoj aš tik norėjau tarti, kad Liudas Gira, Petras Cvirka ir gal dar vienas kitas, kai tik atplūdo bolševikai, stengėsi Joną Aistį iš Prancūzijos parsikviesti į Lietuvą. Ačiū Dievui, Jonas Aistis sirenų balso nepaklausė, pasirinko tremtį ir liko Prancūzijoj. Tuo būdu jis nematė to košmaro, kurį išgyveno visi tie, kurie aną rudenį pasiliko Kauno stoty. Dėl to ir tauta jo krištolinėj sieloj gali atsispindėti kaip kankinė, kaip Madona su septyniais kalavijais perverta širdim . . .

Atmosfera įaudrinta, nuotaika niauri, bet aš stengiausi grąžinti į mūsų kasdienybę tą nuoširdumą, kuris, mano manymu, yra būtinas, kai mes kalbam apie vienas kitą, kai mes kritikuojam vienas kitą. Ir Joną Aistį vaizdavau tokį, kokį jį sesers buities kryžkelėse pamačiau, pažinau ir pamilau. Bet dar vieną sykį paimkim "Sesers Buities" knygas ir pacituokim posmą, kurį Jonas Aistis skiria Poezijai:

Tu buvai man švelni — giedras [pavasaris
Švietė tavo veiduos; guodė ir [linksmino
Tavo dangiškos rankos
Sielvarte nusiminusį.

Teisybė, gausiomis skausmo ir sielvarto kekėmis apkibo mūsų gyvenimo medis. Bet argi jau nėra apraiškų, kurios mus jungtų? Argi dailiojo žodžio ir ir poezijos meilė turi būti vis kitokia? Suprantama, tie klausimai ne vienam sukaktuvininkui yra taikomi. Su Jonu Aisčiu dabar mes dažniau susitinkam ir aš puikiai matau, kad jis nėra nei tokis savy paskendęs, nei tokis drovus, net nei tokis nekalbus. Jis moka pasakoti ir turi ką pasakoti. Jis yra tokis pat jautrus ir subtilus žmogus, koks jis yra poetas. Drauge su Tavim, mielas Jonai, aš tikiu Poeziją ir tikiu Laukimą. Ir jau vien dėl to sesuo buitis yra kupina gėrio ir grožio.

Stasys Santvaras

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Faustas Kirša: ŠVENTIEJI AKMENYS. Didaktiniai eilėraščiai. Viršelis dail. T. Valiaus. Išleista prel. Pr. M.Juro lėšomis. Brooklyn, 1951. 112 p.

Vytė Nemunėlis: MEŠKIUKAS RUDNOSIUKAS. Iliustravo V. Stančikaitė. Išleido Juozas Kapočius. Brooklyn, 1951, 22 p.

Vytė Nemunėlis: PIETŲ VĖJELIS. Jaunimo skaitymai. Piešiniai Povilo Osmolskio. 24 p.

THE FIRST MARIAN READER. Chicago, 1951. 96 p.
Į šią knygą įeina vertimai iš lietuvių pasakų, Vaižganto, Biliūno, V. Krėvės, Vaidelutės, A. Vaičiulaičio, P. Orintaitės, N. Mazalaitės, St. Zobarsko.

LITAUISCHE VOLKSLIEDER AUS DEM HANDSCHRIFTEN NACHLASS PROF. J. J. MIKKOLAS. Uebersetzt und herausgegeben von **Eino Nieminen.** Helsinki, 1949. 59 p.

Jonas Balys — DVASIOS IR ŽMONĖS, liaudies sakmės. Lietuvių Tautosakos Lobynas I-II, Bloomington, 1951 m., 126+94 psl.

Axel Munthe — SAN MICHELE KNYGA, pirmoji dalis. Vertė Pr. Povilaitis. Antrasis leidimas. Išleido knygų leidykla TERRA 1951 m.

KNYGOS ir ŽURNALAI

NAUJOSIOS POEZIJOS ANTOLOGIJA "ŽEMĖ"

Ilgai laukta "Žemė" pasirodė. Puikus liuksusinis leidinys, pavadintas antologija. Jaunųjų poetų antologija galėjo pasirodyti ir trečiųjų "Vainikų" vardu. Atrodo, kad Kazys Bradūnas nenorėjo tęsti gražiai pradėtos Kazio Binkio tradicijos, ir greičiausiai dėl to, kad Binkis į savo vainiką rinko ne tik puošniąsias darželines, bet ir kuklias laukų gėles. "Žemėje" norėta padaryti atranka, kuri gal daugiau laikui priklauso. Visa tai primenu, kad pirmų "Vainikų" F. Kirša buvo jaunesnis už "Žemės" Bradūną, o Binkis, Putinas ir Sruoga jaunesni už Nyką-Niliūną ir Nagį. Tokia antologija būtų galėjusi plačiau reprezentuoti paskesnę kartą ir patalpinti vieną kitą tikrai joje vietos vertą autorių, netilpusį antruose "Vainikuose", kaip H. Radauskas ir dar vienas kitas.

Bet norėčiau juos teisinti. Ši karta gyvena ypatingas dienas, kurios juos išskyrė ir išblaškė po visus kraštus. Naujos kartos sąlygos, turint galvoje poetų kūrybai pajėgiausius metus, nėra pavydėtinos: ant jų jaunystės pečių laikas uždėjo jų pašaukimui perdaug sunkią naštą. Kita: antrųjų "Vainikų" karta buvo išskėstomis rankomis sutikta ne tik vyresniosios kartos, bet ir maironinės kartos veteranų. Žemiečiai gal ir tuo atžvilgiu yra nuskriausti, nes jie neturėjo laimės intymiau su vyresniąja karta susieiti ir bendrauti. Visada yra daug kartas skiriančių dalykų, bet yra daug ir tokių, kurie jas jungia vienon šeimon.

Tai jaučiu reikalo pastebėti, nes didelė įvado dalis (37 psl.) skirta jaunųjų poezijos dvasiai ir generacijų santykiams aiškinti, kur yra šiokių tokių netikslumų, kurie gali suklaidinti skaitytoją. J. Girnius, kalbėdamas apie vyresniosios kartos pasukimą į visuomeninę poeziją, rašo: "gal užtat ir pasipila kartais anie "keiksmažodžiai"... ..."ko gi reikalaujama iš mūsų poetų, kai jie barami"... "ir jeigu naujiesiems mūsų poetams neretai prikaišiojamas "nevisuomeniškumas", tai greičiau dėl to, kad norima juose rasti tik savo pačių pagražintas frazes, o ne klausytis, ką jie patys turi mums šiuo laiku pasakyti" (29 psl.). Nežinau, iš kur tai ištraukta. Gyvai sekiau spaudą, ir man niekur neteko užtikti jokių senosios kartos reikalavimų naujajai kartai. Būčiau tikrai dėkingas J. Girniui, jei jis man nurodytų, kur ir kada jaunoji karta taip dažnai vyresniosios buvo puolama, kur ir kada jai buvo statomi toki reikalavimai!

Apskritai paėmus, įvadas puikus, tačiau reikėtų šis tas patikslinti. J. Girnius džiaugiasi, kad mūsų jaunieji poetai tiksliame ir teisingame kelyje, nes naujoji poezija gili ir idėjiška. Su tuo nenorėčiau sutikti, nes poezijoje ir apskritai mene ne tiek svarbu, kas pasakyta, bet kaip pasakyta, ne kas išreikšta, bet kaip išreikšta. Lazda visada turi du galu. Man kažkas tvirtino, kad, atskirai paėmus, geras daiktas yra pienas ir geras daiktas žibalas, bet kai pieną sumaišai su žibalu, tai gaunasi visai netinkamas daiktas, kurio negali nei deginti, nei gerti. Poeziją sumaišius su filosofija gaunasi tas pats: nei poezija, nei filosofija.

Poezijai reikia kritiko, literatūros specialisto. Ši karta būtų buvusi pati laimingiausia, jei... ir ne dėl to, kad ji užaugo nepriklausomoje Lietuvoje, kad ją suformavo lietuviška mokykla, kad ji turėjo aukštoje mokykloje rimtus savus literatūros profesorius (Biržiškus, Ambrazevičių, Mykolaitį ir Sruogą) ir savus filosofus (Šalkauskį, Maceiną ir Girnių), bet kad ji turėjo labai rimtų vilčių į tai, ko kitos kartos stigo ir mes visi tebestingame, — į savus daug žadėjusius kritikus (Indriliūnas ir Krivickas). Poetai, neturėdami kritikų, visada bus vieniši ir užguiti. Filosofas gali labai mėgti poeziją, gali ja domėtis ir sielotis, bet jis bus tik mėgėjas ir niekad jis specialisto neatstos.

Mūsų jaunosios kartos poeziją paveikė, manding, trys veiksniai: savi ir svetimi filosofai bei filosofinė poezija; bendros Vakarų žmogaus nuotaikos, ir, nustebsite, Vilnius. Poezijos susibičiuliavimas su filosofija nėra mūsų nuopelnas. Tai bus svetur filosofų rasta geležėlė: Rilkės "Duno elegijos", Fray Luis de Leon ir kita. Nežinau, kas, be filosofų, šiandien žinotų Rilkę, jei jis būtų neparašęs "Valandų knygos" ir kitų dalykų, o tik tas elegijas. Ir naujosios kartos nevisuomeniškumas, kuriuo aš labai abejoju, lygiai nėra mūsiškis: kas jai yra būdinga, tas yra būdinga Vakarų jaunimui (18-35 metų žmonėms). Neseniai skaičiau, kad septyniasdešimt penki Sorbonos studentų nuošimčiai nesidomi politika ir jos stačiai neapkenčia, o ir likusieji ja mažai domisi, tik reikalų verčiami dalyvauja oficialiose politinėse organizacijose. Iki šio karo ant tos mokyklos šaligatvio vis būdavo kraujo, ir išimtinai nuo politinių studentų riaušių. Jaunimas politika nusivylė ir ja netiki. Štai kada mes pradėjome su Vakarais eiti koja kojon! O Vilnius bus paveikęs bent tris antologijos dalyvius. Tuos, kurių poezija turi epišką atspalvį ir gerą dozę patoso. Kaip? Gal tuo pačiu keliu, kaip ir Vakarų jaunimo nuotaikos. Yra dalykų, kurie plūduriuoja ore, kaip Dievo Dvasia virš vandenų, ir mus veikia. Gal tarpiškai? Gal per kitus? Vilniuje, mat, gyva Adomo Mickevičiaus dvasia, ypač Konrado improvizacija. Lenkų lyrika epiška, ji turi fabulą, be to— gražbylė. Ar tai bloga, ar gera — sunku pasakyti, nes visa priklausys nuo to, kaip tuo būdu mūsų jaunoji karta išreikš save ir laiką.

J. Girnius sako: "iškyla jų kūrybinis giminingumas ne tiek iš tarpusavio santykių, kiek iš jų santykių su savo pirmtakų karta". Pagrindas silpnas. Be to, ar ne tiksliau "kūrybinį gimininguma" pavadinus paprastu kartos solidarumu. Kokia gali būti kūrybinė giminystė tarp Bradūno ir Nykos-Niliūno? Bradūnas dar daugiau nei viena koja stovi vyresnioje kartoje. Jis išaugęs iš mūsų žemės ir mūsų poezijos (Brazdžionio). Tai suprantu gera prasme: jis yra originalus, savitas, stiprus, bet forma ir turiniu senoje mūsų poezijos tradicijoje, subtilus ir meistriškas — kaikurie jo dalykai atlikti auksakalio skaptuku, tik gal tematikoje kiek lygus ir vienodas. Kėkštas — tai nei naujiena, užaugęs lenkiškosios poezijos dvasioje, bet antologijoje ir naujoje knygoje ("Ramybė man") tos įtakos baigia atsikratyti ir yra padaręs milžinišką pažangą. Nuoširdžiai jį sveikinu. Mačernis — nuostabiausias mūsų rašto žmogus: jo vizijų kalba priartėjusi prozą, bet drauge ji yra orinė sielos kalba, pilna giedrios nostalgijos ir ramumo. Tikrai gaila, kad tą didelį

ir pilnai neprasiskleidusį mūsų poezijos žiedą laikas taip anksti nuskynė. Nyka-Niliūnas — gaivališkiausias mūsų rytų aukštaitiškos tradicijos poetas. Jis reiškiasi galingomis improvizacijomis, išmeta iš savęs kūpančią stichiją, turi susidaręs sugestyvų ir gilų balsą. Iš visų jis yra filosofiškiausias. Jį galima laikyti būdingiausiu šio būrio žodžiu, lyg ir jo minties atstovu. Antra vertus, nevisur jis tą stichiją apipavidalina, be to, tarpais suabstraktėja ir pasigauna teoretinio stiliaus, nors jo siela — lyriška. Nagys stipri ir galinga poetiška asmenybė: kietas, organizuotas, nuostabiai išradingas, subtilaus jausmo, bet nevisur lygus: dažnai tikrą šedevrą seka seklesni dalykai. Dabar gi jų patys pajėgiausi ir kūrybingiausi metai, o jie, kaip visiems, amžius netvers. Didelis talentas yra retas. Mes galime daug suprasti, pateisinti ir atleisti, bet laikas nieko neteisina.

Būtų neteisinga nutylėti "Žemės" teoretiką: jis su tokia meile ir su tokia erudicija supažindino mums savo bendrus. Antologijos įvade daug teisingų ir gražių minčių, kurios prašosi medituojamos ir svarstomos. Daug baisių ir karčių žodžių mums visiems. Panašiai ir aš kadaise rašiau toje savo nepopuliarioje ir korsakų išdergtoje knygoje. Ne šiandie mums mūsų šviesuomenė "inšiūrinimais" rūpinasi. Priėjau išvados, kad tautą reikia priimti tokią, kokia ji yra: su jos garbe, su jos žaizdomis ir su jos pūliais. Esu tikintis žmogus ir žinau, kad be Apveizdos valios ir žinios tokia didelė šviesuomenės dalis negalėjo palikt savo žemės. Jei ji nelaimėje užmiršta savo tautą, tai reiškia, kad ji niekad jos nebuvo atsiminusi. Jei ta mūsų šviesuomenė čia žus, tai gal mes turėtume už tai būti dėkingi Viešpačiui, kad jis apvalė mūsų tautą jos prisikėlimo dienai. Išimčių buvo, yra ir bus visuose luomuose, visose profesijose ir visose generacijose, o mūsų tauta kaip tik tomis išimtimis, tais Viešpaties Dievo durneliais ir buvo visada gyva.

Baigiant reikia pastebėti, kad labai didelė antologijoje tilpusios medžiagos dalis jau kelis kartus skelbta. Šiaip knyga graži, meniška, kūrybos žiedų kupina ir tikrai verta susidomėjimo.

J. Aistis

ŽMONĖS IR ŽVĖRYS

Žmogus tampa tarsi žvėrimi, kai sutrypia tai, kas jį nuo žvėries skiria: Dievo paveikslą, įspaustą žmogaus prigimtyje. Kasdieniškose sąlygose to nepastebime

Stasys Yla

taip ryškiai, nes žvėriškąjį žmogaus reiškimąsi aptramdo valstybės įstatymai. Sužvėrėję žmonės ir iškrypėliai, kurie pasidaro visuomenei pavojingi, uždaromi už grotų. Karo metu, o ypač toje valstybėje, kuri ir savo įstatymuose Dievo balsą užslopina, žvėrys sustoja vartuose, o žmonės suvaromi už spygliuotų virbų. Koks tada esti čia gyvenimas, aprašo **Stasys Yla,** buvęs žmogžvėrių rankose ir naguose. Kad iš jų dar gyvas išėjo, yra tiek pat nuostabus daiktas, kaip ir jo parašyta knyga. Gali ją skaityti ir labai atidžiai, vistiek visko neperpranti: lieka tamsi žvėries paslaptis, kaip tas neįspėjamas apokalipsinis skaitmuo, kuris vis dėlto žmogaus vardą reiškia.

Žvėris, tas tikras gyvulys, niekada nenupuola žemiau savo prigimties. Žmogus gi nukrinta žemiau gyvulio. Tuo jis parodo, kad nėra žvėris. O jei toks nėra, kaipgi žvėriški atrodo jo darbai, aprašomi toje St. Ylos knygoje: **Žmonės ir žvėrys dievų miške.** Net patsai miškas, kuriam senieji lietuviai buvo dievų vardą davę (ten buvo jų žemė), naciškų žmogžvėrių buvo paverstas it kokia velnių dumblyne arba, kaip autorius pastebi, "mirusiųjų miestu... Tūkstančiai, čia negimę, mirė nuo nuodingų švirkštų, nuo dujų, nuo šūvių. Iškilmingiausia mirtis buvusi kartuvėse. Miesto pakraštyje buvęs išmūrytas pečius, kuris degęs dieną ir naktį ir buvęs kūrenamas žmonių lavonais". Kūrenę jį žmonės, tikri žmonės, bet jie garbino žvėrį ir jo žymę ėmė į savo kaktą ir ant rankos (Apr. 14, 9).

Šita žvėriška ranka, pasiženklinusi sulaužytu kabliuotu kryžiumi, 1943 metų pradžioje sugaudė 46 iškilius mūsų inteligentus iš įvairių profesijų ir sukišo į Stutthofo kacetą, prie gražių Baltijos marių, kur kadai buvo sena lietuvių žemė. Autorius nuo čia ir pradeda pasakoti slopią ir skausmingą, savo ir suimtųjų draugų kančią — tuos šiurpius ir nykius **kaceto pergyvenimus.**

Kai 1943 metų kovo mėn. 25 d., praėjęs Kauno, Tilžės, Karaliaučiaus ir Marienburgo kalėjimus, iš sunkvežimio jis buvo išlaipintas su kitais prie Stutthofo stovyklos, "gražus miškas supo šią vietą ir ošė taip raminamai, kaip kurorte". Atokiau stovėjęs dviejų aukštų mūrinis namas ir vienaaukščiai mediniai namai, šviesiai pilka spalva dažyti; prie jų buvęs įrengtas mažas sodelis su fontanu ir gulbės nameliu; visur buvę galima pastebėti vokiškas tvarkingumas ir švarumas, net mediniai stovyklos vartai buvę dailiai lentelėmis išpinti ir nubaltinti. "Viskas tuose vartuose gražiai suplanuota — viršuje net bokštas su langeliu įrengtas. Tik ne visi pastebėjo, kad iš to bokšto, į kiemo pusę, kyšojo kulkosvaidžio tūta..."

Ir tai buvo **žvėries ženklas.** Jis gamtos idiliją pavertęs laikė pragaru sugaudytiems ir čia sugrūstiems žmonėms, kurie buvo sukimšti, kankinami ir marinami ankštuose ir žemuose barakuose, atitvertuose įelektrintų vielų ir apstatytuose ginkluotų sargybų. Vokiška tvarka, apie kurią autorius užsimena, čia reiškėsi masinėmis žudynėmis, o jų mėgstama švara buvo palaikoma laistomu krauju. Pabrėžti tam kontrastui, kuris skiria žmogų nuo žvėries, būtinai reikėjo **balto** gulbės namelio.

Autorius pažymi, kad pro jį praėjo daugiau kaip 100,000 žmonių, daugiausia lenkų ir žydų. Didesnė jų pusė iš Stutthofo gyvi neišėjo. Stovyklą evakuojant, kai priartėjo rusų frontas, išvaryta į nežinią 50,000 (1945 metų sausio pabaigoje). Kai kurie iš jų aplinkos keliu vėl buvo sugrąžinti ir vėl išvaryti. Taip daug nelaimingųjų suklota pakelėse, sniego pusnynuose ar nuleista laivais į jūros dugną. O "kuriuos Viešpats išvadavo iš priešų rankos, — sako autorius psalmės žodžiais, — klaidžioja tyruose, vienatvėje, nerasdami kelio į gyvenimo miestą".

Rasti būdą tam visam nupasakoti žodžiu ar raštu taip pat nėra lengva. Reikia patirti ir išgyventi tą kančią. Autorius ir nurodo, kad lieka pasibaisėjimas nežmoniškąja dvasia, bet užvaldo ir aptilimas, santūrumas, kuris nesireiškia šaukliai, rėkiančiai ir reklamiškai. Tokia yra ir Stasio Ylos knyga.

Kas norėtų joje ieškoti aprašymo žiaurių ir sadistiškų scenų, nupasakotų plačiai ir smulkmeniškai, to pasigestų. Autorius tik vienu kitu sakiniu tai paliečia, kaip opią žmonijos žaizdą, ir atšoksta. Tiesa, vienoj kitoj vietoj jis nustemba dėl tariamo savo nejautrumo, kai žmogus miršta ar kraujas išsilieja, bet iš visos knygos skaitytojas mato ką kita: didi kančia autoriaus lūpas užčiaupia. Ji tokia didelė, stichinė, kad tas sužvėrėjęs žmogus, kuris kitą užplaka, ar tas sukapotasis — abu jie viso siaubo neapima ir neparodo. Jis glūdi kažkur giliau — žmogaus sielos bedugnėse — ir prasiveržia staigiai ir nelauktai. Žmogus lieka bejėgis tai aptarti. Kenčiąs ar nukentėjęs daugiau tyli: jį kažkas sulaiko, tiesiai žadą užima. Negi suprasite ten nebuvę?

Vis dėlto autorius stengėsi nupasakoti tą išgyventą kančią, kiek galima plačiau ir giliau. Jei kas nesuprastų, — paliktų bent dokumentas ir pamoka tiems, kurie toli buvo nuo tų baisybių ir nūn tariasi nieko bendro neturį su žvėriškumu. Ar nebuvo tai žmogaus darbai? Apskritai, žmogaus? Autorius dėl to skiria daug vietos analizei žmogaus dvasios, kaip ji reiškėsi toje mirties unksmėje, kuri atverdavo visą žmogų, sakytume, jį ant delno padėdavo Pasirodo, žmogus ir mirties agonijoje pasilikdavo žmogumi, jei jis toks anksčiau buvo. Kas gi turėdavo neapvaldytą žvėries instinktą, čia jau laisvai siautėjo kitus draskydamas.

St. Ylos knygoje galima aptikti tris kategorijas tokių žvėržmogių: esesmanus nacius; kapus, iš kalinių parinktus; ir karo demoralizuotus žmones, kuriuos autorius sutikęs jau už stovyklos vielų. Ana, du lenkų kariai ateina ir susprogdina bombą tarp vaikų, kurie ruošėsi pirmajai komunijai. Girdi, kam jie Dievą garbina? O stovykloje Dievo vardo iš viso nebuvo leista minėti. Kryžiai ir medalikėliai buvo nulupinėti nuo suimtųjų krūtinių su įsiutusiu įnirtimu, trypiami ir laužomi. Sužvėrėjęs žmogus negali pakęsti to ženklo, kuris jam primena, kad jis yra pagal Dievo paveikslą sukurtas.

Autorius rodo tai savo knygoje iš visų pusių, pasirinkęs ir pasakojamąjį ir nagrinėjamąjį rašymo būdą. Vienam tik pasakojimui būtų pakakę rašyti iš eilės, kaip laikas ir įvykiai klojosi. Bet autorius giliau žvelgė. Savo pergyvenimus jis suėmė į atskirus epizodus, o juose iki subtiliausių sielos virpėjimų prieina prie pavienio kalinio, prie žudiko kapo ir prie paties vyriausio inkvizitoriaus nacio. Autorius tuo būdu parodo ne tik tai, kaip žmogus buvo niekinamas, trypiamas ir naikinamas, bet ir ką jis išgyveno: ir žudomasis ir jo žudikas. Kai kuriose knygos vietose psichinės analizės skaitytoją verčia giliai susimąstyti. Ar tas mūsų laikų siaubas neišlindo iš po skverno žmogaus, kuris tik vardą žmogaus turėjo, o seniai jau keturiomis vaikščiojo ir dar tebevaikšto?

Iš antros pusės, toje kančioje sušvyti tokia kilni dvasia tikro žmogaus, jo pasiaukojimas nelaimingam draugui, jo paslauga ir pagalba, jo didvyriškumas, ieškojimas Dievo ir pasitikėjimas Juo, kad sustoji skaitęs ir susižavi: koks gražus yra tas taurus žmogus ir koks jis tvirtas kenčiančiuose! Ne visada jį sutiksi ir laisvėje.

Knyga yra graudi tais savo lapais, lyg lietuviškomis Jeremijo raudomis, kur aprašomos mūsų tautos nekaltos aukos. Autorius pamini jų visą eilę; aprašo beveik dokumentiškai. Kruvinu dokumentu ir liks jie kartų kartoms. Iš jų turės būti mokomasi, kokia brangi yra tautai laisvė, kaip tie žuvusieji savo šeimoms. Joms tie lapai sunku bus skaityti.

Sunkiai kaikam versis ir tie puslapiai, kur autorius aprašo savo draugų nuotaikas, pokalbius, parodo jų nusistatymą ir dvasią, kaip ją kacetas veikė. Kas juos anksčiau pažino, turės pripažinti autoriaus didelį pastabumą, o kartu ir tą tiesą, kad subrendęs žmogus nedaug pakinta ir sunkiausiose gyvenimo sąlygose. O nacių kacetas buvo ne tik sunkus ir žiaurus, bet daugumai — atverti vartai į anapus.

Autorius yra stovėjęs viena koja anapus tų mirties vartų, o buvo toks ramus ir apdairus, kad išsaugojo daug savo pastabų, telkė į krūvą patenkančius jam dokumentus bei laiškus, ir dabar tai visa knygoje randame. Tuo ji gyva darosi ir įdomi, ir dar lengvai paskaitoma: tekstas teka neužkliūdamas, daug kur dialoginis, paįvairintas iliustracijų, piešinių, kacetinės poezijos, laiškų ištraukų ir dokumentų.

(Stasys Yla. **ŽMONĖS IR ŽVĖRYS DIEVŲ MIŠKE.** Kaceto pergyvenimai. Viršelis ir titulinis lapas dail. P. Osmolskio. Skyrių pradžios piešiniai kacetininko A. Kantvilo. Stutthofo planas kacetininko dipl. inž. P. Naručio. Stutthofo nuotraukos, rastos po karo stovyklos komendantūroje, perspaustos iš leidinio "German crimes in Poland", Vol. II, Warsaw, 1947. Spauda N. Pr. Seserų spaustuvės, Putnam, Conn. Išleista 1951 m. 558 psl.) **S.**

Aloyzas Baronas DEBESYS PLAUKIA PAŽEMIU. Išleido Anatolijus Kairys Chicagoje 1951 m., 224 psl., $2.50.

Tais pačiais metais jau ir antra jauno autoriaus beletristikos knyga— didelės apimties ir sklidina tūrio. Giedra Lietuvoje, raudonoji audra, rudasis antraktas, Didžiojo Reicho susitraukimas, naujosios Europos griuvėsiai — visa tai ne chronologiškai, bet kryžmai ir grįžtamai plaukia per petitu prikimštus knygos lapus. Ir, kaip lyrikos knyga, su kiekvienu gabalu tave permeta į kitą nuotaiką, kiekvienas pasakojimas tau užkrauna naują filosofijos "sistemą".

Veikalą neša ant pečių trys draugai, statybos studentai: Kazys Petrulis, Algis Balčius ir Vytas Balėnas. Pasakojimas vyksta sugriautos Vokietijos fone, pro greitojo traukinio langą rodančiame fatališkus teorijų rezultatus. "Velniam visa statyti, jei griauname", samprotauja Balėnas, pasiryžęs baigti su statybinėm studijom. Miestus, anot jo, sugriovė ne bombos, bet teorija, mintis. Mintis, kad tu teisingai galvoji, o tą, "kuris kitaip galvoja, reikia užmušti, nes jo negalima įtikinti" (11 p.). Griauna ne tik puolimas, bet ir gynimas, "nes jie abu neapykanta". Ir taip Balėnas nepajėgia aptarti, kada iš tikrųjų galima gintis, "nes nerandu atvejo, kada gynimasis būtų laisvas nuo neapykantos, gi ši vistiek yra pasiutusi blogybė" (12 p.). Jam atrodo, kad iš viso galimas tik pasyvus pasipriešinimas.

Petrulis, buvęs mūsų kariuomenės karininkas, atsako jam, jog pasyvus pasipriešinimas irgi muša žmones. Šią tezę paliudija jo paties išgyvenimas pirmosios okupacijos metu. Suimtas jis svarstė: pasiduoti likimui ar pabėgti. Pagaliau nutarė pabėgti, t. y. pasyviai pasipriešinti. O paskui sužinojo, kad tas jo pasipriešinimas užmušė žmogų: sužaudytas žioplas sargybinis, leidęs karininkui pro išvietės langelį pabėgti. Ir kur dabar teisybė: "Užmušinėjau žmones, ir gaunu išrišimą iš visų valdžių . . . O kai kada man prisimena tie žmonės ir tiesia jie į mane rankas" (13 p.). Todėl tam karininkui atrodo tikras kelias — savanoriškas sutikimas su likimu.

Jo bendrakeleivis Algis Balčius, kad ir nekarininkas, karingai puola tą pasyvistą, sakydamas: "Kur tu rasi kvailį, kad nesigintų? Pasyvumas — nusikaltimas... Mušk, trauk, skandink, lipk ir plėšk" (35 p.) Toliau jis tvirtina, kad ne tik kova žudo: žudo ir meilė. Ir jis atidengia vieną savo vaikystės paveikslą, bene gražiausią ir šilčiausią visos knygos epizodą, stipriai psichologiškai nupieštą ir kraupiu tragizmu užbaigtą.

Ryškios ir išgyventos to paveikslo detalės, paveikslo, kurio autorius — 8 metų herojus, patsai pasakotojas. Štai pirmoji piemeniška meilė: "Mergina (reiškia, tarnaitė), kuri buvo labai graži ir kurią aš mylėjau ir tai buvo maža ir gera meilė, nes ji nebuvo abipusė, melžė karves..." (42 p.) Ir čia pat išvada, kodėl jis ir šiandien nevedęs. Toliau — kaimyno obuolių vogimas, nors ir tėvo sode tokių pat buvo: "Kai aš valgiau vogtus obuolius, jaučiau baimės skonį" (43 p.). O kai, prisigūžęs prie obels kamieno, išgirsta grįžtančio kumečio žodžius, jog jis savo darbdavio norą įvykdęs, vadinas, padegęs Balčių, — esame jau tragedijos viduryje, nors, kaip pasirodys, Balčiaus ūkio sudeginimas tai tik menka tos tragedijos dalelytė. Šiaipjau pats gaisras ūkininkui savaime nepalyginama tragedija, bet čia ji nublanksta prieš būsimą padegėjo psichologinę tragediją, kilsiančią dėl nukentėjusiojo tylėjimo. Pasakotojo tėvas savo santūrumu iškyla prieš mus kaip reto ryškumo ir psichologinio išbaigtumo mūsų ūkininko asmenybė.

Padegėjas Klinga, nepakėlęs dešimties metų tylėjimo, be to dar, ištikusioje žaibo nelaimėje patyręs nelauktą ir nesuinteresuotą kaimyno pasiaukojimą, pasikaria. Todėl Algis dabar ir daro nuoseklią išvadą, jog tylėjimas ir nekeršijimas yra blogas dalykas; "tik atviras smūgis yra garbės ir artimo meilės parodymas" (73 p.). O "tai nebūtų įvykę, jei būtų vykusi kova" (38 p.).

Čia autorius leidžia pasireikšti trečiajam draugui, Vytui Balėnui, kuris tvirtina: "Nemesk duona, kai tau meta akmeniu, ir nemesk akmeniu už akmenį, bet užsidenk" (77 p.). Tai savotiška izoliacionizmo teorija: ne pavandeniui ir ne prieš vandenį plaukti, bet išlipti ant kranto ir palaukti. Tą teoriją paremia pasakojimas apie dvasinį griuvimą bolševikmečiu, "kai Lietuvoj buvo netaikūs taikos metai".

Ir taip problema po problemos per visą knygą: sąžinė ir tiesa, skriauda ir meilė, pasigailėjimas ir neapykanta, teisė ir teisingumas. Aišku, "Debesys plaukia pažemiu" nėra filosofinis veikalas, bet tai nėra ir įprastinis romanas: charakterių, buities, nuotykių ar panašiai. Tai yra probleminis romanas. Neatidus skaitytojas, kuris pasitenkins vien beletristine dėstymo sritimi ir nebandys įvykius ar žmones surišti su keliamomis problemomis, autoriaus bus nesupratęs. Lygiai prašaus pro šalį ir tas, kuris mėgintų eiti į veikalą, taikydamas silogizmų metodą ar ieškodamas filosofinės sistemos. Baronas — rašytojas, taigi su Maceina nesivaržo.

Aloyzas Baronas

Patys tų problemų kėlėjai, studentai technikai, karo poveikyje virto pamanomais filosofais. Juos tokius padarė vertybių griuvimas, tiesų kaitaliojimasis, žodžiu, totališkai surizgęs karas. Pagal Vaižgantą, čia reikėtų pripažinti karui nuopelną..., nes gi ir vidutinis filosofas vertingesnis už gerą inžinierių.

Autoriaus rikiuojami studentai filosofai problemas kelia aštriai, reiškinius interpretuoja originaliai, įvykius vertina be gailesčio. Ar galima svetimą duoną padalyti? Žinoma, ne — atsakytų kiekvienas. Aišku, kad taip — žodžiu ir veiksmu įrodo Barono herojus, ir tai mažesnio kalibro, ūkininkas Petrėnas, "mobilizavęs" senio Povilo duoną.

Kaip idėjų, taip ir veikėjų knygoje paberta keistų ir įdomių. Bene originaliausias jų visų yra teismo sekretorius Juozas Augštys, savo filosofijomis nervinąs teisėją, stebinąs merginas, iššokstąs iš padorios aplinkos. Augštys kiekvienam randa kitokį ir apytinkamį žodį. Gražiai alaus padavėjai suka galvą teigdamas, jog kiti miršta du kartu, o jis pats mirsiąs tik kartą, todėl ir linksminasi "už tą Dievo dovaną". Kitai merginai (kuriai, ar tiksliau, kurios iš šalies pasigautam vaikui vėliau jis bando paaukoti savo pavardę) išreiškia pageidavimą, kad ji būtų alaus stiklinė, bet ji yra debesis... Visas Augščio epizodas, "Trečiasis taškas", toks turiningas, kad jis pats vienas sudarytų normalų romaną.

Kalbant apie kompoziciją, reikėtų iškelti porą pastabų. Autorius, pasižymįs stipria argumentacija, vienur kitur nepagaili tų argumentų viršaus uždėti. Taip atrodo, kad Klingai pasikarti nėra būtinas motyvas prisipažinimas prie kaltės ir paskui susigriebimas, pagalvojus, jog Balčių to tikrai nežinota. Arklio išgelbėjimo scena psichologiškai galėjo uždėti tašką tragedijai. Arba Augštys, artimo meilės dėlei paaukojęs Jievai savo pavardę ir toliau ieškodamas visų trijų geriausios sugyvenimo galimybės, tiksliau turėjo pasitraukti grynu psichologiniu motyvu, be pašalinės įtakos, t. y. bolševikų antplūdžio. Dabar psichologinė drama bandoma paryškinti atsitiktiniu aplinkos įvykiu, o tatai jau yra minusas.

Barono žodis taiklus, sakinys veržlus, visa kalba gaivališka. Bet ji griežtai skiriasi nuo Savickio arba Vaičiulaičio išdailinto sakinio, ištekintos kalbos: Baronas toks žalias, gyvas, netašytas. Rodos, pati poezija nežabota veržiasi pro jo sakinį.

"Žemė tyliai alsavo, kaip mieganti banda" (38 p.) (reiškia: buvo taika, ne karas).

"Skaitydavau knygas ar pradalges (= pjoviau), ar miego valandas" (50 p.).

"Buvo juoda tyla. Rodos, girdėti kabančiam paveiksle geriančių vandenį arklių prunkštimas" (190 p.).

Randame stiliškai ir išjieškotų vietų, pvz.:

— Matai, sprogsta beržai, — ir mostelėjo ranka į **jų baltą žygiavimą** pro klojimą (72 p.).

"Kai įėjome į žolėmis ir vašku kvepiančią seklyčią, pamačiau ant lentos Klingą. Jis (= lavonas) **buvo praėjęs pro policiją ir gydytoją ir** dabar ilsėjosi ant lentos truputį prasižiojęs" (68 p.).

Specialiai priekabių norint, galima tuose autoriaus jieškojimuose aptikti ir vieną kitą netikslumą, pvz.:

"Vienam labai artimam žaibo **susimąstyme** (= staigumas, trenkimas!) aš pamačiau..." (52 p.)

"Ir gailesys jos ir savo laimės uždeda rankas ant Augščio pečių (suprask: Augštys pasigaili merginos)" (150 p.).

"Ne vienas toks atsitikimas galėjo būti jų pasiutusiam vergo kelyj po šaltos žiemos dangaus žvaigždžių spindėjimu", 10 (perdaug prikrauta pažymių).

Vengiant šabloninio nusakymo, kartais sudaromas abejotinos vertės pakaitalas. Pvz., kad ir žodis "stovi" nevisai jaukiai jaučiasi tokiuose Barono posakiuose: viltis stovi, ruduo stovi, karštis stovi, laimė stovi.

"Aukso minčių" rankiotojai gali čia jų prisirinkti kiekviename puslapyje: „Gali padėti išmokėt skolas, verkt ir juoktis, bet kentėti ne" (182 p.). "Geras mažai skiriasi nuo kvailio. Tik kvailio visi bijo, o gero ne" (183 p.). "Miegoti, valgyti ir mirti— įprasta" (184).

Ak, normaliomis sąlygomis apie "Debesys plaukia pažemiu" reikėtų rašyti ne recenziją, bet straipsnį, o to straipsnio vardas būtų žaltvykslė. Mūsų prozos liūne išniro žaltvykslė. Nuostabiai gyva, viliojanti ir žavinga tame mūsų patamsyje toji klaidžiojanti šviesėlė. Ir taip, rodos, ramu uždengti 1951 metus su ta didžia naujiena.

Ben. Babrauskas

LIETUVOS ŪKIO ATSTATYMO STUDIJŲ KOMISIJOS DARBAI

Šis rotatorium spausdintas leidinys pasirodė 1951 metų vasario mėnesyje Bostone. Leidėjas yra Lietuvos Ūkio Atstatymo Studijų Komisijos Prezidiumas, redaktorius — Juozas Audėnas.

Šis pirmas Lietuvos Ūkio Atstatymo Studijų Komisijos Darbų sąsiuvinis parodo, kad dar yra idealistų, kurie, nežiūrint didžiausių sunkumų, imasi taip svarbaus ir taip labai naudingo darbo.

Šio leidinio turinį sudaro: L. U. A. S. K. Prezidiumo pratarmė, inž. Pr. Drąsučio studija apie Lietuvos Elektros Ūkį, prof. J. Kaminsko straipsnis, raginantis darbo nenutraukti, inž. J. Dačinsko straipsnis, pavadintas: L. Ū. A. Studijų komisija ir jos uždaviniai. Gale pranešimai.

Pratarmėje pasakyta: "Lietuvos Ūkio Atstatymo Studijų Komisija šiuo leidiniu pradeda spausdinti Krašto atstatymo reikalais paruoštus darbus. Tas studijas tektų laikyti Planavimo Komisijos pradėto darbo tąsa. Pl. K-jos išleistoji knyga "Išlaisvintos Lietuvos Ūkis" talpina programinę medžiagą. Ten paskelbtos gairės ir programos yra kolektyvinio darbo vaisius. Kolektyvinis Lietuvos Ūkio atstatymo reikalų nagrinėjimas buvo lengviau įmanomas Vokietijoje. Emigracija mūsų bendradarbius išsklaidė po visą pasaulį, tad šiuo metu kolektyvinis darbas sunkėja, nes dėl didelių atstumų į posėdžius ar konferencijas neįmanoma sukviesti didesnio bendradarbių skaičiaus. Atstatymo klausimais paruoštų darbų aptarimas platesniu mastu tėra įmanomas tik spaudos pagalba. Tais samprotavimais remdamosi Studijų Komisija ryžosi leisti savo leidinį, nors ir ribotame kiekyje, ir tuo tarpu jį spausdina rotatoriumi, bet ji mano, kad ir šiuo būdu tas darbas atliks savo uždavinius:

1) įvairiais ūkio klausimais bendradarbių paruošta vertinga medžiaga ir iškeltos naujos mintys neliks gulėti autoriaus ir komisijos stalčiuose, bet bus plačiau paskleistos tais klausimais besidominčiai visuomenei;

2) atskirų asmenų paruoštas ir viešai paskelbtas studijas specialistai galės nuodugniau aptarti, papildyti, o reikalui esant ir pakeisti;

3) Komisija tikisi, kad šie leidiniai paskatins bendradarbius baigti pradėtus darbus ir juos įgalins savo studijas paskelbti spaudoje; savo ruožtu tie leidiniai sužadins didesnį lietuvių visuomenės susidomėjimą krašto atstatymo reikalais;

4) tie leidiniai duos vertingos medžiagos ne tik Lietuvos ūkio atstatymo plano sudarymui, bet bus naudinga informacija ir mūsų politinėje kovoje." (Psl. 3—4).

Dipl. inž. Prano Drąsučio studija apie Lietuvos elektros ūkį yra paruošta kruopščiai. Tvirtinimus pailiustruoja diagramos, lentelės, statistikos, žemėlapiai. Autorius, pateikęs apžvalgą apie buvusį elektros ūkį Lietuvoje ir aptaręs trumpai galimybes jam vystytis išlaisvintoje Lietuvoje, siūlo eiti šitokiu keliu: "Pradžioje vandens elektrinės statomos tiktai ant mažesnių upių, labiau derinantis prie pradinio mažo elektros pareikalavimo, tiktai Kaunui aprūpinti statoma didesnė vandens elektrinė ant Neries ties Jonava ar tie Kaunu, ir Vilniui aprūpinti statoma didesnė vandens elektrinė ant Neries arti Vilniaus. Kitos stambesnės vandens elektrinės ant Nemuno ir Neries statomos vėliau, atsiradus pakankamam elektros pareikalavimui, kai pirmoj eilėj pastatytos jau bus pilnai išnaudojamos ir pribręs reikalas statyti aukštojo įtempimo transporto tinklą, pagal pagrindinį "Lietuvos Energijos Komiteto" sudarytą elektrifikacijos planą". (Psl. 25). Toliau autorius kalba atskirai apie krašto elektrifikacijos vykdymo organizaciją, personalą, projektus, įrengimus ir medžiagas, lėšas ir įstatymus.

Prof. Kaminskas savo rašinyj ragina visus bendradarbius nekreipti dėmesio į skeptikus ir tuos, kurie su pašaipa žiūri į šį darbą, primindamas reikalą ruoštis ateičiai.

Ir šiuo leidiniu reikia tik pasidžiaugti ir palinkėti ištvermės taip sunkiame darbe.

Kun. Kazys Mažutis

"EGLUTĖS" VIENERIŲ METŲ KOMPLEKTĄ PAVARČIUS

Kai Lietuvoje turėjome bent keletą laikraščių vaikams, dabar, turbūt, visame pasaulyje teturime tik vieną "Eglutę", kuri su viltimis žengia į trečiuosius metus. Jos reikšmė yra didelė. Per ją mūsų mažieji susipažįsta su savo tautos istorija, jos rūpesčiais, didžiosim asmenybėm. Kartu ji įpratina gimtoj kalboj skaityti, ugdo knygos meilę ir kartu gina nuo svetimos lektūros, kuri kartais yra net kenksminga.

Ir šių metų "Eglutė", gabiam pedagogui Pr. Naujokaičiui redaguojant, pateisino save. Ji ne tik davė vaikams gražios skaitymo medžiagos, bet kartu atžymėjo didžiąsias šių metų sukaktis, prisiderindama prie jaunųjų pasaulio. Reikia džiaugtis ir tais skyriais, kuriuose supažindinama su mūsų kraštu, jo istorija ir praplečiamas gamtos mokslų akiratis. Šituose skyriuose mūsų jaunimas randa tai, ką seniau gaudavo iš lietuviškos mokyklos. Reikia atžymėti ir "Atžalėlių" skyrių, kur telkiami patys pirmieji plunksnos bandymai. Redaktorius tikrai paskatins jaunuosius ir sugebės juos ugdyti rimtesniems plunksnos darbams.

Visus numerius sumaniai puošia dail. Osmolskis. Jo piešinys yra paprastas, vaikams suprantamas ir kartu nuotaikingas. Kitos klišės, nors ir suskolintos iš kitur ir vyresniesiems daug kur matytos, parinktos įvairiai ir skoningai. Iliustravimas senaisiais dailininkų kūriniais, fotografijomis šiuo atveju yra būtinas, nes jaunimas per jas susipažįsta su praeitimi.

Ko reiktų pageidauti, "Eglutei" žengiant į trečius metus? Iki šiol redaktorius tame pačiame numeryje net keliose vietose dėdavo to paties autoriaus kūrinius, ypač eilėraščius. Gal reiktų paieškoti daugiau bendradarbių ir išvengti to paties autoriaus padalinimo per kelias vietas. Būtų

MENAS

ANASTAZIJOS TAMOŠAITIENĖS AUDINIAI

Anastazija Tamošaitienė savo audiniais yra atsirėmusi į ilgų tradicijų liaudies meną. Iš jo, lyg iš versmės, ji gaivinasi ir reiškiasi savita kūryba. Liaudies meną, ypač audinius, ji pažįsta labai gerai (parašė keturias knygas apie lietuvių audimą). Čia nepamirštinas ir jos vyras dail. A. Tamošaitis, taip pat didelis liaudies meno žinovas, jos nuolatinis patarėjas (išleidęs keletą tomų "Sodžiaus meno"). Iš kitos pusės dailininkė A. Tamošaitienė turi ir platų meninį išsilavinimą. Į savo kūrybą ji įlieja ir paskutinius meno laimėjimus.

Kaip audėja dailininkė, A. Tamošaitienė reiškiasi plačia skale: tautiniai drabužiai, juostos, pirštinės, kilimai ir t. t. Ši pastaroji šaka (kilimai), kur ji gali išsitiesti plačiau su savo fantazija, dailininkės labiau mėgstama.

Kurdama priejuosčių, juostų, pirštinių ar kitų audinių raštus, ji stovėjo prieš ilgą tradiciją, gerai buvo išstudijavusi šimtus gražiausių pavyzdžių. Tačiau ausdama kilimą, ji neturėjo nieko iš praeities. Visuose smulkiuose audiniuose, pasinaudodama liaudies ornamentikos motyvais, ji nepasiliko paprasta kopijuotoja. Jos dailininkės siela ir čia skleidėsi kūryba. Ji stilizuoja ornamentus ir siekia didesnio dekoratyvinio įspūdžio, juos padidina, išryškina. Pačioje spalvoje suranda daugiau žaismo ir deriny daugiau įvairumo.

Dailininkės fantazija ir meninis pajėgumas prasiskleidžia kilime, kurį ji su dideliu darbštumu ir kantrumu puoselėja. Sveikintini ir jos užsimojimai ir drąsa sukurti lietuvišką kilimą.

Šia proga verta prisiminti keliais bruožais ir kilimų istoriją Lietuvoje. Jie yra atkeliavę iš tolimų rytų. Pats žodis "kilimas" yra persiškos kilmės. Kilimų prekyboje šis vardas taikomas tik vienai rūšiai, vadinamai "karamani", kurios abi pusės yra vienodos. Mūsų tarmės pažįsta ir kitą žodį — divonas. Šio žodžio kilmė turkiška, per arabus patekusi į Europą. Lietuvoje irgi kai kur "kilimais" vadinami pailgi, abiejų vienodų pusių kilimai (technika austinė ir pintinė), o "kaurais" vadinami kvadratiniai, vienos pusės kilimai (megztinės technikos). Paprastai šių rūšių žmonės neskiria ir vadina juos bendru kilimų vardu.

Apie senuosius mūsų kilimus neturime jokių žinių, jokių išlikusių pavyzdžių. Sutinkame tik kitų tautų inventorių sąrašuose. XVII a. Ukrainos dvaruose dažnai minimas "lietuviškasis kilimas". Yra žinių, kad jie pasiekdavo net Vengriją. Nieko negalime pasakyti apie jų ornamentus, ar jie buvo liaudies mėgstami ar iš V. Europos atėję tos rūšies pavyzdžiai. Jau XVIII a. Lietuvoje atsirado mada kilimais iškloti dvarus. Gal tas ir paskatino išvystyti kilimą. Iš istorijos žinome, kad Čartorickiai, Sapiegos Ružanoje, Pšezdzieckiai Postavuose buvo įsitaisę "audimo fabrikus". (Radvilai turėjo gobelenų dirbtuvę. Jos pavyzdžių yra išlikę). Visus šiuos senuosius kilimus sunaikino laikas. Jų ornamentika greičiausiai bus perkelta į kitus audinius, ypač į priejuostes.

A. Tamošaitienė šia prasme ir yra lietuviškojo kilimo pionierė. Neturėdama pavyzdžių, ji pasinaudojo bendromis liaudies meno studijomis, pasirinko būdingesnius ornamentus ir juos pamėgino sukomponuoti kilime. Šalia to, ji reiškėsi ir kaip savarankiška dailininkė, stengdamasi kilime išlaikyti lietuviškąją liaudies meno nuotaiką.

Iš padarytų pavyzdžių, kaip matosi, dailininkė labiau mėgsta ant sienų kabinamuosius kilimus, o ne tiesiamuosius. Ant grindų tiesiamieji kilimai slopina dekoratyvinį momentą ir neleidžia pilnai žaisti spalvom. Šituose kilimuose ji daugiausia ir naudojasi augmenijos ornamentais (tulpės iš priejuostės), kai kur įveda ir geometrinius (lovatiesių) ornamentus. Paskutiniu laiku šitoje rūšyje ji sustiprino augmenijos motyvus, kurie kai kur primena skrynios raštus.

Sieniniams kilimams A. Tamošaitienė pajieškojo tematikos. Ji čia vaizduoja Joninių naktį, tėviškės laukus, pjūtį, šokius, Lietuvą, Baltijos jūrą, laivą ir t. t. Paskutiniu laiku išaudė "Kalėdos Kanadoje" ir Mindaugo krikšto sukakčiai "Karalienės Mortos krikštas". Jau pati tematika suponuoja, kad dailininkė pasaulį supranta simboliškai. Šis jos pasaulis atrodo išaugęs iš pasakų, legendų, atmieštas lengva melancholija. Šią nuotaiką ji pasisėmė iš lietuviškos liaudies meno dvasios ir papildė savo fantazija. Iš liaudies meno ji ir sudarė savo vidinio ir išorinio pasaulio sintezę.

Išraišką audime jau daug nulemia pati technika, kuri neleidžia nukrypti į detales ar linijų niuansus. Ji ir išauga visu savo dailininkės charakteriu dekoratyviniame traktavime. Aukštų aukštais sustatytos figūros, medžiai, kryžiai nesilaiko jokios proporcijos, perspektyvos, bet žiūrovą veikia kaip dekoratyvinės "dėmės". Tačiau viską apjungia bendra nuotaika ir harmonija. Spalvose ji tęsia nusistovėjusią liaudies meno tradiciją — gausų margumą ir subtilumą.

Savo kūrybos kelyje A. Tamošaitienė vis dar jieško ko nors naujo. Kiekvienas kilimas atneša platesnius jos pasaulius ir naujus spalvų derinius. Kaip jai pasiseks dar labiau ištobulinti lietuviškąjį stilių, parodys ateitis. Savo darbo entuziazmu ji prisidėjo prie lietuviškųjų audinių išpopuliarinimo. Jos išauklėtos ir paskatintos naujos audėjos menininkės, įsijungusios į šį darbą, ras dar plačią dirvą.

*

Anastazija Tamošaitienė gimė 1910 m. Vainute. 1931 m. baigė Kauno Dailės Mokyklą. Studijavo kilimų ir gobelenų meną Švedijoje ir Austrijoje. 1939 m. vadovavo Vilniaus "Marginiams". Nuo 1940 m. iki

---

labai gera, kad skaitymo medžiaga būtų kuo labiau surišta su mūsų kraštu, jo geografija ar istorija. Daugiau vietos turėtų rasti legendos, pasakojimai apie senas pilis, mūsų miestus.

Dabar sunku rasti bendradarbių, ypač iš jaunimo tarpo. Tačiau ir seniau vaikų laikraščius beveik ištisai prirašydavo vyresnieji. Ir šiuo metu reiktų kuo daugiau sutelkti įvairių sričių bendradarbių, kuriems "Eglutė" rūpėtų, ir taip pat skatinti pačius jaunuosius rašyti. Linkime, kad "Eglutė" pasiektų visas lietuviškas šeimas, kad ten užpildytų spragas, kurios susidaro, neturint lietuviškos mokyklos, ir neštų vaikams džiaugsmą bei paguodą. **P. J.**

VISUOMENINIS GYVENIMAS

KELIAS Į SOCIALINĖS PROBLEMOS SPRENDIMĄ

Socialinio klausimo sprendimas yra viena iš jautriausių mūsų šimtmečio problemų, gi socialinio teisingumo įgyvendinimas išspręstų ir visą eilę kitų svarbių problemų, esmingai priklausančių nuo valstybės piliečių ir visuomenės gerbūvio. Štai kodėl socialinis teisingumas tapo mūsų dienomis labiausiai nagrinėjamu klausimu.

Problemos priežastys ir apimtis

Tikroji problemos priežastis yra socialinio teisingumo trūkumas, charakteringas visiems laikams. Greitai didėjęs gyventojų skaičius ir sunkiosios pramonės susikūrimas 18—19 šimtmečių bėgyje ypatingai padidino beturčių nuošimtį ir pavertė darbininkiją mašinų vergais, o kapitalo akumuliacija pastoviai krypo į vis mažesnį žmonių skaičių konkurencijos dėka. Prie šių priežasčių iš esmės dar prisideda moralės kritimas, susijęs su krikščioniškosios meilės gesimu. To pasėkoje susidarė milžiniška "posūnių" klasė, kuria nedaug kas rūpinosi; priešingai, egoizmo vedami turtingieji stengėsi vien juos panaudoti ir išnaudoti. Didžturčių ir valdančiųjų klasė dar daugelyje valstybių naudojosi viduramžio privilegijomis, kurios išsiliko iki mūsų šimtmečio, neatsižvelgiant į radikalų ūkio bei socialinės santvarkos pasikeitimą.

Šių faktorių pasėkoje, socialinio teisingumo problema, nors ir būdama įvairiems kraštams labai skirtinga, apima visą pasaulį; kur tik baltosios rasės atstovai įkėlė koją, ten atsirado ir jinai; o jos sprendimo sunkumas mūsų laikais glūdi ir tame, kad dėl technikos ir pramonės nuolatinės pažangos nėra įmanoma socialinė stabilizacija, kuri reikalinga ilgalaikiam šios problemos sprendimui.

Sprendimo bandymai

Kaip tik XIX amžiaus viduryje marksizmas davė pirmąjį kategorinį Naujųjų Amžių atsakymą į socialinio klausimo sprendimą **bendros nuosavybės** pagrindu. (Šis atsakymas ir jo praktika yra mums palyginamai perdaug gerai pažįstami, kad reikėtų juos svarstyti).

XIX amžiaus pabaigoje (1891 m.) popiežiaus Leono XIII enciklika **"Rerum Novarum"** davė esminius pagrindus socialinės tvarkos įgyvendinimui. Jos pradžioje pasmerkiamas socialistinis sprendimas ir įrodomas marksizmo neteisingumas, panaikinant asmeninę nuosavybę ir vedant prie naujo vergijos įsigalėjimo. Iš tiesų, jei iš žmogaus viskas atimama, tai tuo pačiu jam išplėšiama ir laisvė, nes jis neturi kur ir kaip jos panaudoti: laisvei taip pat reikia dirvos... bent ekonominio minimumo savarankumui palaikyti.

Krikščioniškieji socialinio teisingumo principai

"Rerum Novarum" reikalauja lygiateisiškumo visoms klasėms. Tai reiškia bet kokių privilegijų panaikinimą. Ji sako, kad valstybės uždavinys yra siekti bendro visų piliečių gerbūvio, teisingesnio turtų padalinimo ir šventadienių bei atostogų, o taip pat ribotų darbo valandų apsaugojimo (§§ 48-60). Iškeliamas krikščionių darbininkų profesinių sąjungų steigimo reikalas (§ 77).

Bažnyčia pažada bendradarbiavimą socialinio klausimo sprendime, ypatingai per krikščioniškosios meilės, kaip visų dorybių karalienės, propagavimą.

Tvirtinama, kad tik religija gali šią blogybę (t. y. socialinį neteisingumą), kartu su jo šaknimis išrauti, ir tas priklauso nuo **moralės atnaujinimo krikščioniškoje dvasioje.** Jei tas neįvyks, visos kitos, nors ir daug žadančios, žmogiškojo gudrumo priemonės mažai padės kelyje į gerovę ir išsigelbėjimą.

Sekantis didelis Katalikų Bažnyčios įnašas yra popiežiaus Pijaus XI enciklika apie visuomeninę santvarką, pavadinta **"Quadragesimo Anno"** (1931 m.). Joje išdėstoma tas didelis "Rerum Novarum" sėkmingumas bei reikšmė ir sakoma, kad "R. N." yra krikščioniškųjų socialinių pastangų "Magna Charta", o "Quadragesimo Anno" tėra jos išaiškinimas ir papildymas. Čia teigiama, kad proletariatas turi teisę į turtą ir nuosavybę, ir kad atlyginimas už darbą turi sudaryti tam pagrindą (§ 63). Vėl tvirtinama, kad žemės gėrybės yra neteisingai padalintos tarp mažo didžturčių skaičiaus ir nepaprastos beturčių eibės. Reikalaujama naujo žemės gėrybių padalinimo pagal gerbūvio arba socialinio teisingumo normas (§ 58).

Pasmerkiama kapitalistinė ūkio sistema ne jos esmėje, bet jeigu ji nusižengia teisingumo normoms ir išnaudoja dirbančiuosius, neatsižvelgdama į žmogaus garbę, į socialinį ūkio charakterį ir į bendrą gerbūvį.

Atsižvelgiant į socialistinį-marksistinį susiskaldymą (kurio dar nebuvo Leono XIII laikais), pasmerkiamas komunizmas dėl jo bedievybės, socializmas gi — atmetamas.

Teisingi reikalavimai ir siekimai socialinėje srityje neturi nieko, kas prieštarautų krikščioniškajai teisybei, ir jie visiškai nėra socialistiški. Todėl, kas ieško socialinės teisybės, neturi jokio pagrindo prisidėti prie socializmo (§ 115). Krikščionybė gi ir socializmas yra nesuderinami dėl skirtingų pažiūrų į žmogų, visuomenę, į ūkį, auklėjimą, valstybę ir t. t. Dėl to geras katalikas niekuomet negali būti socialistas (§§ 117-123).

Smerkiami ir katalikai, kurie išnaudoja dirbančiuosius, siekdami pelno ir užmiršdami meilės ir teisingumo įstatymus. (§ 125). Reikalaujama ekonominio gyvenimo sukrikščioninimo. (§§ 136-138). Kova dėl socialinės gerovės turi vykti Bažnyčios vadovybėje, todėl kreipiamasi dėl pastangų vieningumo ir dėl vienybės (§ 147).

Tokios yra pagrindinės Katalikų Bažnyčios mintys socialinio klausimo sprendime (teisingiau — dalis jų; tik pačių enciklikų studijavimas atidengs jų visumą). Tolimesnės Katalikų Bažnyčios pastangos randamos popiežiaus Pijaus XI enciklikoje "Divini Redemptoris", paskelbtoj 1937 m. Jos pagrindinė idėja: prieš ateistinį komunizmą ir už socialinį teisingumą bei meilę. Galop Pijaus XII didžiosios prakalbos apie naują socialinę tvarką, pasakytos 1942

1942 m. mokė audimo technikos Kauno Pritaikomosios Dailės Institute, nuo 1946 m. iki išvykimo į Kanadą, iki 1948 m. buvo instruktorė Pritaikomojo Meno Mokykloje Freiburge. Savo darbų pirmą parodą surengė 1935 m. Kaune. 1937 m. dalyvavo Tarptautinėje parodoje Paryžiuje, 1938 m. Berlyne, 1939 m. New Yorke. Visose parodose už savo meniškus darbus yra gavusi atsižymėjimų ženklų ir medalių. Šiuo metu gyvena Kanadoje ir dirba lietuvių audinių dailės srityje. **P. Jurkus**

ir 1944 m. Kalėdose, ryškiai papildo Katalikų Bažnyčios kovą už teisingą socialinę santvarką.

Konkrečių priemonių reikalingumas

Socialinės santvarkos principai, pateikiami "R. N." ir "Q. A.", yra vienprasmiški ir aiškūs ir pakankamai išsamūs, taip kad jų pažinimas sudaro tvirtą pagrindą socialinio klausimo svarstymui ir sprendimui.

Tačiau šalia principų yra visuomet **būtinas** konkrečių priemonių svarstymas, norint pereiti prie socialinio teisingumo įgyvendinimo. Vienok čia, dėl galimų konkrečių priemonių gausumo, jų įvairumo, ekonominių ir socialinių sistemų prieštaravimo, praktiškų normų nustatymo, o taip pat dėl paties vykdymo tempo patenkama į nuomonių skirtumus ir tuo pačiu besiplečiančius sunkumus, juos įgyvendinant. Kaip tik čia yra tas tikrasis labirintas, kuris yra neaplenkiamas tiek atskiram žmogui, tiek partijai, tiek ir bet kokiai vyriausybei, kaip kad ir pačiai Bažnyčiai. Katalikų Bažnyčia negali nustatyti visai konkrečių normų dėl nepaprasto šios problemos įvairumo ir skirtingumo kiekvienoje šalyje, net ir tos pačios valstybės viduje.

Dvi sprendimo sritys

Savo praktiška plotme šis klausimas atsistoja prieš akis 1) kaip **žemės ūkio** (nuosavybės) ir 2) kaip **pramonės** (bei prekybos) klausimas. Kita kas, kaip socialinis draudimas, tinkama mokesčių sistema yra svarbūs, bet jau antraeiliai uždaviniai.

Žemės ūkio klausimas yra lengvoji šios problemos fazė, ir naujas žemės padalinimas yra techniškai įmanomas kiekvienoje šalyje, atsižvelgiant į visų žemės ūkyje gyvenančių gerbūvį. Pavyzdys—Lietuva, kur žemės ūkyje gyvenančių reforma buvo esminis veiksnys į visokeriopą pažangą ir gerbūvį.

Tačiau pramonės ir prekybos susocialinimas bendrai gerovei yra labai painus uždavinys, ypač atmetant jau iš praktikos pažįstamas kapitalistinę ir socialistinę sistemas. Čia "naujas padalinimas" kaip ir neįmanomas, nors klausimo sprendėjas yra aiškus: vyriausybė arba dar konkrečiau — partijos. Didinant valstybės iniciatyvą ir kontrolę, žengiama prie planuoto ūkio ir tuo pačiu socializmo link. Planuotas ūkis pakerta privatinę iniciatyvą, kuri labai reikšminga bet kokiai pažangai. Be to, šio klausimo sprendimui turi didžiulės įtakos tarptautinė padėtis. Sakysime, uždraudus Lietuvoje didesnę nuosavybę ar kapitalą, lietuviai pradės krauti savo turtus užsienyje, darydami šaliai nuostolių . . .

Sugestijos

Šiuo metu konkrečių priemonių nagrinėjimas Lietuvos mastu yra sunkus ir naujos socialinės santvarkos paruošimas mūsų tėvynės ateičiai vargu ar neš kada nors reikiamų vaisių, kai sunku nujausti, ką ten rasime. Ir vistik tai lieka būtinu dalyku, nes Tėvynei išsilaisvinus, pirmasis klausimų kompleksas bus socialinės tvarkos atkūrimas. Siūlytinas tokios palyginamai konkrečios problemos nagrinėjimas: **Kaip geriausiai atitaisyti bolševikų padarytą socialinę neteisybę Lietuvoje?** Gyvenant Amerikoje yra taip pat aktualus reikalas nagrinėti, **kokios priemonės yra tikslingos kovai už socialinį teisingumą JAV?** Tas pačias priemones bus galima vienaip ar kitaip pritaikyti ir Lietuvoje.

Kai mūsų dienomis pasaulio gyventojų daugumas nesilaiko krikščioniškosios meilės ir teisingumo dėsnių, t. y. katalikiškosios etikos bei moralės, ir patys savo perteklių neatiduoda artimui, kuriam jų trūksta, visos tos gėrybės turėtų būti iš jo paimtos ir atiduotos tiems, kurie taip pat turi teisę tuo naudotis . . . Tikslas **įgyvendinti socialinį teisingumą** turi būti ne vien pasaulio gerbūvio simbolis, bet ir **jo tikrovė.**

Į klausimą, kas turi dalyvauti socialinio klausimo sprendime, atsakymas yra aiškus: **kiekvienas,** kuris gali daryti socialinį neteisingumą ar teisingumą. Tai reiškia, ne vien Bažnyčia ar valstybė, unijos ar partijos, bet ir kiekvienas žmogus.

Bendrai paėmus, šios problemos gvildenimas pradėtas pavėluotai, todėl nežiūrint paskutiniųjų dešimtmečių pastangų, pažvelgę į valstybes, kurių gyventojų daugumą sudaro katalikai (pav., Pietų Amerikos valstybės, Ispanija, Italija . . .), mes matome, kad socialinės santvarkos atžvilgiu jos yra daugiau atsilikusios už protestantiškąsias šalis. Tai dar vienas motyvas, kad nepakanka tik svarstyti šį klausimą, bet būtina ir ieškoti konkrečių sprendimo formų, nes **jos lemia iš esmės.** Reikia naujų ekonominio gyvenimo principų, naujos vidurio sintezės tarp socializmo ir kapitalizmo kraštutinumų, kitais žodžiais: sintezės tarp planuoto ūkio ir liberalizmo, kad ji palengvintų didžiosios žmonijos dalies sunkią šios dienos naštą . . .

Todėl kiekvieno pareiga prisidėti prie tos didžiulės, milijonams žmonių daromos skriaudos atitaisymo, visų pirma patiems vykdant socialinio teisingumo principus, aiškiai išdėstytus "Rerum Novarum" ir "Quodragesimo Anno" enciklikose, toliau — pasiruošiant socialinio ir ekonominio atkūrimo darbams Lietuvoje, ir dalyvaujant socialinio teisingumo pastangose JAV; ir reikia tikėtis, kad **šioji kova,** laikui bėgant, **duos pagrindą socialinės gerovės kilimui ir krikščioniškosios moralės atgimimui.**

J. Pikūnas

EUROPINIO SĄJŪDŽIO KONFERENCIJA

Londone sausio 21-24 d. d. įvyko Europinio Sąjūdžio Konferencija, kurioje dalyvavo laisvųjų ir pavergtųjų kraštų atstovai, partijų lyderiai, parlamentarai. Lietuvą atstovavo Lietuvių Tautinio Sąjūdžio paskirti: nuolatiniais nariais — dr. S. Bačkis, B. Balutis, M. Brakas; stebėtojais — V. Sidzikauskas, nuvykęs iš New Yorko, dr. P. Karvelis, V. Balickas, prof. J. Baltrušaitis, plk. Lanskaronskis, Bajorinas, Varkala, O. Prapuolenytė. Konferencijoje buvo svarstoma esamoji pavergtuose kraštuose padėtis politinėje, ekonominėje, socialinėje srityje. Buvo priimtos gairės, kaip po šių kraštų išlaisvinimo reikės tuos kraštus tvarkyti ir atstatyti komunistinio režimo suardytą gyvenimą.

Laisvųjų kraštų iniciatyva buvo priimta nutarimai, kuriuose sakoma, kad, Sąjungininkų kariuomenei išlaisvinus Vakarų pavergtus kraštus, Centro ir Rytų Europoje pasiliko okupantai. Ten nėra nei individualinės nei tautinės laisvės, visos dvasinės, moralinės vertybės naikinamos. Nutarimuose primenama, kad visos Europos tautos siekia tikros ir realios laisvės pavergtoms tautoms. Visos tautos pareiškė, kad tikroji taika nėra suderinama su dabartiniu Europos padalinimu. Tikra taika bus, kai pavergti kraštai atgaus laisvę ir nepriklausomybę.

PATAISOS

"Aidų" nr. 1. Jono Kario-Karecko straipsnyje "Lietuvos valiuta amžių bėgyje" reikia padaryti šias esmines pataisas: psl. 20 — antroj eilutėj kairėje, vietoje "9,390" turi būti "0,390"; psl. 21 — virš. 17-tos eil. dešinėje turi būti sakinys: "(Vėliau kaldino auksines monetas ir Step. Batoras, Zygimantas III, bei Jonas Kazimieras)"; psl. 22, — Step. Batoro monetų pavyzdžiai ne "(20-29)", bet "(26-29)"; psl. 24 — lentelėje, Zyg. Augusto **Obolis** turi šiuos svorius: 0,317; 0,035; 110, gi **Dinaras**—0,317; 0,070; 220.

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis • Meninė priežiūra — Telesforas Valius
Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Redakcijos adresas: Ant. Vaičiulaitis, 85-64 144th St., Jamaica 2, N. Y.
Dailininko adresas: Tel. Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada
Administracijos adresas: AIDAI, Kennebunk Port, Maine